

S. BALÍK, P. FIALA, J. HANUŠ, F. MIKŠ / Škola, vzdělání,
výchova – to nejhorší místo pro experimenty

PAVEL ŠVANDA / Český voják? Kdo je to?

Téma: Donald Trump
a nové výzvy nejen pro Ameriku

Portrét FRANTIŠKA CHUDOBY

Kontexty

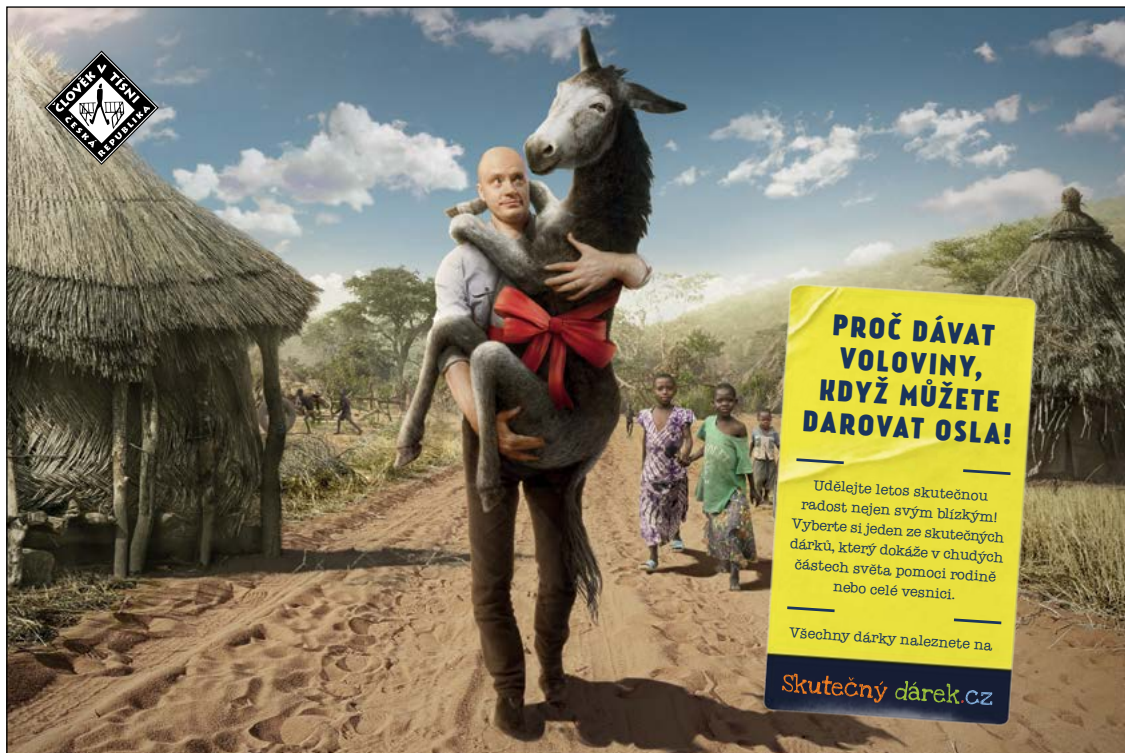
časopis o kultuře a společnosti

JOSEF MLEJNEK – další jubilant
Kontextů, tak trochu předzkladatelský

V Praze jsem se podruhé narodil. Rozhovor
se slovenským malířem JÁNEM KUDLIČKOU

IVANA JONÁKOVÁ / Kronikář nových časů.
Malíř a kreslíř Hugo Boettinger (1880–1934)

PROČ DÁVAT VOLOVINY, KDYŽ MŮŽETE DAROVAT OSLA!

Udělejte letos skutečnou radost nejen svým blízkým! Vyberte si jeden ze skutečných dárků, který dokáže v chudých částech světa pomoci rodině nebo celé vesnici.

Všechny dárky naleznete na [Skutečný dárek.cz](http://Skutečnýdárek.cz)

Kampaň podporují

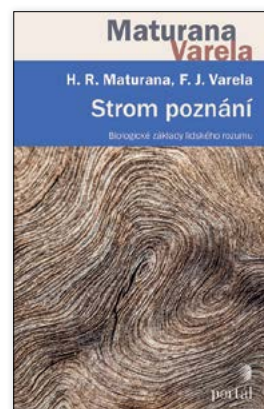
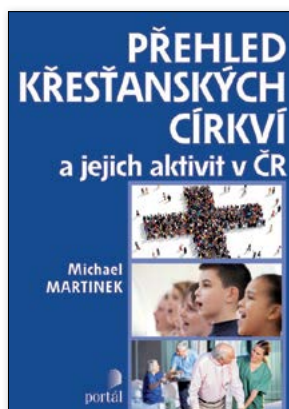
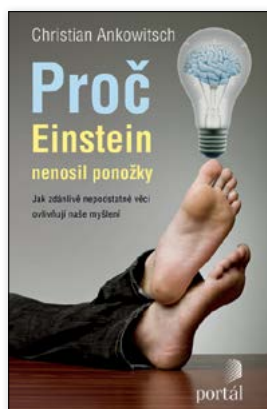
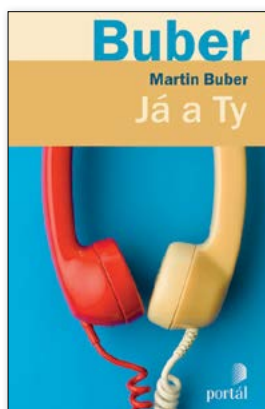

Hlavní mediální partneři

Autor kampaně

Novinky z Portálu

KNIHKUPECTVÍ PORTÁL: Praha 1, Jindřišská 30 / Praha 8, Klapková 2
obchod.portal.cz

 portál

Editorial: Zachovej nám, Hospodine!

Sté výročí úmrtí císaře Františka Josefa I. bylo v českých zemích připomenuto několika konferencemi, výstavami a přednáškami, což je možné vnímat jako celkem důstojnou, i když jaksí na poslední chvíli aktualizovanou vzpomínku na minulost – minulost, za níž je udělána několika násobná tlustá čára. Nešťastný konec rakouské monarchie překryla radostná událost vzniku nového státu, pak neradostné přežívání poníženého národa v Protektorátu (právě tehdy někteří Češi začali vážně uvažovat o tom, zda zánik Rakouska nepřivedl též k zániku smysluplnou organizaci střední Evropy) a další neradostné přežívání národního organismu, tentokrát opět bez vlastního svobodného státu, totiž v komunistickém příšerí pod střechem stranické organizace, která stát vytunelovala. Starý pán byl na tom zle vždycky: první republika ho nenáviděla, protože potřebovala v nadšeném sebeopojení nezávislost zabít „otce“. Sigmund Freud zdraví! V době druhé republiky a za války se sice dalo teoreticky uvažovat nad paralelou možného zániku států, ukázaly se však mnohem praktičtější potřeby nutné k přežití, nehledě k tomu, že nacisté měli málo porozumění jak pro český stát, tak pro soustátí Františka Josefa. Po nastolení komunismu měl tento panovník opět smůlu: komunisté nesnášeli aristokracii, katolicismus a vlastně cokoli, co neodpovídalo revolučním tradicím lidu, což byl zvláštní výraz pro ohýbání minulosti a pro vypouštění relevantních skutečností pro potřeby přítomnosti. František Josef neměl v české a z části i v evropské paměti zkrátka na růžích ustláno. Nový režim po roce 1989 sice přinesl možnost tuto paměť opravit a kultivovat, nezdá se však, že by se s rehabilitací českých předrepublikánských tradic roztrhl pytel. Je to s podivem, neboť doposud je značná část středoškolského učiva věnována takzvanému národnímu obrození. Co že to bylo? Přece naprosto bezprecedentní rozvoj českého národa právě za rakouských panovníků, zejména pak za panovníka, který vládl dlouhých šedesát osm let a pro jehož období nenašel jeden z nejvýznamnějších českých historiků Josef Pekař přílehavější výraz než „doba Františka Josefa“.

Nemá smysl si stěžovat. Kdo dnes chce, může se věnovat starému mocnářství, jeho panovníkům a jeho kultuře podle libosti. Může také podle libosti kritizovat

české mýty, k nimž patří ten, který má jako kočka devět životů, že jsme totiž tři sta let za Rakouska trpěli. Snad by už dnes aspoň nikdo netvrdil, že jsme – my hrdinný národ český – statečně bojovali za samostatnost, kam až oko dohlédne. Opak je totiž pravdou: loajálnost Čechů v rámci Rakouska a pak Rakouska-Uherska byla příslowecná. Stačí si pročíst slohové práce, které k různým výročí sepišovali tehdejší čeští učitelé. A bylo by též záhodno připomenout, že Češi se v rámci posledního padesátiletí monarchie naučili dělat politiku, což jim tehdy – příznejme – na říšské úrovni moc nešlo.

Česká moderní kultura přispěla k obrazu monarchie v jejích posledních letech a jejích posledních panovníků nezanedbatelným způsobem, totiž prostřednictvím divadla Jára Cimrmana. Umělecké karikatury dvojice Smoljak-Svěrák se zajisté dotkly i českých nešvarů a tradovaných polopравd – každopádně však posílily stereotypy císaře a jeho říše jako dementního osvětí, které nemůže být bráno vážně. Je to snad důležité říci v době, kdy divadlo oslavilo padesátiletí své (jistě v mnoha ohledech pozoruhodné a fenomenálně úspěšné) činnosti.

Politicky je naše tradice jasná, což vyjadřují v současnosti oslavovaná výročí. Český stát převzal tradici Československé republiky, nic jiného ani nebylo k dispozici. Budme vděční, některé národy nemají ani to. Střední Evropa postrádá jednotnou politickou organizaci (a vize Františka Palackého z hlubin devatenáctého století se jeví stále jako proroctví), jsme zemí mezi Německem a Ruskem, což je zřejmě náš moderní úděl. Po znovusjednocení Německa už to máme zase tady v plné síle a Visegrád vykazuje prozatím nejasné obrysy. Rakousko a jeho poslední panovníci si ale v každém případě zaslouží naši úctu a naši pozornost. Ale ruku na srdce: Kdo z nás ještě zná tuto píseň, kterou zpívali naši předkové?

Zachovej nám, Hospodine
císaře a naši zem.

Dej, ať z víry moc mu plyne
ať je moudrým vladařem.

Hajme věrně trůnu Jeho
proti nepřátelům všem.

Osud trůnu Habsburského
Rakouska je osudem.

Jiří Hanuš

Texty /

- S. BALÍK, P. FIALA, J. HANUŠ, F. MIKŠ
Škola, vzdělání, výchova – to nejhorší místo
pro experimenty 3
- Lid ztratil vliv na politiku. Rozhovor
s DARIUSZEM KARŁOWICZEM 10
- PAVEL ŠVANDA
Český voják? Kdo je to? 15
- VÍT HLOUŠEK
Evropa: přirozený prostor našich hodnot 19
- IVANA JONÁKOVÁ
Kronikář nových časů. Malíř a kreslíř
Hugo Boettinger (1880–1934) 25
- FRANCISZEK LONGCHAMPS DE BÉRIER
Císař a in vitro. Právo versus morálka
a politika v polské debatě o bioetice 36

Téma: Donald Trump a nové výzvy nejen pro Ameriku /

- PETR FIALA
Trumpovo kyvadlo. Kacířské poznámky ke zvolení
Donalda Trumpa americkým prezidentem 42
- ALEXANDER TOMSKÝ
Prezident demagog a vztekla, rozpolcená Amerika. . 48
- D. TIERNEY, L. DRUTMAN, D. ACEMOGLU, R. LIDDLE
Potřebuje Amerika nepřítele? Amerika se
vyrovnává s výsledky prezidentských voleb 52

STANISLAV BALÍK

- Pokus o uzdravení Ameriky? 57

Portrét: František Chudoba /

- JIŘÍ HANUŠ
František Chudoba (1878–1941) 60
- FRANTIŠEK CHUDOBA
Tajemství kolem Shakespeara 63
- Přátelství Jakuba Demla. Z korespondence
JAKUBA DEMLA Františku Chudobovi. 68

Výročí /

- Josef Mlejnek – další jubilant Kontextů,
tak trochu předzkladatelský 70
- LUCIE TUČKOVÁ
Na sám kraj světla. Náčrt k básnické tvorbě
Josefa Mlejnků 72
- JOSEF MLEJNEK
Prostota není možná bez záření 75

Kultura /

- JURAJ KUNIAK
Daimonión Jána Kudličku 79
- V Praze jsem se podruhé narodil. Rozhovor
se slovenským malířem JÁNEM KUDLIČKOU 83
- Rejstřík ročníku 2016 93

Kontexty

časopis o kultuře a společnosti

Vydává **Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK)**

Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax 545 213 862, e-mail: cdk@cdk.cz, <http://www.cdk.cz>

Ročník VII. (v návaznosti na časopis *Proglas* ročník XXVI.) • Vychází šestkrát ročně • **Editoři** Stanislav Balík, Petr Fiala, Jiří Hanuš, František Mikš (šéfredaktor) • **Redakce** Kateřina Mikšová (jazyková redaktorka), Lenka Váchová (výkonná redaktorka) • **Celoroční předplatné** 500 Kč • **Sponzorské předplatné** 1 000 Kč • **Objednávky předplatného** Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, e-mail: objednavky@cdk.cz • **Bankovní spojení** 120 402 514 / 0600 • Nevyžádané rukopisy se nevracejí • **Tisk** Reprocentrum, Blansko • **Registrace MK ČR** E 18685 • **ISSN** 1803w988 • **Na obálce** Hugo Boettinger: Portrétní studie (Klára Heyrovská), 1902 • Vychází s finanční podporou Statutárního města Brna, Ministerstva kultury ČR a Státního fondu kultury ČR.

Škola, vzdělání, výchova – to nejhorší místo pro experimenty

STANISLAV BALÍK, PETR FIALA, JIŘÍ HANUŠ, FRANTIŠEK MIKŠ

Škola, vzdělání a výchova jsou pro plnohodnotný lidský život klíčové, na tom se asi všichni shodneme. Stejně jako na tom, že se týkají celé společnosti. To je ale většinou vše. Je až neuvěřitelné, jaký v této oblasti panuje myšlenkový zmatek a jak destruktivní záměry jsou často v praxi prosazovány. Nebo nejde o pouhý zmatek? Jak jsme poukázali v jednom z předchozích textů, již zakladatelé kulturního marxismu, tzv. frankfurtské školy, dobře pochopili, že ve vzdělávání leží jeden z klíčů k ovládnutí společnosti a ke změně kultury, jež posléze přivodí zhroucení liberálního kapitalismu. A jejich odkaz je bohužel stále živý. Zejména naše univerzity (ale nejen ony) se často stále více obracejí proti kultuře, která je vytvořila, a odcizují ji mladým.

Otázka člověka

Vzdělání a výchova – a k jejich uskutečnění zřízená instituce, škola – jsou oblasti, v nichž praxe jednoznačně vyplývá z teoretických východisek. Znamé heslo říká: Na prvním místě výchova, pak výuka, přičemž výchova musí mít jasný cíl. Nelze někoho vychovávat a přitom nevědět, jakým člověkem má být. Proto velmi záleží na tom, jak si zodpovíme některé základní filozofické otázky: Co je smyslem výchovy a co cílem vzdělání? Jakým způsobem můžeme a máme nakládat s tradicí výchovy a vzdělávání, ať už s domácí nebo celoevropskou? Na jakých hodnotách tato tradice stojí? Do jaké míry můžeme (a máme) zasahovat do vzdělání a výchovy člověka prostřednictvím státních institucí? Co má stát poskytnout, garantovat, vyžadovat, a k čemu má jen vytvořit podmínky? Co určují a o čem rozhodují rodiče a co může nařídít stát? Má být vzdělání hodnotově neutrální, a je to vůbec možné? Nebo je naopak žádoucí jistá míra pozitivní indoktrinace, tedy předání konkrétních hodnot a postojů?

Nejdůležitější z těchto otázek nepochybně je, za jakou bytost člověka pokládáme a co považujeme za cíl jeho výchovy a vzdělání. Můžeme to vyjádřit následujícím protikladem: Je člověk nedokonalým stvořením,

kteří k rozvoji své osobnosti potřebuje určitou formu vzdělání a formace v konkrétním kulturním prostředí, nebo je v principu „dobrým živočichem“, a tudíž stačí jen odstranit překážky (předsudky, tabu, institucionální pravidla), aby mohl nastoupit kreativní cestu do předem neznámých výšin? Přestože se tato otázka může zdát zjednodušující a poněkud návodná, má své opodstatnění. Zejména v dobách, jež si předsevzaly vytvoření „nového člověka“ či mají tendenci prosazovat nepromyšlené experimenty, vycházející z pochybných filozofických přesvědčení.

Falešná představa, že každý člověk je od přirozenosti dobrý, pouze je zkažený společností a jejími institucemi, je spjata se jménem francouzského filozofa Jeana Jacquese Rousseaua a jeho představou „ušlechtilého divocha“. Je s podivem, jak jsou ideje tohoto osvícence stále živé. Odtud je jen krůček k radikální kritice a odmítání západní kultury a tradic, označovaných za nemoderní a pro „dnešního člověka“ nevhodné. V pozadí pak často najdeme myšlenkový revoluční koncept, opírající se o přesvědčení, že člověka i společnost lze dle libosti utvářet od sociálněinženýrského stolu. Přestože podobné pokusy v minulosti selhaly a měly tragické následky, objevují se v nejrůznějších formách – zejména v levicových kruzích – znovu a znovu.

Otázka rovnosti

Školy a další výchovné a vzdělávací instituce dnes ohrožuje falešné chápání rovnosti. Reálně a přirozeně si lidé rovni nejsou a ani nemohou být. Nejsou opakováním jednoho kusu, ve všem si rovnými „exempláři“. Líný člověk si nikdy nebude rovný s pracovitým, génius s mentálně postiženým. Literární kritik Václav Černý o tom ve známém eseji *O povaze naší kultury* provokativně napsal: „Voltaire si nikdy nebyl rovný se svým krejčím, a tehdy to ještě věděli oba, a Einstein si není rovný s negramotným cikánem, a ví to dnes aspoň Einstein. To ovšem nevadilo krejčímu, a tím méně to vadí cikánovi, aby byli hluchými a náročnými vyznačící společné rovnosti, přičemž myslí především na rovnost majetkovou.“

Zcestná idea všeobjímající rovnosti může mít ve školství naprosto devastující účinek. Výchova i vzdělávání musejí zůstat „nerovné“, jinak zcela pozbývají smyslu. I dva lidé s podobnými předpoklady pro studium se mohou lišit ve výbavě a talentech, nemohou tedy v určitých oblastech vzdělání dosáhnout stejných výsledků, a tudíž nemohou mít právo na to, aby jich dosáhli. Nemá-li někdo hudební sluch, sotva může být zpěvákem, trpaslík nebude dobrým basketbalistou a člověk s poruchou jemné motoriky se těžko obstará jako neurochirurg. Přesto stále přžívá či dokonce sílí neomarxistická představa, že by to v zájmu rovnosti mělo být možné, pouze předsudky a špatná školská tradice tomu brání.

Ještě falešnější je představa, že právo studovat vysokou školu by měli mít všichni (či skoro všichni), i když k tomu nemají základní předpoklady. České školství rychle sklouzlo do tzv. spirály masovosti, jež je celoevropským trendem, který se daří jen velmi těžce brzdít. Do základních bakalářských programů u nás nastupuje 56 % populačního ročníku, což je tři procenta nad evropským průměrem (v USA je to pouhých 38 %). Ještě více se nůžky rozevírají u magisterských oborů, do kterých u nás nastupuje 27 % populačního ročníku, kdežto průměr vyspělého světa je pouhých 19 % (v USA jen 11 %). I to svědčí o větší tendenci k rovnostářství, v jehož důsledku dochází ke „snižování laťky“ náročnosti nejen u přijímacích zkoušek, ale i v celém průběhu studia. Tato masovost vede rovněž

k nutnosti zaměstnávat více a více (i méně zdatných) učitelů a k jejich přetěžování, což následně dále snižuje kvalitu vzdělání.

Otázka rodiny

Pro výchovu a vzdělávání platí, že je třeba jiného přístupu v období dětském a jiného v období dospívání – a podle toho musí vypadat školství a jeho náplň. Vzdělávání obecně lze rozdělit na tři složky, které by měly být rozvíjeny postupně podle věku dítěte: 1) složku výchovy osobnosti, v níž jde o rozvoj sebejistoty a sebehodnocení, což odpovídá nižšímu stupni škol; 2) výchovu pro chápání postavení ve společnosti; 3) získávání poznatků, vědomostí a speciálních dovedností, což je záležitostí spíše středního a vysokého školství. I když nelze toto základní dělení chápat dogmaticky (už na nejnižším stupni školy se předávají poznatky a vědomosti, naopak např. součástí specializované vysokoškolské přípravy na zaměstnání může být rozvíjení schopnosti sebe prezentace a získávání jistoty), neměli bychom na něj zapomínat. Je třeba si uvědomit, že dítě je na každém stupni „někdo jiný“ (Jan Sokol), což odpovídá psychologickým poznatkům – je tedy zapotřebí s ním jednat vždycky trochu jinak. V praxi to znamená, že na základním stupni bychom neměli vývoj dítěte nepřiměřeným způsobem urychlovat a relativizovat jeho přirozený svět, například ideologickou multikulturní výchovou či obhajobou alternativních partnerských vztahů, jak se často děje, a vystavovat je tak příliš náročné psychické zátěži.

Škola by měla být, zvláště na nižších stupních, pokračováním či rozvíjením rodinné výchovy s postupnou tendencí k sebevýchově. Stát se svými „osvětovými“ programy, jakkoli dobře míněnými, nemůže nahrazovat rodinu, nemůže ji zatlačovat do pozadí, nárokovat si ve výchově prioritu. Není například možné, aby na základních či středních školách byli žáci nuceni do výuky, která odporuje hodnotám přijatým v jejich rodinách, například do sexuální výchovy či různých ideologických programů, které v minulých letech proudily do našich škol prostřednictvím evropských programů a projektů. I když nelze všechny odsoudit a priori jako špatné, u většiny byla přítomna

(a nemohla nebýt) jistá forma mainstreamové ideologie, která mohla být v rozporu se svědomím dětí a s jejich domácí formací. I v této oblasti by nám měla být zkušenost komunismu dostatečným varováním.

Stát či jeho zástupci nemohou znát dítě tak dobře jako jeho rodiče či nejbližší členové rodiny, tudíž nemohou citlivě odhadnout jeho potřeby a zvolit odpovídající způsob utváření jeho osobnosti. Stoupenci nepřiměřených státních ingerencí do výchovy dnes argumentují (na rozdíl od minulosti, kdy se uchýlovali k různým ideologickým poučkám) sílíci „krizí rodiny“, tedy základního prostředí, v němž jsou děti či mladí lidé vychováváni. Jakkoli může být jejich analýza problému přesná, nabízejí zcela zhoubný lék – více státu. Dnes je naopak třeba rodinu jako oslabenou základní jednotku společnosti posilovat, pomáhat jí, nikoli skrze nejrůznější mimorodinné instituce a programy přispívat k její další destrukci.

Otázka plurality

V oblasti školství a vzdělávání je potřebná pluralita, proto je třeba zásadně odmítnout „moderní“ představy jednotné školy v socialistickém slova smyslu. Poměrně rozšířená představa, že sociální kohezi a rovnosti šancí nejlépe napomůžeme tím, že co nejvíce sjednotíme nabídku a zredukujeme pluralitu, zavání konceptem jednotné školy realizované komunisty v padesátých letech. Ve svobodné společnosti musejí existovat nejen školy státní, ale také soukromé s nejrůznější nabídkou možností. V našem prostředí jsou to zejména školy církevní, které se postupně vlastním pojetím i vnímáním veřejnosti stále více posouvají od mentality škol státních k soukromým. Zkušenost minulého čtvrtstoletí ukazuje, že soukromé a církevní školy nemusejí být nutně horší než školy státní, přestože tvoří menšinu – některé se naopak těší velké přízni veřejnosti, prestiži a dosahují velmi dobrých výsledků. Jako jedna z alternativ by mělo nadále existovat také domácí vzdělávání. Pouze možností širšího výběru lze dosáhnout vyváženého vztahu rodiny a školy. Navíc se pluralitou škol posiluje tolik potřebná konkurence. Možnosti alternativ a výběru však musejí existovat i na úrovni státních škol, a to na všech vzdělávacích stupních. Každý rozumný rodič

bude vděčný, když bude mít jeho dítě již na základním nebo středním stupni škol možnost rozhodovat se v rámci několika možností, a to nejen podle odborné specializace, ale také podle některých ideových kritérií.

Míra plurality pochopitelně závisí na nabídce, a ta je na různých stupních škol limitována zejména ekonomickými faktory. Budovat soukromou školu se ekonomicky vyplatí jen u vysokých škol, u středních a základních ojedinele. Souvisí to s ekonomickou hodnotou vzdělání (nezaměňovat s hodnotou vzdělání jako takovou), která je rozdílná na různých stupních studia a od níž se odvíjí míra ochoty studentů, resp. jejich rodičů, vložit do vzdělávání soukromé prostředky (částka, kterou jsou připraveni za vzdělání dát). Proto není až tak velký problém vybudovat a udržovat soukromou vysokou školu jako způsob podnikání, zatímco zřízení alternativní základní školy je spíše záležitostí filantropie.

S tím souvisí i otázka, do jaké míry je vzdělání soukromým či veřejným statkem a jaké z toho vznikají pro stát povinnosti. V obecné rovině existuje společenská shoda, že do úrovně maturity má vzdělání podobu veřejného statku, v případě vysokých škol už to není tak jednoznačné. Objevují se názory, že vysokoškolské vzdělání je soukromým statkem, ale mnohem častěji zaznívají postoje opačné. Na základě zavedené praxe pak bude nejpřesnější mluvit o „statku smíšeném“. Pokud přijmeme toto členění, základní a střední vzdělání musí finančně zajistit stát, bez ohledu na to, jaký typ subjektu – státní, soukromý či církevní – školu zřizuje, u vysokých škol nikoli. Když mluvíme o rovnosti, pak z povahy základního a středního vzdělávání vyplývá, že stát by měl tuto veřejnou službu platit všem stejně. V praxi by to znamenalo, že zřizovatel hradí ze svých prostředků budovy a základní vybavení, ale vzdělávací proces platí stát rovným způsobem. To se ovšem neděje. Socialistické tendence ve školské politice způsobují, že soukromé školy jsou od počátku podezřelé, a tudíž nedostávají za stejnou vzdělávací službu zapláceno stejně jako obce. Nechceme se zde pouštět do složitých a jemných otázek nastavení a financování školské soustavy, ale bez uvedení tohoto příkladu s mnoha praktickými konsekvencemi by náš výklad nebyl dostatečný.

Otázka kontinuity

Dalším důležitým principem je potřeba klidného, postupného a promyšleného vývoje vzdělávací soustavy, s minimem radikálních změn a bez stálých reforem. Opatrnost a konzervativní přístup ke vzdělání a výchově se vyplácí, radikální změny nikoli. Objevit nadání člověka, podnitit jeho schopnosti není záležitostí několika dnů ani nějakých zaručeně nových a převratných pedagogických metod. Potřeba klidného, neuspěchaného a pozvolného vývoje souvisí s lidskou potřebou řádu a kontinuity. Obecně platí, že různé nepromyšlené změny nepřispívají ani ke zdravému vývoji učitelského stavu, který je v naší zemi podhodnocen finančně i co do prestiže. A v důsledku špatně nastaveného systému a přístupu politické reprezentace mu vlastně ani není umožněno, aby na zlepšení své situace a profesním růstu efektivně pracoval.

Jedním z principů, které považujeme za zcela zásadní, je stálá celoživotní připravenost k novému učení. V první řadě pedagogů samotných, kteří ji následně musejí vštěpovat svým žákům a studentům. Výchova a vzdělání musí vést člověka také k jisté flexibilitě a vědomí, že je nutné vynakládat stálé úsilí ve všech životních oblastech, mimo jiné při studiu a následném získávání zaměstnání. Stát samozřejmě musí sehrávat jistou zprostředkující úlohu a vytvářet co nejlepší podmínky pro vznik pracovních míst, právo na práci však zaručovat nesmí – stačí si vzpomenout na odpudivé důsledky, k nimž vedlo toto „zaručené právo“ v období reálného socialismu.

Co dělat

Přejdeme nyní od obecnějších otázek k jednotlivým návrhům a doporučením, co lze dělat. Vybíráme z poměrně široké škály a je možné (vlastně velmi pravděpodobné), že některou důležitou oblast problémů opomineme. Předepisujeme, že cílem našeho textu není (a vzhledem k rozsahu ani nemůže být) komplexní řešení všech spleťtých problémů školství, pouze naznačení směru, kterým bychom měli jít a který bychom měli následně rozpracovávat.

Perspektivu učitelům

Do školství musí přitékat více peněz, ale nikoli plošně. K razantnímu navýšení platů musí dojít zejména v základním a středním školství. Podle jedné ze studií OECD dosahuje průměrný plat učitele na české základní či střední škole zhruba poloviny mzdy podobně kvalifikovaného profesionála v jiném oboru (pro srovnání: průměr zemí OECD je 80 %, v některých zemích dokonce platy učitelů tento průměr překračují). Současně máme jeden z nejvíce rovnostářských systémů odměňování pedagogických pracovníků. Ředitelé škol nemají téměř žádný manipulovací prostor a platy dobrých a špatných učitelů se téměř neliší. V důsledku toho je naše základní školství silně feminizované (pouhá 4 % mužů na základních školách), přestárle a v mnoha ohledech rigidní a demotivované.

Je nakonec dobře, že po dlouhých letech diskusí vláda nedávno schválila takzvaný kariérní řád pro učitele, ačkoli politický konsenzus v případě tohoto dokumentu neexistuje a jeho vhodnost bude muset následně osvědčit praxe. I když ho nelze považovat za všespasitelný lék, vytváří stabilizující faktor pro učitelský stav, podporuje jasné mantinely kariérního postupu i zdravou soutěživost. Současně vymezuje možnosti, které stojí před učiteli a vychovateli vzhledem k jejich dalšímu vývoji a vzdělávání. Nicméně je zřejmé, že ani sebelepší kariérní řád (což tento zdaleka není) nenahradí dobrou personální práci ředitelů škol a jejich zřizovatelů. Je pouhým vykročením na půl cesty. Dokud nebudou mít ředitelé škol dostatek peněz a pravomocí, jež jim umožní odměnit ty, kteří se své pedagogické práci věnují skutečně s plným nasazením, a dokud zřizovatelé nebudou moci náležitě odměnit dobré ředitele, nic zásadního se v českém školství nezmění.

Posilme školní samosprávy

Pokud má mít prioritu ve výchově rodina a nikoli stát, jak zdůrazňujeme v první části našeho textu, pak musíme odpovídajícím způsobem nastavit i vztah škol a školních samospráv. Právě samosprávám (již dnes zárodečně a bezmocně existujícím v podobě školských rad) by měl být dán větší prostor. Tím by se posílil vliv konkrétní rodičovské komunity a vznikl by předpoklad k lepšímu profilování a specifikaci škol –

navíc by to posílilo i místní komunitní vědomí, což potřebují zejména menší města a vesnice. Možná by se mohlo zdát, že důraz na školní samosprávu podkopává jiný významný prvek, totiž pevné postavení vedení jednotlivých školských zařízení. Právě naopak. Tyto dva prvky by měly být v symbióze a měly by vytvářet jakousi instituční páteř. Stát a další instituce (například krajské) by měly vytvářet pouze základní ideový, organizační a finanční rámec, jeho specifikace by měla být v rukou vedení škol spolu se samosprávou. Fungující samospráva může napomoci efektivně eliminovat nežádoucí excesy, jako jsou nepřiměřený tlak některých rodičů na učitele, nezvládání problémových žáků a podobně. Zkušenosti ze zemí, kde je starost o školu více rozdělena mezi stát, rodiče a zřizovatele, to jednoznačně dokazují.

Zpřehledněme financování škol

Experimentování probíhá nejen na úrovni obsahu vzdělávacích kurikul, ale také ve financování, přičemž neustálé nejasnosti a změny nevedou (a ani nemohou vést) ke zkvalitnění vzdělávacího systému. Stálé diskuse o tom, jak má vypadat financování škol (od základních po vysoké), ukazují nekompetenci těch, kdo o školství rozhodují. Navrhovaná reforma financování základních škol z dílny ČSSD může být dobrým příkladem toho, jak je nejvyšší školský orgán, ministerstvo školství a jeho pracovníci, dezorientovaný – reforma neřeší hlavní problémy současného stavu financování, naopak je ještě prohlubuje. Totéž platí i o školách vysokých, kde reformy probíhají od jedné radikality ke druhé. Naštěstí se ale nyní zdá, že úpornou „scientometrií“, tedy měřením výsledků vysokoškolské činnosti (v zásadě ale nikoli celé činnosti, ale především publikací a jejich ohlasů), v jejímž znamení byla poslední dekáda, začínají být všichni unaveni. Primitivní i sofistikovanou scientometrii je třeba opustit a začít vést s vysokými školami skutečný dialog, co od nich očekává stát (společnost), co nabízejí ony, a tomu teprve přizpůsobit financování.

V České republice navíc školy nemají rovné podmínky a výše jejich financování je závislá na tom, v kterém kraji jsou, přičemž však vzdělání neplatí kraje, ale stát (skrže kraje, což je ale něco docela jiného).

Je nepřijatelné, aby na jednoho žáka téhož ročníku a téhož oboru ve stejné velké třídě byly poskytovány na území ČR rozdílné finanční prostředky. Zde je nerovnost skutečným problémem, protože je systémová a přinese (což už se trochu děje) silné rozdíly v kvalitě vzdělání v jednotlivých krajích. Podobně platí, že systém financování, který neumožňuje ředitelům škol rozhodovat o penězích a určovat, koho a jak odměnit, zda budou platit školníka, nebo si najmou externí službu, zda jeden rok budou nižší odměny, ale nakoupí se nové počítače, zkrátka systém, který neumožňuje strategicky řídit a nespojuje odpovědnost s pravomocemi, je špatný.

Zaveďme na univerzitách školné

Školné na vysokých školách nabízí efektivní cestu, jak zlepšit současný stav. Představuje nový impulz, který vysoké školy potřebují nejen z hlediska finančního. Zvýší motivaci studentů, umožní větší konkurenci a podpoří i pluralitu škol. Přitom není nutné zavádět nějaké drastické poplatky, které by dramaticky zatížily budoucnost studentů. Školám je možné ponechat i možnost zvolit si výši školného v rámci pevně daných limitů. Je třeba se vyhnout některým negativním příkladům ze zahraničí, kde čerství absolventi vstupují do praktického života s dluhem, který splácejí několik dalších desetiletí – a to v nejproblematictější etapě života, kdy mají zakládat vlastní rodiny.

Soustředme se na přípravné vzdělávání učitelů

K předním prioritám českého školství musí patřit zvyšování úrovně přípravného vzdělávání učitelů. Když kritizujeme učitele za neprofesionální výkon, málokdo si uvědomí, jak moc záleží na tom, jakou formaci tito učitelé prošli.

Učitelé jsou připravováni nejen na pedagogických, ale i na jiných fakultách, zejména filozofických a přírodovědeckých. Tyto fakulty mají zpravidla jiné priority, a proto není zaručeno provázání teoretické a praktické přípravy učitelů a pedagogicko-didaktická složka je často zastoupena v tak malé míře, že nemůže být efektivní. Ani příprava učitelství na pedagogických fakultách není optimální. Pedagogické fakulty jsou dnes v nezáviděníhodné situaci. V rámci univerzit

totiž mají specifické postavení, které není zohledňováno. Hlavním posláním pedagogických fakult je dát dobré vzdělání budoucím učitelům, zejména na základních školách. Musejí se vyrovnat s nároky univerzitní výuky (v posledních letech zejména s nároky výzkumnými a publikačními) a současně dbát na to, aby absolventi byli připraveni především na budoucí praxi. Je samozřejmé, že stejně jako ostatní fakulty, i ty pedagogické mají rozšiřovat naše poznání a mají dosahovat vynikajících tvůrčích výsledků. V objemu a charakteru této činnosti však nemohou konkurovat fakultám zaměřeným primárně na výzkum a přípravu vědeckých pracovníků.

Chceme-li dlouhodobě zlepšit české školství, musí být v centru našeho zájmu zkvalitnění přípravy učitelů. Budoucí učitelé musejí být systematicky a kvalitně připravováni na své povolání, ať studují kdekoli. Potřebují nejen získat potřebné vědomosti, ale i „nasát univerzitní atmosféru“ s jejím nezastupitelným diskusním rozměrem a současně již v rámci studia získat dovednosti potřebné pro svou budoucí profesi. Velkou pozornost je proto třeba věnovat pedagogické praxi.

Z dlouhodobého hlediska je pro budoucnost vzdělanosti velmi destruktivní, že se z pedagogických fakult staly fakulty tzv. druhé volby, kam se snadno dostane většina uchazečů, kteří neuspěli jinde či vůbec neměli odvahu se jinam hlásit. Právě při přijímání na pedagogické fakulty by měl být uplatněn přísnější výběr a případně osobnostní a talentové testy, neboť na jejich absolventech bude v budoucnu ležet odpovědnost za předávání vědomostí a vzdělání dalším generacím. Těžko však vyvolat větší zájem kvalitních uchazečů o studium učitelství, když povolání učitele prodělalo silný úpadek prestiže a je platově silně podhodnocené.

Je jednoznačně třeba využít veškerých možností k posílení prestiže učitelského povolání a k profesionalizaci učitelství. Velmi nebezpečné jsou čím dál častěji zaznívající názory o tom, že učitelem se člověk rodí, že stačí být vynikajícím odborníkem a schopnost vyučovat se dostaví sama či že učitelům stačí nižší vzdělání, například bakalářské. Bylo by velmi nemoudré, kdybychom upustili od požadavku magisterského univerzitního vzdělání pro učitele.

Reformujme odborné a učňovské školství

Zanedbaná a politicky podceněná je také oblast učňovského školství, což s sebou nese obrovské celospolečenské problémy. Upřednostňováním všeobecného vzdělání a odborného vzdělání s maturitou jsme si zadělali na velký problém. Některé učňovské obory zcela zanikly, mnohé jsou v krizi, a ve výsledku je na našem pracovním trhu katastrofální nedostatek odborně vyškolených dělníků a zručných řemeslníků. Problém nespočívá v tom, že máme moc dětí na gymnáziích, jak se tvrdí. Naopak, ve srovnání s jinými vyspělými zeměmi máme na gymnáziích dětí málo (průměr EU i OECD je přes 50 %, u nás je jich ze všech středních škol přibližně jen čtvrtina). Hlavním problémem jsou nevyhraněné odborné školy s maturitou (jacísi „kočkopsi“), které studenty nepřipraví dobře ani pro pracovní trh, ani pro vysokou školu. Přitom naprostá většina jejich absolventů na vysokých školách končí, v některých ročnících dokonce více než absolventů gymnázií. Nelze se proto divit, že nemáme žádné řemeslníky.

I tato oblast potřebuje uvážlivou reformu. Jednou z cest může být aktivizace a podpora firem a praktikujících řemeslníků, kteří by byli ochotni poskytnout své provozovny (a své vedení) pro praxi učňovské mládeže. Učedník – tovaryš – mistr: to nemusí být jen pohádková reminiscence, ale i jedna z možných cest, jak napomoci tomu, že učňovský list bude potvrzením nejenom několika let odseděných ve škole s minimální praxí, jak je tomu dnes, ale i odborných dovedností. Tedy toho, že kuchař umí uvařit a zedník omítat. Spolehlivou cestou, jak učinit učňovské školy znovu atraktivní, je zavedení tzv. duálního systému, jak to udělali ve všech zemích kolem nás. Vzdělání ve škole, profesní vzdělání v konkrétní firmě. Zajistí to kontakt se zaměstnavatelem, vyučení se na nejnovějších strojích a odpovídající technologii – a pro dobré učně jistota pracovního místa hned po škole a další výhody. Současně je státem garantována nezbytná úroveň obecného vzdělání, na kterou lze později navázat. Je jedno, zda se duálního vzdělání účastní živnostník nebo firma s tisíci zaměstnanci. Podstata je stejná, stát pro to ale musí vytvořit podmínky, ať už finanční, daňové, organizační apod.

Opatrně s inkluzí

Skončeme aktuálním a hodně medializovaným tématem, tzv. inkluzí dětí s lehčím mentálním postižením do škol. Koncept inkluze sám o sobě samozřejmě chybný není, a také u dětí s fyzickými handicapy po léta úspěšně probíhá. V současných trendech se však objevují dva problematické a nebezpečné přístupy, které hrozí stávající stav zhoršit. Prvním je fakticky prosazovaná (byť autory reformy skrývaná) myšlenka, že se nesmějí vyvozovat důsledky z rozdílnosti lidských handicapů. Myslíme si opak. Rozlišovat povahu postižení je jedinou správnou metodou, jak co nejcitlivěji zacházet s dětmi. Především na základě tohoto rozlišování vznikl vcelku úspěšný systém tzv. speciálních a praktických škol, jejichž existence je současným trendem ohrožena. Druhou problematickou tendencí je téměř povinná forma inkluze, která představuje nesmírnou zátěž pro učitele a všechny děti, ale i značné finanční náklady. Navrhovatelé těchto změn jsou vedeni nejen falešným pojetím rovnosti (o němž jsme psali v předchozí části), ale i nerozumnou sociální ambicí. Znovu připomeňme, že dobrý vzdělávací systém musí vytvářet co nejlepší podmínky pro rozvoj talentovaných a schopných dětí, neboť hlavně na jejich bedrech bude jednou spočívat budoucnost naší země. Právě zde může být idea falešné rovnosti spojená s inkluzí brzdou a mnohé talenty může zpomalit či znechutit.

Závěr

Výchova a vzdělávání jsou dnes ve znamení instrumentalizace (využitelnosti naučeného) a pod diktátem „povinné inovace vždy a všude“. To je doprovázeno odklonem od obsahu, tedy od konkrétních znalostí k problematické koncepci tzv. kompetencí, ke komplikovanému měření výsledků škol, a tudíž ke stále složitějšímu systému jejich financování i reálného fungování. Tyto trendy nejsou ve své jednostrannosti šťastné a nemohou vést správným směrem.

České školství bylo v posledních pětadvaceti letech jakýmsi „reformním polem“ a žáci a studenti takřka pokusnými králíky. Každá rozumná vláda, pravicová i levicová, si musí uvědomit, že ve školství na zbrklé experimentování doplácí především děti a mladí lidé. Právě zde již z podstaty věci musejí fungovat umírněně konzervativní strategie v tom nejlepším smyslu slova. Škola, vzdělání a výchova jsou skutečně tím nejhorším místem pro jakékoli podivné experimenty, ať již jsou výsledkem prostého diletantství či (v horším případě) ideologicky podbarvené snahy budovat „nového evropského člověka“.

Autoři jsou editory časopisu *Kontexty*.

Navštivte internetové stránky
Centra pro studium demokracie a kultury (CDK)
s novou grafickou podobou.

www.cdk.cz

Naleznete zde informace o všech vydaných i připravovaných titulech CDK,
včetně obálek a anotací.

Nově možnost platit online platební kartou. Při objednávce nad 300 Kč poštovné zdarma!

Knihy jsou účtovány s 15% slevou, pro předplatitele časopisu *Kontexty* s 25% slevou.

Lid ztratil vliv na politiku

Rozhovor s Dariuszem Karłowiczem

MICHAŁ PŁOCIŃSKI

DARIUSZ KARŁOWICZ (1964), současný polský filosof, vysokoškolský pedagog a publicista, je šéfredaktorem filosofického periodika *Teologia Polityczna*, pravidelně spolupracuje s polskou státní televizí a přispívá fejetony do pravicového týdeníku *W Sieci*. Kniha *Vrcholný paradox smrti* vyšla v roce 2007 ve druhém vydání v nakladatelství Fronda, letos ji v anglickém překladu (*The Archparadox of Death: Martyrdom as a Philosophical Category*) vydalo švýcarské nakladatelství Petera Langa v Bernu. Hodny pozornosti jsou i další jeho knihy *Konec Konstantinova snu* (2005) nebo *Sokrates a jiní světci* (2005).

Liberální demokracie v podobě, v jaké je dnes známa v Evropě, vznikla po druhé světové válce. Co způsobilo, že má právě tuto a ne jinou podobu?

Rozhodla o tom pochopitelně celá řada faktorů, ale na první místo bych postavil určitou zásadní obavu z opakování událostí roku 1933, kdy v demokratických podmínkách došlo v Německu k předání moci Hitlerovi. Jde skutečně o fundamentální obavu, která v obrovské míře rozhodla o podobě politického uspořádání poválečné Evropy. Obava jeho původců navazuje na politické intuice Platona, jenž v osmé knize *Ústavy* jako první analyzoval příčiny a mechanismus proměny demokracie v tyranii. Ve světle této analýzy je základním problémem demokratického zřízení vnitřní napětí mezi elementem svobody, který tvoří podstatu demokracie, a elementem spravedlnosti, který se projevuje v různých formách poslušnosti zákonům. Paradox spočívá v tom, že k přechodu k tyranii vůbec nedochází zhroucením principu svobody lidu, ale dochází k němu na základě jeho úplného naplnění. Jak konstatuje Aristoteles v *Politice*, demokracie a tyranie jsou protivníci mající mnoho společného, neboť „krajní podobou demokracie je právě tyranie“. Události roku 1933 by v tomto smyslu bylo možné charakterizovat jako krajní podobu demokracie, jako její zradikalizování. Lid využil své svobody k tomu,

aby se o ni připravil. Z toho důvodu tvůrci poválečného uspořádání Evropy kladli velký důraz na aspekty demokracie spojené se spravedlností a také, což z toho vyplývá, se zákony, s právem.

Co to znamenalo v praxi?

Byl vytvořen systém právních pojistek, které mají zajistit, aby lid nepropadl svévoli. Nevyhnutelně to musejí být zábrany, jež jednoduše nepodléhají demokratické kontrole. Měly posílit prvky spravedlnosti a snížit riziko recidivy roku 1933 na minimum. Zde má svůj původ přinejmenším vznik a rozvoj ústavních soudů. Před válkou existoval ústavní soud pouze ve dvou evropských zemích: v Rakousku a v Československu. Avšak nejen zde se nejedná ani tak o samotnou myšlenku zvláštních soudů zkoumajících shodu vůle lidu s ústavou, neboť na to vůbec nemusejí být zvláštní instituce. Jde o určitý pokus zabudovat do demokratického systému mechanismy, které nelze měnit pouze podle prosté změny nálady nebo sympatie lidu, a zároveň jde také o určitý projekt spojující ideu demokracie s ideou právního státu. Na jedné straně šlo o aktivity související s institucionálním posílením prvku spravedlnosti, na straně druhé šlo i o svého druhu politickou výchovu vycházející z fundamentálního napětí mezi takto chápanou demokracií a fašismem.

Co na to říká klasická definice politiky? Jde vůbec ještě o demokracii?

Je to samozřejmě otázka definice. Pro starověkého Řeka byla v rozporu s ideály demokracie už samotná myšlenka zastupitelského systému. Nepochybuji o tom, že kdyby Aristoteles popisoval systém parlamentní demokracie, označil by jej za zřízení aristokraticko-demokratické, protože už samotný fakt volby je v rozporu s koncepcí naprosté svobody, na níž spočívá starověká demokracie. Ale i kdybychom nakonec zapomněli na tuto radikální perspektivu, mám za to, že poválečné politické uspořádání lépe pochopíme, jestliže o něm budeme hovořit nejen jako o demokracii – jak s oblibou bývá označováno –, ale jako o smíšeném systému. Jde o uspořádání vybudované na myšlence vyváženosti, rovnováhy mezi svobodou a spravedlností, rovnováhy mezi lidem a svého druhu fungující aristokracií. Zvykli jsme si uvažovat o trojím rozdělení moci odtržené od historického, politického a společenského kontextu. V Montesquieuově dělení moci na zákonodárnou, soudní a výkonnou je moc rozdělena na tři politické elementy. Parlamentarismus a volební systém předávají část moci lidu. Soudní moc představuje aristokratický prvek, zatímco exekutiva tvoří prvek královský, který podle zvoleného řešení stojí buď blíže lidu, nebo blíže aristokratům.

Aristokracii dnes představují soudci ústavního soudu?

Nemám samozřejmě na mysli aristokracii v někdejším významu slova. Hovořím o funkční aristokracii, vzešlé z role strážců spravedlnosti uvnitř politického organismu. Tváří v tvář tomu, co jsem u poválečného uspořádání označil jako fundamentální strach, můžeme, pokud jde o aristokracii, hovořit o skupině, která musí být vybavena velkou nezávislostí na proměnlivých náladách *dému*, neboť jej koneckonců musí kontrolovat. Vezměme si ústavní soudy. Mají za úkol regulovat výkon zákonodárné a výkonné moci nebo chránit menšinu před tzv. tyranií většiny, a proto musejí být vyjmuty z běžných demokratických procedur. Stejně jako ústava nepodléhá chvilkovým rozmarům většiny. Soudy vytvářejí prostředí pro ty, jimž říkáme experti. V zásadě jde o aristokratickou strukturu, která je vybavena skutečnou mocí a nepodléhá běžným

Dariusz Karłowicz.

verifikačním pravidlům, jimž podléhá – nebo možná by měla podléhat – politická třída.

Poválečné rozšíření soudní moci tedy znamenalo posílení aristokracie ve smíšeném systému označovaném jako liberální demokracie?

Ano, ale zároveň šlo o oslabení moci lidu. Tento model uspořádání fungoval velice účinně, ukázal se jako politicky efektivní. Zdá se však, že měl v sobě od počátku zakomponované určité prvky, které po určité době musely začít působit současné problémy. Když dnes po sedmdesáti letech relativně efektivního fungování zaznamenáváme jeho krizi, zdroj silného napětí spočívá právě v ohrožení rovnováhy, v neschopnosti vyvažovat zájmy stran.

Proč tato rovnováha předtím všechny strany uspokojovala?

Lid se podílel na moci relativně podstatným způsobem prostřednictvím voleb nebo měl možnost se zapojit do masových stran, které fungovaly zavedeným způsobem. Co je však důležitější, lid žil s příslibem nepřetržitě rostoucího blahobytu zajišťovaného mírem a mezinárodní bezpečností. Celé toto uspořádání účinně udržoval v chodu strach z možného opakování druhé světové války. Monofobní kultura onoho základního strachu ovládajícího politické uspořádání způsobovala, že se exekutiva, a v širším smyslu celá politická třída, přiklápěla k aristokratickému prvku – důsledně a bez výrazných výjimek. Elity vycházely z úvah o zdrojích fašismu a došly k překvapivě shodnému závěru, že oslabení

vyžaduje celá řada prvků kultury, které tvoří zdroj norem nezávislých na právně-spravedlnostním uspořádání. Dospělo se k závěru, že nedostatečná kontrola nad nimi představuje pro stabilitu systému hrozbu.

Jaké prvky kultury to byly?

Všechny silné identity: národní, náboženská, tradiční; samozřejmě církev, ale také rodina, která předává zásady a tradice nezávisle na státu. V mínění elit mohly vychýlit rovnováhu systému, a tak se oslabování těchto identit stalo výrazným prvkem poválečné politické kultury. Tato politika ještě zesílila ve chvíli, kdy se v šedesátých letech dvacátého století levice – po určitém vnitřním vývoji – rozhodla podílet se na tomto aristokratickém projektu. Hlavním nepřítelem se samozřejmě stala národní identita, děsivý živel, který by mohl u dému vyvolat větší opovázlivost, ne-li drzost a zmobilizovat ho k aktivitám, jež jsou v rozporu s právními pravidly. Elity silně znepokojovalo rovněž náboženství, neboť představovalo zdroj norem, které se vymykaly právní regulaci. Modelem byly pochopitelně ideály francouzského osvícenství, ale politicky šlo rovněž o to, že rozhodnutím právní aristokracie nelze nadekretovat nové desatero. A to i v případě, má-li se za to, že podobný přístup vyžaduje boj s fašismem. S velkou nadsázkou se dá říci, že ono napětí mezi svěolím lidu, která by mohla vést k tyranii, a aristokratickým elementem vytvořilo určitý druh kultury, v níž vlády, univerzity a média vedly společně boj proti systémům hodnot nezávislých na politických strukturách spravedlnosti.

Proč se tato kultura přestala ověřovat?

Možnosti, jak demokraticky kontrolovat aristokracii, byly v zásadě velmi skromné. A s rozvojem evropských institucí se začaly ještě více omezovat. A právě téměř všeobecná účast politické třídy v aristokratických stranách posléze vytvořila něco na způsob nadnárodního systému aristokratických elit. Zamyslíme-li se nad tím hlouběji, vidíme, že nečitelné mechanismy kooptace se netýkají pouze soudců nebo expertů. Žijeme v přesvědčení, že politiky volíme my. Ale je tomu skutečně tak? Nemluví ani tak o pozicích, které nemají v podstatě nic společného s žádnou volbou, ale třeba o seznamech kandidátů. Politická třída tvoří téměř

autonomní svět. Politiky, kteří byli ve svých zemích odstaveni od moci, čeká měkké přistání v Bruselu. V podstatě nerozhodujeme o jejich volbě, ani o jejich odvolání. Nikdo se nijak nepozastavuje nad tím, že Donald Tusk, jehož politická garnitura v posledních domácích volbách prohrála na celé čáře, zůstává i nadále předsedou Evropské rady, jinými slovy velice vlivným úředníkem, jenž pracuje téměř mimo jakoukoli demokratickou kontrolu. Tento systém přestal být v mnoha ohledech smíšeným systémem a začal být aristokratickým zřízením. Lid ztratil vliv na politiku. Mějme na paměti, že když Athénané ohodnotili něčí vládnutí jako nepřijatelné, odsoudili ho k desetiletému vyhnanství. Mám za to, že současné evropské země by k podobným rozhodnutím sahaly dost často, jen kdyby měly pro něco takového příslušný zákon.

Ale z jakého důvodu si myslíte, že tyto omyly byly vepsány do systému od samotného počátku?

Důvodů je hned několik. Chyběla reflexe vazeb osvícenství s totalitarismy, v širším smyslu s moderní epochou. Je to rozsáhlé téma na úplně jiný rozhovor. Stručně řečeno, pokud jde o zřízení, problémem se stala monofobie. Tvůrci poválečného uspořádání zapomněli, že degenerovat může nejen demokracie, ale také aristokracie. Přítomnost SSSR mezi spojenci vymazala z historické paměti Stalinovy zločiny. Za jediné ohrožení byl uznán pouze fašismus, nacismus. Kdyby si někdo blíže všiml dějin sovětského Ruska, možná by došlo k odhalení nebezpečí, jaké představují elity vybavené příliš velkou mocí. V souvislosti s možným rizikem degenerace přijatého modelu smíšeného systému nikdo v žádném případě nemyslel dopředu na jakákoli zajištění. Současná krize plyne z toho, že aristokracii se nejenže zachtělo vyvažovat demokratický prvek, ale rozhodla se, že nad ním získá převahu, a velice rezolutně mu vnutila svou vlastní perspektivu. Elity si krátce po válce neodpověděly na klíčovou otázku, kdo bude střežit strážce. Vycházely pouze z toho, že aristokraté, tj. experti, budou kontrolovat lid. Postupem času se politika aristokratů stávala stále tvrdší – velice dobře je to vidět v ideologické vrstvě evropské politiky, která má přeorientovávat kulturu evropského dému směrem k tomu, co Gianni Vattimo (italský

filosof a politik, pozn. red.) pojmenoval jako *pensiero debole*, slabé myšlení, „slabismus“. Poslední fáze boje proti silným entitám přináší vedle zásadního útoku na rodinu ideologii gender, která se pokouší zpochybnit koncepci stabilní lidské přirozenosti. Nejde o nic jiného než o pokus politicky zrušit základní zákony bytí a myšlení. Vychází se z předpokladu, že když nebudou žádné trvalé a stálé identity, zůstane politická vůle, jež přijme podobu zákona. Právě toto má definitivně oslabit identitu a chránit nás před fašismem. Paradox spočívá v tom, že se útek před tyranii ukázal jako cesta, po níž lze k tyranii dospět z opačné strany.

Co konkrétně vedlo ke zvratu, ke krizi systému? Co spustilo vzpouru lidu?

Příčin je hodně: katalyzátorem byla určitě hospodářská krize; důležitou roli hraje snaha o stále silnější omezování suverenity národních států; z polské perspektivy je rovněž důležitá civilizačně-kulturní revoluce. Mezi podstatné důvody bych rovněž zařadil pohoršení vyvolané nechutným a okázalým životním způsobem papalášů nové evropské aristokracie. A samozřejmě také imigrační krizi.

Proč měly silvestrovské události v Kolíně nad Rýnem tak široký ohlas?

Prvkem po léta dobře fungujícího nepsaného porozumění mezi aristokracií a démem byla záruka vnitřní bezpečnosti, jinými slovy základní příslib liberálního státu, který tento systém dokázal úspěšně plnit. Současné neustálé opakování, že si musíme zvyknout na permanentní teroristické ohrožení, je z tohoto důvodu pro lid nepřijatelné. Někteří pozorovatelé to vysvětlují tím, že liberální demokracie je v bezpečnostních otázkách ze samé své podstaty neúčinná. Elity se brání a argumentují tím, že terorismus sedmdesátých let byl mnohem horší, než je ten současný. Není to dobrá argumentace. ISIS není SSSR a Rudé brigády lze jen těžko chápat jako něco, co svým nezodpovědným jednáním vyvolal samotný stát.

A za současný islámský terorismus nese zodpovědnost stát?
Spojení mezi islámskými menšinami a terorismem není tak jednoduché, jak by si přáli pravicoví blogeři, ale

není tomu ani tak, že žádné spojení neexistuje, jak tvrdí levice. Multikulturalismus a nekontrolovaná imigrace představují podhoubí terorismu, s nímž si vlády nedokážou poradit. Imigrace je však chápána jako hrozba ještě z jiného důvodu. Přinejmenším jisté části evropských elit se imigrační krize jevila jako šance na další velmi radikální změnu sociální struktury. Měl to být další úder zasazený kultuře obviňované ze všeho nejhoršího. Tyto následky obsedantní monofobie byly velice dobře patrné z některých hlasů polské levice. Lepší jsou francouzské problémy s islámským terorem než polská katolická represivní a samozřejmě fašistická tradice...

Jakým způsobem na všechny tyto problémy odpovídá evropský démos?

Nastala obrovská krize důvěry k evropským institucím. Silný nárůst zaznamenaly strany, které aristokraté označují za populistické, ty jim nezůstávají nic dlužny a hovoří o nich jako o oligarších. Základní vlastností tohoto populismu je tvrdé odmítnutí pravidel, která aristokracie předkládá jako posvátné zákony demokracie. Je to koneckonců docela zábavné, že se demokratické rétoriky dnes nejvíce drží aristokraté. Není to už hypotetická krize. Po brexitu máme co do činění s reálným rizikem rozpadu evropských institucí, s nímž jde ruku v ruce hrozba rozpadu poválečného politického řádu. Zajímavé je, že tento konflikt je přítomen rovněž v Polsku. Naši zásadní linii sporů tvoří konflikt kolem ústavního soudu, zákona o bezpečnosti a veřejných médií, jejichž základním posláním má být boj s nacionalismem a civilizování národa. A nakonec tu máme i program 500+ představující model distribuce veřejných prostředků zřetelně se zaměřující na rodinu a vyrůstající evidentně z katolických zdrojů. Je jasné, že Polskem prochází stejný tektonický příkop, jaký protíná všechny staré evropské demokracie.

Takže jsme během sedmadvaceti let svrchovanosti ideologicky dohnali Evropu?

Spíš bych řekl, že jsme v roce 1989 překopírováním politického modelu Západu zároveň zkopírovali i již tehdy se rodící krizi. Přenesením genomu západního politického uspořádání jsme si zároveň naočkovali

genetické nemoci a napětí, které v něm byly vepsány. Nyní, když se díváme zpátky, vidíme velice zřetelně, jak se jistá část naší politické scény náhle objevila v táboře aristokratické argumentace, zatímco jiná v táboře národa podstupujícího resocializaci. Chvatně xeroxované politické uspořádání udělovalo hotové role, aniž bralo v úvahu smysl, tradici nebo dějiny. Mnozí se divili, proč se v katolické zemi krátce po zkušenostech Solidarity začal budovat systém, který nás měl chránit před fašismem, a proč se hlavním cílem ideologického boje stala katolická církev, rodina, tradiční hodnoty a polský patriotismus, který lze jen těžko podezřívat z fašistických choutek. Xerokopírku smysl pochopitelně nezajímá. Při kopírování systému se převzalo i schéma ohrožení, přátelé a nepřátelé. Za oběť mu padla tradice Solidarity, která příliš nezapadala do nových politických reálií, polský republikanismus, a na ráně se ocitl katolicismus za jeho údajně... totalitářské sklony!

Rozumím-li dobře, tak polský odpor vůči establishmentu se podobá odporu, jehož jsme svědky na Západě?

Nevěřím v žádnou lidovou internacionálu. I když nás zvalcovali komunisté a zábory, jsme ve svém jádru stále katolicko-republikánským národem. Západoevropský démos je naproti tomu post-osvícenský. Velice se mylí lidé, kteří jsou přesvědčeni o tom, že jakési rozhodné vítězství evropského lidu bude mít nějaké pozitivní následky pro Polsko. Jejich hnutí představují formu národního liberalismu nebo dokonce národního egoismu v liberální verzi, mírněného samozřejmě určitými sociálními koncepcemi, ale nejsou vůbec zaměřena na žádné evropské hodnoty. Nejde jim o náboženskou identitu nebo o latinskou tradici, ale o národní egoismus, který má zajistit bezpečnost a blahobyt. V jejich pojetí růst moci oligarchie vedl k tomu, že oligarchie zrušila podmínky nepsané smlouvy. Lid měl od nich výměnou za zřeknutí se části podílu na moci a ponechání elit mimo demokratickou kontrolu získat bezpečnost a nepřetržitý růst blahobytu. S nástupem krize tato smlouva padla.

Je možné ji obnovit?

Pokud mohu soudit, nepůsobí evropská aristokracie dojmem, že by byla schopna jakékoli sebereflexe nebo sebeomezení. Nic také nenásvědčuje tomu, že by se chtěla pustit do práce na novém modelu politického uspořádání, v němž by část své moci a svých výsad předala lidu. Nejde přitom o nějaký převratně nový problém. O deficitu demokracie v Evropě se přece nemluví až dnes.

Jak vypadá situace v Polsku?

I když se u nás objevují prvky revoluce proti oligarchii, což je patrné u hlavních linií probíhajícího sporu, tak u kořene tohoto konfliktu spočívá stesk po republikánském modelu. Jde především o to, co Poláci chápou pod hesly svobody, svrchovanosti, obrany tradičních hodnot a skutečného pluralismu. Přáli bychom si silný vztah k transcendenci a k náboženské tradici. Proto si nemyslím, že by si polská pravice mohla porozumět s Pegidou, Donaldem Trumpem nebo lepenisty a spolupracovat s nimi. V naší situaci by nejvíce žádoucí perspektivu představovala svého druhu obnova poválečné rovnováhy mezi prvky demokracie a aristokracie – doplněná zkušenostmi z dnešních potíží.

Proč se vracet k něčemu, co se neosvědčilo?

Obava ze zdegenerování demokracie v tyranii není v žádném případě iluzorní. Jde o vážný problém, ale u dříve navrhovaných odpovědí je obtížné se na něčem shodnout. Zvláště ne s těmi, kteří hledají viníky v náboženských nebo národních identitách. Zároveň se jako nutná věc jeví sebeomezení moci aristokratů. Nebude to jednoduchý proces. Mám však za to, že na jeho úspěšnosti závisí, dokážeme-li tuto krizi překonat.

Rozhovor vyšel 13. srpna 2016 v magazínu *Plus Minus*. Přeložil Josef Mlejnek.

Michał Płociński, polský novinář, stálý spolupracovník deníku *Rzeczpospolita*.

Český voják? Kdo je to?

PAVEL ŠVANDA

Dnes se o armádě mluví a píše dost často v souvislosti s tím, co se nazývá změněná mezinárodní situace. Říká se nám, že tato významná instituce bude v budoucnosti vyžadovat víc peněz i lidí. Proti tomu celkem není v české veřejnosti slyšet námitky.

Avšak o které armádě je řeč? O naší, o české. Která to je, víme. Ale „kdo“ ona je? Kým je? Na počátku 90. let jsem občas jako novinář navštěvoval veřejná diskusní setkání české postkomunistické levice, nalézající se v turbulentním stavu. Opakovaně tu vystupoval mladší muž, který publiku hrdě sděloval, že právě odmítl nastoupit na vojenské cvičení, protože kdysi přísahal socialistické republice a vojenská služba v současnosti by odporovala jeho svědomí. Víc nic ten člověk neuměl říct a posléze byl posluchači vnímán jako příliš často se opakující a příliš jednotvárné číslo programu. Nicméně měl, domnívám se, pravdu potud, že ve víru dějinných změn jsme někde poztráceli dotaz po identitě naší současné branné moci a jejích příslušníků.

Která čitelná tradice je myšlenkovou základnou české armády? Které příklady působí na její vnitřní život, na výchovu profesionálů, z nichž se skládá? Které myšlenky ovlivňují obraz národní armády v očích české veřejnosti? A je tu vůbec něco, co tvoří tvář této instituce, kromě fotografií víceméně pohledných výsadkářů a vysokých štábních důstojníků?

Česká armáda se v zásadě hlásí k tradici československé armády. Co to však znamená? Které historické události tato paměť obsahuje? Které boje, jichž se Češi kdysi zúčastnili, naopak ze svého obzoru vylučuje?

Velmi často je připomínána legionářská tradice. Ta obsahuje dvě složky. Jednu tvoří historický fakt, že československé legie za 1. světové války byly součástí armád jiných národních států, že jejich příslušníci bojovali proti Centrálním mocnostem v ruských, francouzských a italských uniformách. A zahraniční legie tvořili převážně dobrovolníci, alespoň do jisté doby.

Avšak mluvíme-li o legionářských idejích, máme většinou na mysli myšlenkovou formaci ruských legií. Ta byla – nazírána z odstupu sta let – výrazná až zvláštní. Naplno se tu prosazovala historická koncepce Palackého a Masaryka, kteří spatřovali v husitských válkách nejslavnější údobí českého království. Tato ideologie našla výraz v názvech československých pluků na Rusi. Patřily k ní také kalichy na náramenících Čechoslováků. (Těm ovšem Rusové neznali husitské symboliky neuctivě přezdívali „rjumočky“, jak zaznamenal Rudolf Medek.)

Ruské legie si získaly respekt především ovládnutím sibiřské železnice. Byl to úspěch čerstvě ustavené drobné armády, která se zdála být odsouzena rozpustit se za zmatku občanské války v nedohledných dálavách. Dnes už si snad můžeme dovolit vyslovit kacířský nápad, že za tento prvotřídní organizační výkon Čechoslováci možná vděčili profesionální zdatnosti velitelů a vojáků vyškolených a vycvičených vlastně vysmívanou c. a k. armádou.

Husitství ruských legií však nebylo nijak hluboko zakotveno: u legionářských jednotek nepůsobili ani husitští, ani luteránští, ani českobratřští duchovní. Vnější výraz tu nacházela ideologie, která byla vlastní zejména Masarykovi a jeho nejbližším spolupracovníkům a která také umožňovala srozumitelně představit veřejnosti Dohody, co jsou ti Čechoslováci vlastně zač. Ale na charakter legionářského vojska, naladěného spíše povšechně antiklerikálně, měla až druhotný vliv.

Nejedná se o ojedinělý případ jaksi „lomené“ tradice. Francouzská armáda se dodnes ráda hlásí k revolučním a napoleonským výkonům z přelomu 18. a 19. století, současně si však zakládá na tradici ideologické a tedy i politické neutrality. Pruští vojáci a po nich i armády německé říše a Wehrmachtu nosili na přezkách opasků dávné heslo protestantských armád Gott mit uns, Bůh je s námi, aniž to ovlivňovalo charakter vojska, posléze

dokonce udávaný nacistickou, radikálně protikřesťanskou impregnací, byť v německém vojsku fungovali vojenští duchovní různých vyznání.

Nicméně vezmeme-li vážně snahy o uplatnění husitské symboliky v legiích a posléze i v československé armádě mezi světovými válkami, musíme připustit, že šlo o snahu mít po ruce ideologicky utvrzenou branou moc. Odtud a z této tradice se však také po roce 1948 hladce odvíjely snahy o ideologické ovlivňování a utvrzování příslušníků Československé lidové armády, při němž se v aktivitách ZVP (zástupců velitelů pro věci politické) a při PŠM (politickém školení mužstva) zejména v 50. letech 20. století zhusta objevovaly motivy spjaté s husitstvím. Ačkoliv jinak se komunisté ruských legionářských tradic spíše štítili.

Dodnes nám zbyla zvyklost zahrát při významných vojenských rituálech chorál Ktož jsú Boží bojovníci. Je to zlomek dosud aktivního odkazu minulosti, avšak které minulosti? Ruských legií? Československé armády nebo Československé lidové armády? Asi všech těch institucí dohromady; každé evropské vojsko je z vlastní podstaty spíše těžkopádně konzervativní instituce, která raději udržuje v provozu tradičně rozvinuté recepty, než by sahala po novinkách.

Vznik československé armády v zahraničních legiích za 1. světové války byl ovšem provázen – a to především v Rusku a později v Itálii – možným konfliktem svědomí. Většinu v těchto jednotkách a později útvech tvořili muži, kteří kdysi přísahali věrnost nejvyššímu veliteli c. a k. armády, tedy habsburskému císaři a králi, proti němuž se pak postavili na bojišti. Ospravedlněním jim bylo, že jejich vnitřní přesvědčení již dříve nadřadilo národní příslušnost principiální věrnosti nadnárodní monarchii. Tak své svědomí vyvázali z původního závazku ve prospěch nově přijatého a aktivně manifestovaného přesvědčení. Situace Čechoslováků měla v té době obdobu u alsaských a lotrinských vojáků německé armády, z nichž leckterí přebíhali do francouzských pozic. Jejich země byly po roce 1871 anektovány Německem, avšak tito vojáci se považovali za Francouze a rovněž se necítili vázání přísahou věrnosti německému císaři.

Obdobný rozpor svědomí by jistě prožívali i mnozí příslušníci Československé lidové armády, kdyby byla

„studená válka“ přešla do horké fáze a oni by byli nuceni střílet na příslušníky armád demokratických států, s nimiž třeba osobně sympatizovali.

Obecně snad platí, že v epoše velkých nacionálních a ideologických střetů se osobní přesvědčení častěji jevílo jako hodnota nadřazená formálním závazkům. Totiž i tehdy, když se po formální kapitulaci vlastního státu někteří muži rozhodli pokračovat v boji v zahraničí, v ilegality, v partyzánských oddílech, vlastně tím rovněž narušovali formální závazek občanů podrobených států, což platí o Čechoslovácích, Francouzích a dalších v zahraničních armádách i domácích hnutích odporu za 2. světové války. Ovšem nutno dodat, že osobní přesvědčení je považováno za rozhodující argument jen tehdy, je-li ve shodě se „správným“ pojetím světa a lidského osudu. Svědomí, jež fungovalo „nesprávně“, například velelo německému vojákovi úporně bránit vlast, i když nebyl nacistou, je nám spíše přítěžující okolností. Právě tak máme malé pochopení pro Čecha, který odmítal nastoupit cvičení v české armádě pro osobní loajalitu k předlistopadovému režimu.

K tradicím české armády patří i československá armáda existující od roku 1918 do roku 1939 na území Československa. Dějiny této instituce nejsou povzbudivé. Na počátku své existence byla improvizovaná československá armáda postavena před úkol zajistit území nového státu. V následných utkáních s Maďary a Poláky nebylo docíleno příliš mnoha hmatatelných úspěchů. Hranice ČSR byly zajištěny spíše diplomatickou vahou západních spojenců než československými zbraněmi. Při úspěšnějším obsazování severozápadních Čech a jižní Moravy došlo ke srážkám s německými freikorpsy, jejichž ztráty byly posléze sudetoněmeckými nacionalisty propagandisticky vykazovány jako civilní oběti. I složení důstojnického sboru po roce 1918 bylo rozporné. Ve značné míře fungovali v republikánské armádě zkušení důstojníci z povolání české i německé národnosti převzatí z armády staré monarchie. Sem tam Rus, příšedší s legiemi. Vedení státu více přálo legionářským důstojníkům, kteří sice rovněž disponovali válečnými zkušenostmi, ale svým původem a nedostatečným vzděláním někdy budili dojem nadaných dobrodruhů. (Aféry generála Gajdy byly nejznámějším produktem těchto poměrů.) Do armády každým rokem

přicházeli také noví velitelé, mladí absolventi hranické Vojenské akademie, kriticky nahlízející nedostatky v obou vrstvách nadřízených.

Problematické však bylo celkové postavení československé branné moci, obklopené nepřátelskými armádami téměř ze všech stran. Tragický byl zásadní strategický nepoměr mezi délkou hranice, již bylo nutno v případě velkého konfliktu bránit nebo aspoň střežit, a mezi nevelkou hloubkou území na ose sever–jih. Schematicky nazíráno se meziválečná ČSR rozkládala od Ašského výběžku po Jasinu v délce zhruba tisíce kilometrů. Po odečtení krátké hranice s Rumunskem a některých horských pásem, kde nebyly možné rozsáhlejší vojenské aktivity, zbývalo k ochraně a obraně něco mezi tisícem až patnácti sty kilometry československé hranice. (Boje za 1. světové války ve Francii se odehrály mezi Švýcarskem a Belgií na frontě v délce asi 630 kilometrů.) Jak silná a jakými zásobami vybavená by musela být armáda, která by dokázala splnit politický úkol: vytrvat v reprezentativním a centrálně řízeném boji s přesilou alespoň po několik týdnů.

Nevelká hloubka vlastního území, jež bylo možno roztínat současnými údery nepřítele od severu i jihu, československou armádu odsuzovala do situace, v níž jedna jediná ztracená bitva, průlom obranných pozic, znamenaly definitivní zkázu a rozvrat vojska i státu. Ustoupit nebylo kam. Reorganizovat se nebylo kde. Ani kdyby se podařilo realizovat fikci dobrodružného ústupu na Slovensko, poničené jednotky by tam nečekaly žádné masivní sklady válečných potřeb, natož pohotové lidské zálohy. Spíše maďarský nepřítel. Jako vedlejší detail si připomeňme, že v Čechách a na Moravě nebylo jediné silnice či železniční trati, která by byla mimo dosah německého letectva. Miliardové investice do československé obdoby Maginotovy linie mohly nápor protivníka usměrnit, rozhodně ne zastavit.

Československo sice geograficky připomínalo pevnost, avšak obleženou silnějším protivníkem a nedostatečně vybavenou zásobami. Protože vysvobození pevnosti z vnějšku bylo na podzim 1938 politicky vyloučeno, následovala kapitulace jako jediné vojensky racionální řešení situace. Přesto si mravní důsledky této události ponesou ve své tradici všechny branné síly, jež kdy vzniknou v rámci českého státu. Vždy nad nimi bude

viset otázka po aktuálních podmínkách obrany, zda se nemůže opakovat vnucená pasivita.

Československý stát a jeho instituce po únoru 1948 hledaly odpověď v „nerozborném spojení se SSSR a Sovětskou armádou“. ČSLA se jevila jako součást branných sil Varšavské smlouvy a otevřeně fungovala pouze za těchto podmínek. Existovaly ovšem příznaky, že sovětská válečná doktrína považovala Československo a jeho armádu pouze za nárazníkové pásmo, jež by při střetu se silami NATO nevyhnutelně utrpělo likvidační ztráty a škody.

Myšlenka vytvořit samostatnou československou obrannou doktrínu se objevila v roce 1968 a byla dost možná jedním z důvodů příkrého odporu Kremlu vůči „pražskému jaru“. Od 21. srpna 1968 se jednotky ČSLA octly na pár dní v kuriózním postavení sil obklíčených, ba internovaných vlastními spojenci. Což se týkalo pozemních i leteckých sil uzavřených v ubytovacích prostorech bez možnosti pohybu. K pronikání sovětských jednotek do československých kasáren nedošlo, avšak přes formální autonomii byla československá branná moc paralyzována a opět paradoxně zbavena vlivu na vývoj událostí. O rok později ovšem už vystupovali českoslovenští vojáci v ulicích měst proti demonstrantům, plně na straně kolaborantské vlády. I to bohužel patří ke zkušenostem našich branných sil.

Jako použitelná tradice vojska této země se v současnosti jeví odkazy k legiím za 1. světové války a k těm skupinám Čechoslováků, kteří se zúčastnili 2. světové války v armádách Spojenců. Žádná jiná alternativa se nenabízí k úvaze. Od časů před rokem 1918, kdy čeští vojáci bránili životy a majetek obyvatel naší země v armádě rakouského mocnářství, se republikánská tradice distancovala a dosud distancuje. Kupříkladu při debatách o reinstalaci pomníku Václava Radeckého v Praze vychází najevo, že mínění průměru podporované většinou médií setrvává u představy, že vojsko podunajské monarchie sloužilo pouze jako represivní nástroj Vídně vůči porobeným národům. Do takto úzce vymezeného myšlenkového či spíše propagandistického šuplíku se ovšem nevejdou reálné historické zkušenosti ze zápasu Rakouska s Osmanskou říší, s fridericiánskou a napoleonskou agresí ani oběti obrany vlasti v roce 1866. Vůči minulosti selektivně zaměřená česká národní

propaganda se vzdala možnosti prohloubit českou vojenskou tradici o řadu zajímavých osobností. (Viz prvo-republikové diskuse o Albrechtu z Valdštejna, jinak ovšem v evropských dějinách známému spíše jako Wallenstein.) Z tohoto výběravého postoje vůči minulosti těžila pak snadno i komunistická snaha o vytvoření specificky prokomunistické armádní tradice – tedy zdůrazňování údajně zcela výjimečného charakteru dění v českých zemích v 1. polovině 15. století.

Odpověď na otázku, kdy vlastně čeští vojáci naposledy bránili život a majetek českého obyvatelstva, je následkem komplikovaného vývoje složitá a ani nevrhá příliš mnoho světla na tradice české armády. Jistě tomu tak bylo v roce 1866 a v předchozích válkách habsburské monarchie s Osmanskou říší, Pruskem a Francií. Snad by bylo možno započítat i obranu území před vpádem ruských vojsk v letech 1914–1915. Jenže i tehdy Češi bojovali v nadnárodních silách, v útvarch, jejichž oficiální velící řečí kromě lokální „regiments-sprache“ byla němčina. Kromě toho se v ČSR mlčky uznávalo, že aktivity a oběti českých vojáků sloužících v c. a k. armádě se přičítaly vlastním politickým zájmům Čechů, což platí zejména o letech 1. světové války. Bylo by možno zmínit krátké kampaně v letech 1918 a 1919 vůči polským územním nárokům ve Slezsku a proti Maďarské republice rad. To je vše, pokud jde o aktivitu českých branných sil na českém území, včetně akcí vůči sudetoněmeckým freikorpsům na počátku a na konci historie ČSR. Zeptáme-li se tedy, kdy naposledy český voják hájil na českém území životy a majetek obyvatel, najdeme odpověď vskutku až v roce 1866; tehdejší obrana Čech a Moravy ostatně ani nebyla úspěšná. Jak upříst z tohoto materiálu něco solidnějšího než publicistickou iluzi tradice?

Dnes zjišťujeme, že vzhledem k finančním a technologickým nárokům na výrobu efektivních zbraňových systémů Česko není a už nebude schopno vyvinout dostatečně efektivní vlastní obranný průmysl, kromě výroby pěchotních zbraní a střeliva. Je pravda, že i na dnešních bojištích, pokud na ně dohlédneme, přes rozhodující roli letectva, raket a tanků, zbývá v terénu stále ještě dost černé roboty pro pěšáka. Avšak také před našima očima narůstá význam bojovníka, upírajícího někde ve vzdáleném krytu oči na obrazov-

ku, jenž na dálku ovládá ničivé prostředky prostřednictvím klávesnice. A v budoucnosti se může tento poněkud paradoxní voják dokonce z důvodu utajení převést v chodce ztraceného v davu na ulici nebo na koupališti, jemuž obrazovku nahradí brýle a ovládacím systémem mu bude voperovaný mikročip. Takový špičkově vyškolený (a možná v zahraničí najatý) bojovník bude mentálně zcela mimo vliv tradičních vyprávění o závazných tradicích národních armád.

Necháme-li stranou sci-fi a shrneme-li dosavadní poznatky a zkušenosti, vyplyne nám obraz, na němž najdeme produktivní polohu českého vojáka zásadně ve spolupráci s rozsáhlejšími brannými celky. Bylo tomu tak vždy poté, co český stát někdy na přelomu středověku a novověku přestal být samostatnou politikou a vojenskou entitou a začal splyvat s vyššími územními celky. Nebude tomu jinak ani v globalizovaném světě. K podstatné tradici české armády tedy principiálně patří vědomí, že její složky se mohou takticky zdárně uplatnit a strategicky přispět k obraně českého území, najdou-li si své místo, na němž mohou úspěšně kooperovat s nadnárodními ozbrojenými silami.

Současná angažmá české armády v rámci NATO, případně mezinárodních sil OSN tedy odpovídají nejen technickým možnostem, ale i zkušenostem a branným tradicím vycházejícím z podílu Čechů (Čechoslováků) na válečných konfliktech, a to nejen ve 20. století. Na tyto skutečnosti bychom měli pohlížet jako na trvalý rys současné české brannosti, přičemž k aktuálním interpretacím vojenské tradice naší armády jistě budou nadále patřit vyprávění o úspěšných aktivitách Čechů, podílejících se na akcích ruských, francouzských, italských, sovětských, britských či amerických sil operujících kdysi kdesi v dálavách. Tento na první pohled poněkud paradoxní způsob obrany vlastního území v „cizích službách“ je pro českou brannou moc zřejmě přirozený, a je tedy – včetně pěstování schopnosti spolupráce – podstatnou součástí charakteru českého vojáka. Vzpomeneme si tak trochu na tradiční heslo z verbířského plakátu vojska Spojeného království v minulém století: „Vstupte do armády, poznáte cizí kraje!“

Pavel Švanda je spisovatel, emeritní profesor Divadelní fakulty JAMU v Brně.

Evropa: přirozený prostor našich hodnot

VÍT HLOUŠEK

Dne 3. listopadu 2016 proběhla v prostorách senátu ČR pod záštitou senátora Tomáše Grulichy konference s názvem *Jak mohou přežít hodnoty*, organizovaná Centrem pro studium demokracie a kultury. Přednášející se soustředili na praktické zaměření různých idejí v rozmanitých společenských prostředích (rodina, armáda, skautské hnutí atd.). Profesor Vít Hloušek představil svůj koncept hodnot ve vztahu k Evropě a jejímu myšlenkovému dědictví. Přednášku uvádíme jako příslib konferenčního sborníku, který vyjde na jaře příštího roku.

Když jsem přemýšlel o obsahu tohoto příspěvku, musel jsem si chtít nechtít provést rekapitulaci hodnot, kterým věřím, jimiž se řídím a které se snažím různým způsobem propagovat či snad dokonce předávat dál. Není však třeba se obávat žádného osobního normativního výlevu. Tato rekapitulace posloužila v podstatě jen ke kladení otázek. Jsou tyto hodnoty zobecnitelné? Které a nakolik? V jakém kontextu vznikly, do jakého kontextu jsou zasazeny? A jaká politická a společenská konstelace je potřebná, aby mohly být udržovány či dokonce rozvíjeny? Pokusu o odpověď na tyto otázky je věnován následující příspěvek, jenž nebude ani striktně normativní, ani striktně empirický. Kombinací politických a historických argumentů bych chtěl ukázat, že společnost dnešního postmoderního Česka nedrží pohromadě ani tak fundamentální hodnoty, jako spíše hodnoty procedurální, které nám umožňují žít své osobní životy a sledovat své osobní strategie. Pokusím se také zdůvodnit, že pro to, abychom si takové pojetí hodnot udrželi, nepostačí uzavřít se v české národní spolitosti, ale že bude nutné udržet velmi úzký kontakt s prostředím západní Evropy.

Co přinesla Evropa?

Než přidám svou skromnou hřivnu do nekončící a svou historickou podstatou zároveň nekonečné debaty o českých hodnotách poukážem na jejich klíčové zakotvení v evropské tradici, zkušenosti a politice, je

nutné nejprve připomenout, co nám vlastně ona Evropa přinesla.

Evropu rozhodně nevnímám v kontextu současné politiky jako něco zcela specifického a odtrženého od obecnějšího pojmu „Západ“. Necítím sice potřebu hovořit o Západu v pojmech civilizace, ale zároveň považuji za zcela nezbytné zdůraznit, že zejména vazba spřízněnosti hodnotami, kulturou a reálně politickými zájmy mezi EU a USA představuje podle mne nejen konstantu historického vývoje, ale také nezbytnou podmínku pro úspěch Evropy jako subjektu mezinárodní politiky. Tématem mých úvah však nemá být vztah mezi Evropou a dalšími součástmi Západu, a tak se zde lze omezit na konstatování historického faktu, že charakteristické rysy Západu zrodila v průběhu svého vývoje Evropa.

Poměrně zajímavý, byť místy sporný, občas povrchní a mnohdy záměrně provokativní pohled na specifické rysy Západu nabízí americký historik Niall Ferguson, který hovoří o šesti faktorech – *killer apps* –, s jejichž pomocí se Západ domohl kulturní, ekonomické a časově i politické dominance.¹ Těmito faktory jsou:

1. *Soutěž* jako decentralizace jak politického, tak ekonomického života, která vytvořila předpoklady pro politickou formu národního státu i kapitalistickou ekonomiku.
2. *Věda* jako systematická forma poznávání a proměňování okolního světa, která mj. vedla k vojenské predominanci Západu.

3. *Vlastnická práva* jako jeden z významných aspektů vlády zákona; důraz na soukromé vlastnictví a mírové řešení sporů pomocí práva vytvořily předpoklady nejen pro kapitalismus, ale také pro zastupitelskou vládu.
4. *Zdravotnictví* jako odvětví vědy, které umožnilo hlavní pokrok z hlediska délky a kvality života.
5. *Konzumní společnost* jako modus materiálního života, v němž produkce spotřebního zboží hraje hlavní roli motoru ekonomiky, a bez níž bychom si těžko mohli představit průmyslovou revoluci.
6. *Pracovní etika* jako morální rámec vedoucí k aktivnímu přístupu k životu, částečně (mj.) odvozená z protestantské etiky, součást všech předchozích faktorů.

Systematičtější a pro účely diskuse o hodnotách užitečnější pohled podává Philippe Nemo, který hovoří explicitně o pěti dějinných „zázracích“, zdůrazňuje tak jedinečnost a zároveň dějinný i normativní a normotvorný význam těchto pěti procesů:²

1. *Řecký zázrak*: ve starověkém Řecku se zrodila polis a zrodilo se západní pojetí vědy. To přineslo důraz na racionalitu, pojetí občanství a participace na správě věcí veřejných.
2. *Římský zázrak*: starověké Imperium Romanum pracovalo právní systém (občanské právo), na němž staví celé západní právo, a rozvinulo tak vládu zákona, kterou jako princip znali již Řekové. Toto římské občanské právo s důrazem na osobu, soukromé vlastnictví atd. je základem západního humanismu.
3. *Biblický zázrak*: základy západní etiky položilo křesťanství. Nemo interpretuje biblickou křesťanskou etiku jako prvek, který vnesl do lidského myšlení ideu pokroku, neboť křesťanství odmítlo brát zlo jako normální součást života. Prvotní hřích nás navíc činí zodpovědné za osud bližních a světa, což je prvek, který obohatil a prohloubil latinské pojetí humanismu.
4. *„Papežská revoluce“*: vývoj v 11.–13. století, pořídek, který učinila gregoriánská reforma v církvi, byl upevněn bojem o investituru, respektive přenesen i do správy věcí světských. Díky církvi bylo znovuzkříženo římské právo, které bylo v raném středověku postupně nahrazeno zvykovým

právem germánských kmenů. Produktem bylo kanonické právo, které smířilo základy římského práva s biblickou etikou. To bylo dobré pro právo i pro etiku – první se stalo humánnější, druhé méně utopické a více orientované k reálnému životu. Klíčovým prvkem změny myšlení byla idea (kterou pak znovu oživil v pozdním středověku a raném novověku protestanti), že ke spáse vede ctnostný a dobrý život. Kvůli papežské revoluci ovšem došlo také k rozluce katolické a ortodoxní církve, která tyto nové myšlenky nepřijala.

5. *Zrod liberální demokracie* jako formy vlády a politiky. Konstitucionalismus, de-sakralizace moci (sakralizaci moci opět zaváděl například marxismus či fašismus), politický a ekonomický liberalismus jsou při tomto procesu stejně důležité. Idea spontánního samoorganizovaného řádu.³

Je, či není Česko součástí Západu?

A jak je to se vztahem střední Evropy a Evropy či Západu? Nemusíme ani připomínat Kunderův slavný článek z roku 1984⁴ o tragédii střední Evropy, jež byla původně součástí Západu a byla po roce 1945 „unesena“ sovětským Ruskem, abychom vnímali afinitu, byť ne totožnost, mezi středoevropským kulturním a politickým vývojem a vývojem Západu.

Ostatně i takový Samuel P. Huntington si již na počátku 90. let uvědomoval určitou umělost hluboké přehradu, kterou mezi západní a střední Evropou vytvořilo geopolitické rozdělení Evropy „železnou oponou“ v době studené války. Rozpad těchto podle Huntingtona v podstatě umělých hranic umožnil civilizační rekonstrukci evropské geopolitiky. Zajímavé a pro účely našeho tématu poměrně podstatné bylo, že Huntington vycházel z evropské integrace jako určujícího kritéria toho, které země přiřadit v rámci Evropy k Západu a které patří k ortodoxní civilizaci. Za jádro považoval Francii, Německo a země Beneluxu. Kolem tohoto jádra pak krouží prstenec států Itálie, Španělsko, Portugalsko, Dánsko, Spojené království, Irsko a Řecko. Huntington nejen anticipoval rozšíření EU v roce 1995 o Finsko, Švédsko a Rakousko, ale k Západu řadil i některé tehdy kandidátské státy včetně Česka.

Politická struktura Evropské unie se totiž podle Huntingtona v podstatě kryla s náboženskou linií vymezující katolické a protestantské země Západu: tedy nejen katolický a protestantský Západ za studené války, ale také státy s katolickou a protestantskou tradicí ve střední Evropě.⁵ Huntington poměrně striktně rozlišoval střední a východní Evropu, přičemž ta první je součástí Západu: „Pokud by bylo nakonec uplatněno právě toto kritérium [rozšiřování – VH], členy EU by se staly země visegrádské čtyřky..., pobaltské republiky, Slovinsko, Chorvatsko i Malta a Unie by tak byla totožná se západní civilizací, jak se v Evropě historicky rozvinula.“⁶

Obávám se, že tak jednoduché to přece jen není. Již zmiňovaný Nemo ostatně nehovoří o střední Evropě jako o integrální součásti Západu, ale jako o *zemích blízkých Západu*. To jsou státy visegrádské skupiny, Pobaltí, Slovinsko a Chorvatsko, jejichž problémem je přerušovaný a nedostatečný vývoj liberální demokracie. Tyto státy však zároveň poznaly všechny čtyři předchozí zázraky, a Nemo optimisticky doufá, že po pádu Berlínské zdi dojde k integraci se Západem.

Já v to ostatně doufám také. Nicméně vývoj v současném Maďarsku nebo Polsku, který je místy za hranou toho, co bychom mohli v kontextu západoevropské politiky chápat jako demokratický konzervatismus, stejně jako perzistence poměrně militantního nacionalismu v Chorvatsku, jsou faktory, jež ukazují, že cesta na Západ je delší a klikatější, než jsme si třeba v roce 2004 mysleli. Projevuje se zde to, co Jacques Rupnik nazývá středoevropským paradoxem. Ten spočívá v situaci, kdy jsou plynule přebírány politické ideje a instituce Západu, aniž by tomuto procesu plně odpovídala ekonomická a sociální realita.⁷ Následky určitého opoždění procesu modernizace vzhledem k západní Evropě si tedy neseme dodnes. Historie však není deterministická⁸ a Rupnikův středoevropský paradox tak nepředstavuje žádnou fatální překážku ani z něj neplyne nějaká dějinná předurčenost států jako Česko představovat trvalou opožděnou výjimku a trpět trvalým pocitem kolísajícím mezi nedostatečností na jedné straně a výlučností na straně druhé.

Česko a hodnoty

A právě zde je potřeba začít diskusi o hodnotách v české společnosti a v české politice. V aktuální konstelaci stále ještě rozjitřené ekonomickou krizí v eurozóně (jakkoliv její „horká fáze“ skončila již před pěti lety) a zejména krizí (pro Česko „krizí“) migrační se zdá, jako bychom to byli my, Češi, Slováci, Maďaři či Poláci, kdo drží stráž na vartě tradičních evropských hodnot a představuje jakýsi varovný prst karatelsky zdvižený proti dekadentnímu Západu, který by chtěl rozmělnit vše, na čem nám záleží, v multikulturalismu a postmoderní dekadenci.

Tento obraz však neodpovídá realitě a je, zejména v případě České republiky, v podstatě směšný. Je poměrně úsměvné, když se v národě, v němž se k institucionalizovaným křesťanským církvím hlásí pouhá třetina populace a v němž jsou v kurzu levné pohřby bez obřadu, objeví politici, kteří v sobě najednou objevili křesťanské hodnoty jako hodnoty bytostně národní. Ještě o něco úsměvnější pak je, když stejní nebo i jiní politici hovoří o potřebě stavět ploty a budovat domobranu, aby uchránili nebohou Českou republiku před návaem muslimských migrantů. Určitý paradox spočívá přitom již v tom, že ti skuteční, dlouhodobí, tradiční, konzervativní a nábožensky založení obhájci křesťanských hodnot v Česku by například v otázce rodinné politiky našli daleko více shody s umírněnými muslimy než s českou a evropskou majoritní společností, nebýt té protivné komplikace s institucionalizovaným mnohoženstvím.

Podstatnější je však otázka, jaké hodnoty nás vlastně jako Čechy, Moravany a Slezany a další obyvatele České republiky skutečně spojují. Nejsem sociolog, a tak představení výsledků empirických průzkumů veřejného mínění ponechám povolanejším. Budu se soustředit na ty historické síly, které mají schopnost držet pohromadě velká pomyslná společenství,⁹ jakým je například množina občanů České republiky. Pokud se ohlédneme zpět za historií 19. a 20. století, zjistíme, že takovými silami mohly být náboženství, ideologie nebo nacionalismus.

Náboženství a ideologii můžeme v podstatě vyloučit. Evropa je sekularizovaný kontinent a České země

působily dlouhodobě jako určitá laboratoř tohoto procesu.¹⁰ Náboženství tedy již nemá onu sílu pojiva, jež by nejen dodávalo společnosti ideje, ale také pocit soudržnosti a umožňovalo by odlišit „naše“ od „cizího“. Sekularismus sice našťastí náboženství nezlikvidoval ani jako soukromou víru, ani jako společenskou instituci, ale zlikvidoval je jako instituci politickou. Můžeme se z toho radovat, můžeme toho žet, ale vývoj v Evropě a Česku od počátku 20. století ukazuje na nevratnost této změny stejně tak, jako ukazuje na nemožnost nahradit náboženské vazby důrazem na *laïcité*.¹¹

Ideologie se zdiskreditovala jako nositel společenské a politické jednoty zejména v podobě velkých totalitních hnutí Evropy 20. století. Ani daleko mírnější (zato rafinovanější a v konečném důsledku proto potenciálně nebezpečné) pokusy, jako je aktuálně například multikulturalismus, neposkytují obecně akceptovaný zdroj hodnot, na kterém by panovala dostatečně široká shoda. V západoevropském prostředí se v průběhu 19. a 20. století v podstatě realizovala většina postulatů a hodnot liberální ideologie. Můžeme tedy hovořit o současných evropských státech jako o liberálně demokratických, avšak to neznamená, že aktuální podoby neoklasického nebo sociálního liberalismu by měly potenciál stát se ideologickým pojivem současných evropských společností. Tím méně to platí o sociální demokracii nebo evropských konzervatismech. V případě Česka je třeba dodat, že i česká společnost je v zásadě liberální (což vynikne i ve srovnání s jinak blízkými zeměmi jako Polsko, Maďarsko nebo Slovensko), avšak ani zde nefunguje liberalismus jako artikulovaná politická ideologie schopná budovat celospolečenský konsenzus.

Pokud však vyloučíme ideologii a náboženství, zbývá již jen nacionalismus. Na první pohled to vypadá, že český nacionalismus by mohl představovat ono pojivo, jež bude držet občany naší republiky pohromadě. Na rozdíl od evropské identity je pro nás nacionalismus srozumitelný a vnímáme jej jako přirozený, na rozdíl od regionálních či lokálních identit nás spojuje. Navíc je současný český nacionalismus ve srovnání s řadou dalších středoevropských zemí poměrně umírněný a Česko je stále jedna z nejvíce homogenních společností v Evropě.

Fotografie z konference, zleva: Vít Hloušek, Jiří Hanuš, Tomáš Grulich, Pavel Ambros, Ivo Zelinka.

Přesto se domnívám, že postavit naše hodnoty na nacionalismu není dobrý nápad. Přesněji řečeno, český nacionalismus by neměl být jediným a ani hlavním zdrojem našich hodnot.

Zprvė proto, že ve své současné podobě je poměrně povrchní. Nejde ani tak o to, že je typicky manifestován zejména při různých sportovních utkáních (pozitivní varianta) nebo při odsuzování všeho, čemu nerozumíme, a čeho se proto apriorně bojíme (negativní varianta). Český nacionalismus nemá příliš mnoho konkrétního obsahu. Jistě, zahrnuje území současné České republiky, většinu jejích obyvatel a je spojen s českým jazykem a alespoň symbolicky i s českými dějinami. Jenže typický český nacionalismus má tendenci vytěsnit české emigranty žijící v zahraničí. Nedokáže být nacionalismem politickým, protože za součást českého národa nepovažuje všechny občany České republiky (typicky třeba Romy, Ukrajince nebo Vietnamce). Český jazyk představuje stejně tak národní svorník jako bariéru vnější komunikace a reálná znalost českých dějin je stejně vzácná jako konsenzus na jejich interpretaci přesahující stereotypní mýtus Česka a Čechů jako obětí „velkých dějin“ Evropy a světa ve spirále českých porob 1938–1948–1968.

Zadruhé proto, že kromě lásky k vlasti nenabízí mnoho hodnot, které by napomáhaly udržovat rozumný politický a společenský řád, pokud za tyto hodnoty nepovažujeme typicky hypertrofovaný důraz na rovnost spojený s nevraživostí vůči těm, kteří vyčnívají, zahleděnost do vlastních domácích problémů spojenou s poněkud klopýtavým až zmateným chováním

v mezinárodním prostředí či nezáměr o okolí nejen národní, ale i individuální, maskovaný tu jako tolerance, jindy jako pragmatismus.

Tím nechci říci, že by český (nebo jiný) nacionalismus nepřinášel nic dobrého. Přese všechny nedostatky přece jen funguje, spojuje, je srozumitelný, historicky zakotvený, a bylo by jen bláhovým sociálním inženýrstvím se špatným koncem myslet si, že jej máme a můžeme nahradit jinou kolektivní identitou, regionální či evropskou. Tou však můžeme a musíme nacionalismus systematicky doplňovat.

Už proto, že nacionalismus je také historickým fenoménem zrozeným ve své moderní podobě ve většině Evropy v průběhu 19. století. Jedinečná konfigurace spojenectví nacionalismu a liberalismu, jež vedla v první polovině 19. věku k vytvoření modelu národního a zároveň liberálně-demokratického státu, narazila nejpozději ve století 20. na příliš mnoho zákrut a zpětných toků, abychom mohli toto demokratické určení nacionalismu považovat za přirozené či jednou provždy dané. Navíc, jak ukazuje zkušenost počátku 21. století, nacionalismus umí sice dávat pádné a společensky a politicky velmi přijatelné odpovědi na naše problémy, ale neposkytuje reálná a funkční řešení.

Aby návrat k národní pospolitosti mohl skutečně fungovat jako řešení našich současných starostí s evropskou integrací, hospodářským růstem nebo migrační krizí, museli bychom sdílet společné hodnoty v daleko větší míře, než současná postmoderní diverzifikovaná a variabilní společnost umožňuje.¹² Aby mohl nacionalismus beze zbytku plnit svoje poslání, musel by s touto postmoderní variabilitou bojovat ve prospěch návratu k pospolitosti, *Gemeinschaft*. To je vize, kterou čtu mezi řádky řady současných polských konzervativních autorů¹³ nebo Václava Klause,¹⁴ ale kterou nevidím jako akceptovatelnou pro českou společnost a jako uskutečnitelnou, dokonce ani v polském či maďarském kontextu.

Zdá se, že Česko dneška je poměrně diverzifikovanou společností individuí, která mají různé politické, kulturní, sexuální a jiné preference. Společností, která sice nemá zásadnější problém se stávajícím politickým a společenským řádem (což neplatí tak úplně o jeho představitelích – politických elitách), která ale kromě

určité procedurální shody (jako třeba procedury voleb jako nástroje politické participace či poměrně důsledná svoboda slova), některých osobních hodnot (jako třeba důraz na rodinu, aniž by však byla s představou rodiny nutně spojena třeba představa manželství nebo vícegeneračního soužití) a historicky bezprecedentní míry tolerance nemá mnoho „velkých“ společenských hodnot, na kterých bychom mohli stavět budoucí konsenzus. Navíc, a to bez ohledu na to, zda si to přejeme nebo ne, není současná česká společnost ani politika schopna „vymanévrovat“ z Evropy a ze světa, ohradit se proti vnějším vlivům a pěstovat nějaké specificky české pojetí společnosti a politického řádu.

Česko, postmoderní Česko zdůrazněme, se všemi svými přednostmi i chybami tak potřebuje již kvůli své geopolitické poloze širší politický rámec a také širší rámec hodnotový. Rámec, který asi neuspokojí beze zbytku nikoho (ale to, jak jsme viděli, ani není možné), ale který jako jediný ze všech myslitelných alternativ odpovídá výše popsaným hodnotám osobního života, základních politických a společenských procedur a který hlavně umožňuje onu míru tolerance, která je pro pokračování našeho způsobu života nezbytná.

Evropa jako jediný možný rámec pro postmoderní Česko

Takovým rámcem je přes všechny problémy Evropa, respektive západní Evropa, jež se politicky poměrně výrazně překrývá s Evropskou unií. Pokusme se oddělit aktuální podobu Evropské unie, ke které mám i já mnohé výhrady, od dlouhodobých trendů, geopolitických konstant a kulturních afinit. (Západní) Evropa dlouhodobě představuje ekonomicky úspěšný, kulturně silný a geopoliticky relativně stabilní světový region. Známky její stagnace a aktuální problémy musíme brát vážně stejně jako relativní zaostávání rozvoje Evropy v řadě parametrů za jinými regiony, avšak neměly by nás paralyzovat či vést k hysterickým reakcím. Evropa je pořád jedním z nejlepších míst k životu na zemi, což není jen důsledek relativního blahobytu a ekonomické úrovně, ale zejména faktu, že umožňuje na svém území volit různé životní cesty a strategie, nabízí největší diverzitu vzdělávacích

i pracovních kariér, umožňuje svobodnou diskusi, bádání a stimuluje kulturní výměnu.

Za tuto variabilitu platíme samozřejmě také určitou cenu v podobě relativního nedostatku fundamentálních hodnot, na kterých bychom se shodli. Nesouhlasím s mysliteli pozdně osvícenské levice, jako je třeba Jürgen Habermas, kteří se domnívají, že procedurální politické hodnoty jsou stejně pevné a vážené jako například fundamentální náboženské hodnoty, a mohou je tedy zcela nahradit. Platí ale, že Evropa a Západ jsou jedinými společnostmi, ve kterých se lidé odhodlali na celospolečenské a politické rovině vyměnit důraz na fundamentální hodnoty za důraz na slabší a flexibilnější hodnoty procedurální a hodnoty fundamentální přenechat rovině osobní. Negativem je nižší míra společenské koheze, pozitivem ona zmiňovaná variabilita. Domnívám se však přesto, že Česko jako součást určité *Zwischeneurop*y mezi Západem a Východem potřebuje velmi silné zakotvení v západoevropské pluralitě, abychom si my, občané České republiky, mohli zachovat naše soukromé fundamentální hodnoty. K tomu potřebné hodnoty procedurální nám neposkytne ani náboženský fundamentalismus, ani žádná politická ideologie (byť umírněný moderní konzervatismus je pro tyto účely obzvláště vhodný), ani český (etno)nacionalismus, ale jen úzký kontakt s ostatní (západní) Evropou.

Fungovalo to tak ostatně i historicky. V dobách, kdy se České země inspirovaly západní Evropou či kdy k ní měly blízko, prosperovala nejen česká ekonomika, ale i kultura, vzdělanost a obecně společnost. Platilo to o době Karla IV. stejně jako o předbělohorských Čechách či Českých zemích v době první republiky. Pokusy o zvláštní české cesty jako husitské hnutí, lidová demokracie po roce 1945 či socialismus s lidskou tváří naopak končily nezdarem.

Poznámky:

- ¹ Ferguson, Niall (2012): *Civilization: The Six Killer Apps of Western Power*. London: Penguin Books. s. 12–13.
- ² Nemo, Philippe (2011): *Co je Západ?* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- ³ Nemo se, na rozdíl od Huntingtona, domnívá, že hodnoty liberální demokracie, právního státu a tržní ekonomiky jsou hodnotami univerzálními, byť se na Západě zrodily.
- ⁴ Kundera, Milan (1984): The Tragedy of Central Europe, *New York Review of Books*, 31(7).
- ⁵ Zajímavé je, že Huntington tváří v tvář řecké politice 90. let zpochybnil přináležitost Řecka k Západu a vnímal Řecko jako zemi, která se stále více přibližuje k Rusku.
- ⁶ Huntington, Samuel P. (2001): *Sršet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka Publishers, s. 186.
- ⁷ Rupnik, Jacques (1992): *Jiná Evropa*. Praha: Prostor, s. 22–23.
- ⁸ Popper, Karl Raimund (2000): *Bída historicismu*. Praha: OIKOYMENH.
- ⁹ Anderson, Benedict (1991): *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- ¹⁰ Fiala, Petr (2008): *Laboratoř sekularizace. Náboženství a politika v ne-náboženské společnosti: český případ*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury; Fasora, Lukáš – Hanuš, Jiří – Malíř, Jiří (eds., 2007): *Sekularizace v českých zemích 1848–1914*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- ¹¹ Vzpomeňme jen pro příklad debatu o roli křesťanství v preambuli tzv. Smlouvy pro Evropu nebo českou diskusi o církevních restitucích.
- ¹² Na termínu postmoderna nijak netrvám, klidně se spokojím s Baumanovou „tekutou modernitou“ (např. Bauman, Zygmunt (2008): *Tekuté časy. Život ve věku nejistoty*. Praha: Academia), avšak smysl je v tomto případě stejný.
- ¹³ V češtině je dostupný například Legutko, Ryszard (2009): *Ošklivost demokracie a jiné eseje*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- ¹⁴ Například v Klaus, Václav (2013): *My, Evropa a svět*. Praha: Fragment.

Vít Hloušek, profesor politologie na Katedře mezinárodních vztahů a evropských studií FSS MU. Zaměřuje se na problematiku soudobých dějin a komparativní politologie.

Kronikář nových časů

Malíř a kreslíř Hugo Boettinger (1880–1934)

IVANA JONÁKOVÁ

Roku 1923 při příležitosti Boettingerovy výstavy v Topičově salonu v Praze, na niž se doslova stály fronty, konstatoval výtvarný kritik Václav Nebeský, že „není snad této chvíle druhého českého malíře, který těšil by se větší oblibě v kruzích nejširších, nad karikaturistu Hugo Boettingera“.¹

Ve dvacátých letech se s Boettingerovými kresbami – humorně laděnými portréty představitelů politického a kulturního života a kreslenými vtipy podepisovanými pseudonymem Dr. Desiderius – často setkávali čtenáři *Lidových novin*, *Prager Presse*, *Světoboru* a řady dalších periodik. Byly také vydány v několika albech. Jeho výstavy v Praze i v menších městech budily pravidelně velký zájem publika a jeho veselá dílka se na výstavách také velmi rychle prodávala.

Umělecká kritika v něm viděla hlasatele zrození českého humoru (B. Markalous), kronikáře českého kulturního dění (A. Hoffmeister), jemně ironizujícího pozorovatele a mravokárce české poválečné společnosti (A. Matějček), neoficiálního portrétistu českého Parnasu a člověka vzácných schopností kreslířských i lidských, milé, inteligentní veselosti ducha a ač křehkého zdraví, přece osobité, úsměvné fantazie (J. Čapek). A viděla jej také jako malíře, pro nějž byla charakteristická noblesa, křehkost a aristokratická zdrženlivost, výtvarného poetu mládí a podivuhodné grácie pohybu (J. Čadík), ale i jako salonního portrétistu, měšťáka a nejoddanějšího uměleckého opěvovatele buržoazní společnosti (Z. Nejedlý).

Žádný z teoretiků umění, kteří se osobou Huga Boettingera zabývali, se nemohl vyhnout údivu nad tím, jak se v jedné osobě může skrývat pohotový humoristický kreslíř, který bystře glosuje a ironizu-

Hugo Boettinger, 1929, Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze, fotoarchiv. Repro: Jonáková, I., s. 8.

je veškeré dění kolem sebe, a zároveň malíř poněkud zpátečnických idylických krajín zaplněných snícemi dívkami. Autor měl totiž v té době již za sebou také dvacet let malířské kariéry. Patřil k secesní generaci a v prvním desetiletí 20. století se jevil jako slibný talent, aktivně se účastnil výstav doma i v zahraničí a kritikou byl dobře hodnocen.

Proměny, kterými prošlo umění v následujících letech, sledoval skepticky a s nepochopením. Většinou se moderní umělecké směry stávaly jen předmětem vtipu některé z jeho veselých kreseb. Coby malíř se tak postupně dostal na okraj uměleckého dění a jeho malířské dílo, na rozdíl od kreslířského, bylo postupně zapomenuto. Větší soubor obrazů vystavil v Praze naposledy roku 1918 na členské výstavě SVU Mánes

v Obecním domě. Poté o ně projevovaly zájem jen galerie a muzea mimo hlavní město. Jako Dr. Desiderius začal roku 1919 vystavovat se Sdružením českých umělců grafiků Hollar.

Velkého zájemce o své dílo našel v osobě ředitele Západočeského uměleckoprůmyslového muzea Jindřicha Čadíka, který mu v Plzni také uspořádal dvě velké výstavy v letech 1925–1926 a později napsal jedinou jeho dosavadní monografii.² Boettingerovu poslední soubornou výstavu připravil roku 1958 Antonín Friedl v Národní galerii v Praze. Pak zájem o osobu Huga Boettingera nadobro utichl.

V českém dějepise umění stál Boettinger vzhledem ke konzervativní povaze svého díla vždy poněkud v pozadí. Jeho jméno se objevovalo jen příležitostně v textech a na výstavách věnovaných umění přelomu 19. a 20. století, akademické malbě, karikatuře a díky množství kreseb z hudebního prostředí i dějinám hudby.

Pokud se mu v malbě nedařilo držet krok s dobou, v novinových a časopiseckých kresbách zachycoval naopak moderní život a všechny jeho aspekty s charakteristickou lehkostí a hravostí i, jak sám přiznával, s posedlostí. Tato lehkost, s níž tvořil, přináší pro badatele jistá úskalí, neboť má na svědomí obrovské množství prací – jak maleb a kresebných studií, které se počítají na stovky, tak i humoristických a portrétních kreseb a náčrtků, jichž existuje několik tisíc. Navíc většina jeho děl vždy byla a je v soukromých sbírkách.

Petiger, Böttinger, nebo Boettinger?

Hugo Boettinger pocházel z umělecky založené rodiny z Plzně. Podle rodinné tradice přišli jeho předkové do Čech z Belgie. Původně znělo rodové jméno Petiger (vyslovované francouzsky) a až Hugův dědeček si je změnil na lépe německy znějící Böttinger. Pravdivost této domácí legendy nelze potvrdit ani vyvrátit. Prameny nesahají dále než k pradědečkovi Heinrichovi, který se však psal jako Petinger i Betiger a byl vojákem plzeňského 35. pěšího pluku. Jako Betiger se narodil v Plzni roku 1809 jeho syn Martin, u nějž se poprvé projevují umělecké sklony. Stejně jako jeho otec byl vojákem 35. pěšího pluku, později diurnistou při

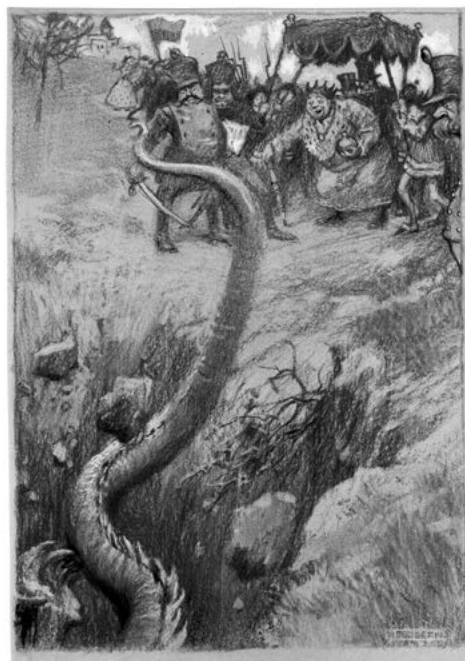
c. k. krajské vládě v Plzni, byl ale také kaligrafem, pozlacovačem, malířem vývěsních štítů a výrobcem pohyblivých jesliček. Mluvil německy, česky nikdy neuměl. V Plzni se oženil s Češkou Reginou Schmidtovou. Jejich syn Josef, významný plzeňský fotograf a Hugův otec, již byl v matrice narozených roku 1839 zapsán jako Böttinger. Od té doby se podoba jména ustálila. Hugo se tedy narodil jako Böttinger a tak podepisoval své obrazy během studií i později, občas však použil i tvar bez přehlásky – Boettinger. Po roce 1918 už se jako Boettinger podepisoval důsledně a jím preferovanou formu volíme i v tomto textu.

Nadějný talent

Už od dob studií na sebe Boettinger upozorňoval jako virtuózní kreslíř, což dokládá řada zachovaných školních prací. Jako osmnáctiletý student pražské Uměleckoprůmyslové školy získal první cenu ve veřejné soutěži na korespondenční lístky Výstavy architektury a inženýrství roku 1898. Tehdy už byl rozhodnut přejít na Akademii umění do speciálky figurální malby vedené Maxmiliánem Pirnerem. Z tohoto období pochází několik malých olejů (žánrové motivy z venkova, zvířata, krajiny, portréty spolužáků), které vznikly většinou na školním plenéru.

Během studia na Akademii se stal členem Spolku výtvarných umělců Mánes a jeho práce – naturalistické studie přírody i secesně symbolistní figurální kompozice – se začaly objevovat na členských výstavách i na stránkách časopisu *Volné směry* vydávaného Mánesem. Pro číslo věnované Janu Nerudovi vytvořil ilustrace k „Baladě zimní“ v pochmurné pirnerovské stylizaci a pro vánoční číslo pro děti nazvané „Sníh“ vytvořil roku 1902 ilustrace ke španělským středověkým pohádkám Juana Manuela hraběte Lucanor, kde zejména v příběhu „Švec a trubadúr“ a nevyužité kresbě k „Baladě o druhém draku“ už přicházejí ke slovu jeho karikaturní schopnosti. Kromě Mánesa vystavoval v Rudolfinu na výstavách Krasoumné jednoty a ve vídeňském Hagenbundu. První vystavené práce malované kolem roku 1902 odhalují vliv jak Hynaisův a Pirnerův, tak i starších obdivovaných kolegů Švabinského a Preislera.

Ilustrace k Baladě o druhém draku pro *Volné směry*, nepoužitý návrh, 1902, tužka, tuš, uhl, běloba, papír, 2 listy o rozměru 350 × 250 mm, Západočeská galerie v Plzni. Repro: Jonáková, I., s. 24.

Pastelová portrétní studie Kláry Heyrovské při koncertu v Rudolfinu z roku 1902, zamýšlená jako studie umělého večerního osvětlení v sále, znamenala první velký úspěch, neboť byla zařazena do prvního ročníku prestižního alba lipského nakladatelství E. A. Seeman *Meister der Farbe*, otiskujícího nejlepší ukázky současného evropského umění včetně proslavených autorů. V souvislosti s ženskými portréty upozornil Boettingera v jedné z kritik K. B. Mádl, aby při své vyslovené zálibě v jemné kráse portrétovaných a něžných tónech „nezabloudil v hezkost a sladkost“. Přílišnému sentimentu se Boettinger ani v budoucnu nedokázal nikdy zcela vyhnout a půvabné ženské a dívčí tváře se staly jeho specialitou.

Londýnská mlha

Během let 1903–1906 podnikal Boettinger, coby stipendista Hlávkovy nadace, opakovaně několikaměsíční studijní cesty do Francie, Anglie, Belgie, Holandska a Itálie. Jeho prvním cílem, stejně jako mnoha českých malířů před ním, byla Paříž, kam dorazil v červenci 1903. Společně se svými kolegy Tavíkem Františkem

Šimonem a Janem Honsou se během čtyřměsíčního pobytu poctivě seznamovali se starým i novým francouzským uměním a všemi muzei, galeriemi, ateliéry a zábavními podniky, které mohla Paříž nabídnout. Z letního velkoměsta odjeli na měsíc na pobřeží Atlantiku, do lázní Onival. Tady, stejně jako dříve na školních plenérech, pilně skicoval a v kapesních notýscích zachytil pohledy na moře, vysoké bílé útesy, pitoreskní domky a místní obyvatele.

Největší význam pro jeho další tvorbu však mělo několik návštěv Londýna, kde měl možnost na vlastní oči vidět britské umění obdivované jeho generací, jež do té doby znal jen z reprodukcí v časopisech. Hlubokým dojmem na něj zapůsobila kolekce děl George Frederica Wattse v Tate Gallery. Seznámil se rovněž s díly prerafaelitů, a když roku 1907 maloval portrét své budoucí ženy v podobě spící Šípkové Růženky, bylo to zjevně se znalostí Burne-Jonesova stejnojmenného cyklu.

Na několik dalších let však Boettingerův styl malby výrazně ovlivnil jiný malíř: „...v roce 1903 zemřel tajemný Angličan J. Mac Neill Whistler a v luxemburském museu vytáhli ze skladiště podobizny jeho

matky, postavili na stojan a ozdobili smutečním věncem. Když jsme se se Šimonem vrátili v létě 1903 z Normandie zase do Paříže a uviděli tento obraz, zbláznili jsme se oba. A pak jsme platili několik let těžkou daň tomuto čaroději. Zvítězila japonská něha a jemnost tónu barevného, tomu jsme obětovali vše ostatní, „un coup de pinceau“ stačil, jen když to dělalo fajnový flek, „tóněk“, „báječněj tón“, nějakou zázračnou tekoucí šedí, a jen pro boha žádnou skutečnou barvu, ne! Whistler nám zmotal hlavy, žel, na dost dlouho. Napodobili jsme ho, posléze i v rámech! Ó, pošetilosti mládí. Když jsme se sjeli za 2 roky (1905) já, Šimon a Kafka v Londýně na posmrtnou Whistlerovu výstavu, třeštili jsme přímo. Fantazie, kompozice, pevnost, řád, světlost, barvy, vše ustoupilo – londýnské mlze.“³

Přibližně do roku 1910 se Whistlerovy principy – malba řaděnými barvami, téměř monochromní či v akordu jemných odstínů jen s několika jasnými barevnými akcenty – odrážejí v Boettingerových nokturnech, přímořských krajinách, pohledech na Londýn a portrétech. Jedním z prvních takto malovaných obrazů je portrét spolužáka ze školních let a spolucesto-

Hugo Boettinger před obrazem Šípková Růženka, 1907, Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze, fotoarchiv. Repro: Jonáková, I., s. 18.

vatele, malíře Tavíka Františka Šimona, vytvořený ještě během první cesty. Portréty dam, pánů a dětí z dobře situovaných rodin, zejména lékařů, bankéřů a aristokratů, malované většinou na zakázku po návratu do Čech se přiznávají k Whistlerovu vlivu hrou s jemnými souzvuky hnědých a zlatých či šedých a perleťových tónů i volbou vysokého úzkého formátu.

Mládí

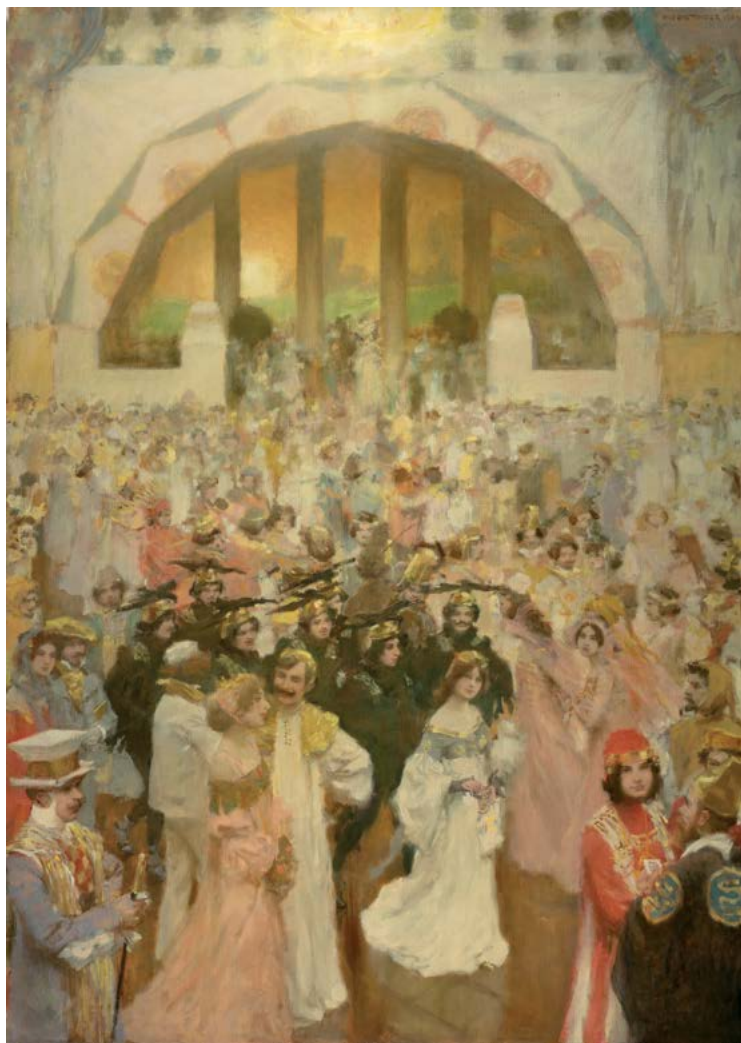
Jaro, mládí, tanec – to jsou hesla, která charakterizují mnoho Boettingerových děl přibližně od roku 1910, kdy opustil whistlerovský způsob malby. Jsou to dívčí a v menší míře chlapecké akty v obvyklém akademickém aranžmá, variace na tradiční téma koupání, kompozice vycházející z antické mytologie či volné fantazijní představy odpočívajících nebo tančících postav v přírodě. „Jako malíře neteší mne nic tak jako nahý člověk a pohyb,“ píše v jednom z dopisů příteli Zdeňku Kratochvílovi.⁴ Pohybové studie kreslené podle slavných tanečnic a v tanečních školách stejně jako studie aktů tvoří podstatnou část jeho tvorby.

Boettinger se domníval, že v malbě aktu konečně našel smysl své práce – paradoxně v době, kdy se moderní umění od dosavadních akademických disciplín, jakou byl klasický akt, odvracelo. Jeho pojetí vycházelo z oblíbeného motivu secesního symbolismu přelomu století – ženské postavy v jarní přírodě. Také jím preferovaný typ křehké štíhlé dívky na hranici dětství a dospělosti pochází z této doby. Během let se proměňovala jen forma od impresionismu přes hladkou akademickou malbu k neoklasicismu ve dvacátých letech.

V Boettingerově případě však měly motivy mládí, krásy, radosti, života a rozkvetlé přírody hlubší význam. Zjevně v nich hledal protiváhu vlastního fyzického stavu, který se vlivem těžké nemoci postupně zhoršoval.

Jindřich Čadík vždy vyzdvihoval Boettingerův malý obraz *Mládí* z roku 1918. Tento motiv dívky-dítěte usazené v křesle, snící se zakloněnou hlavou a zavřenými očima, objevil Boettinger poprvé roku 1912 a obsesivně se k němu vracel.

Titul *Mládí* nese také album reprodukcí Boettingerových tužkových studií aktů vydané roku 1930

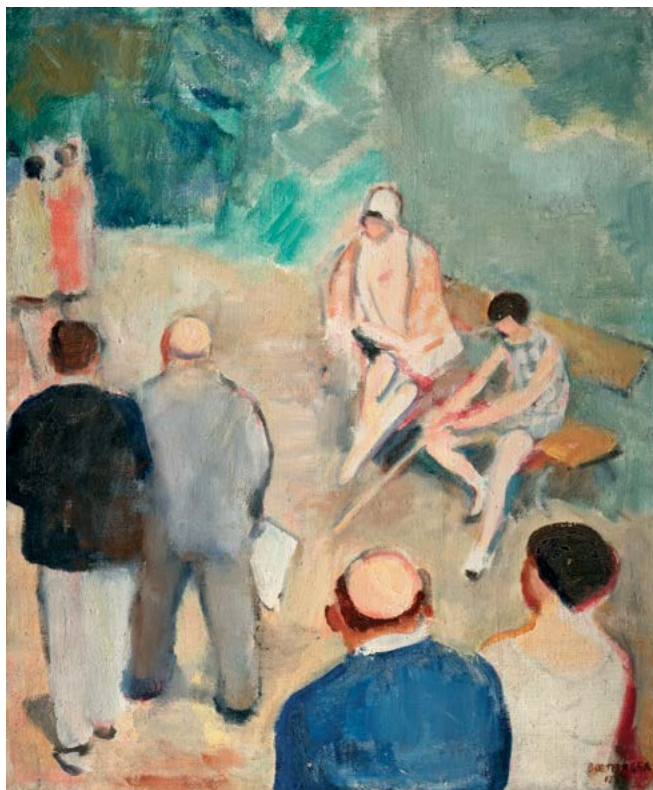
Zlatý věk, 1904, olej, plátno, 140×100 cm, Národní galerie v Praze.
Repro: Jonáková, I., s. 55.

Zlatý portrét (Hana Kuglerová), 1911, olej, plátno, 157×80 cm, Galerie hlavního města Prahy.
Repro: Jonáková, I., s. 33.

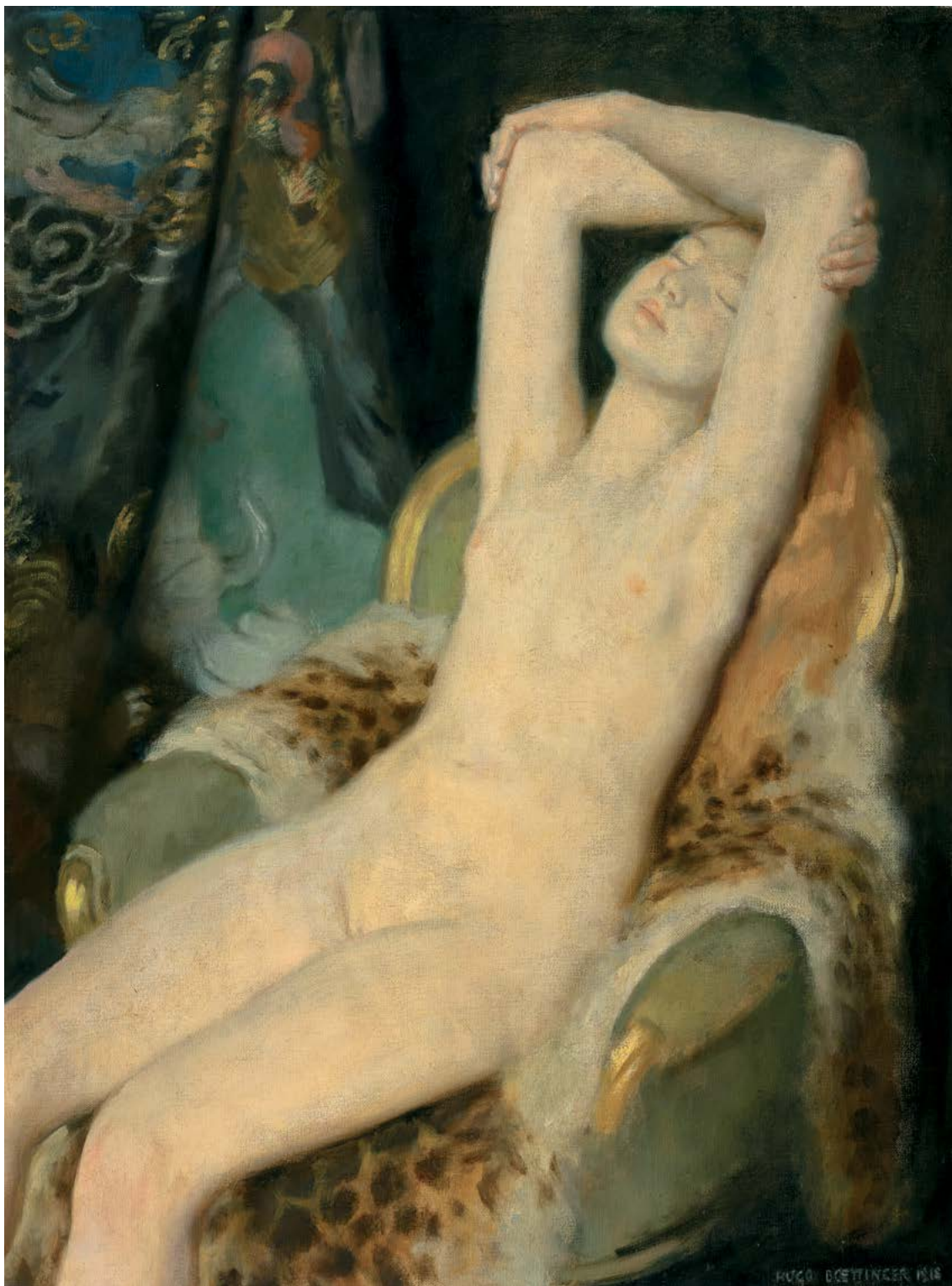
Londýn v noci, 1906, olej, plátno, 67,6×48 cm, Galerie výtvarného umění v Náchodě. Repro: Jonáková, I., s. 28.

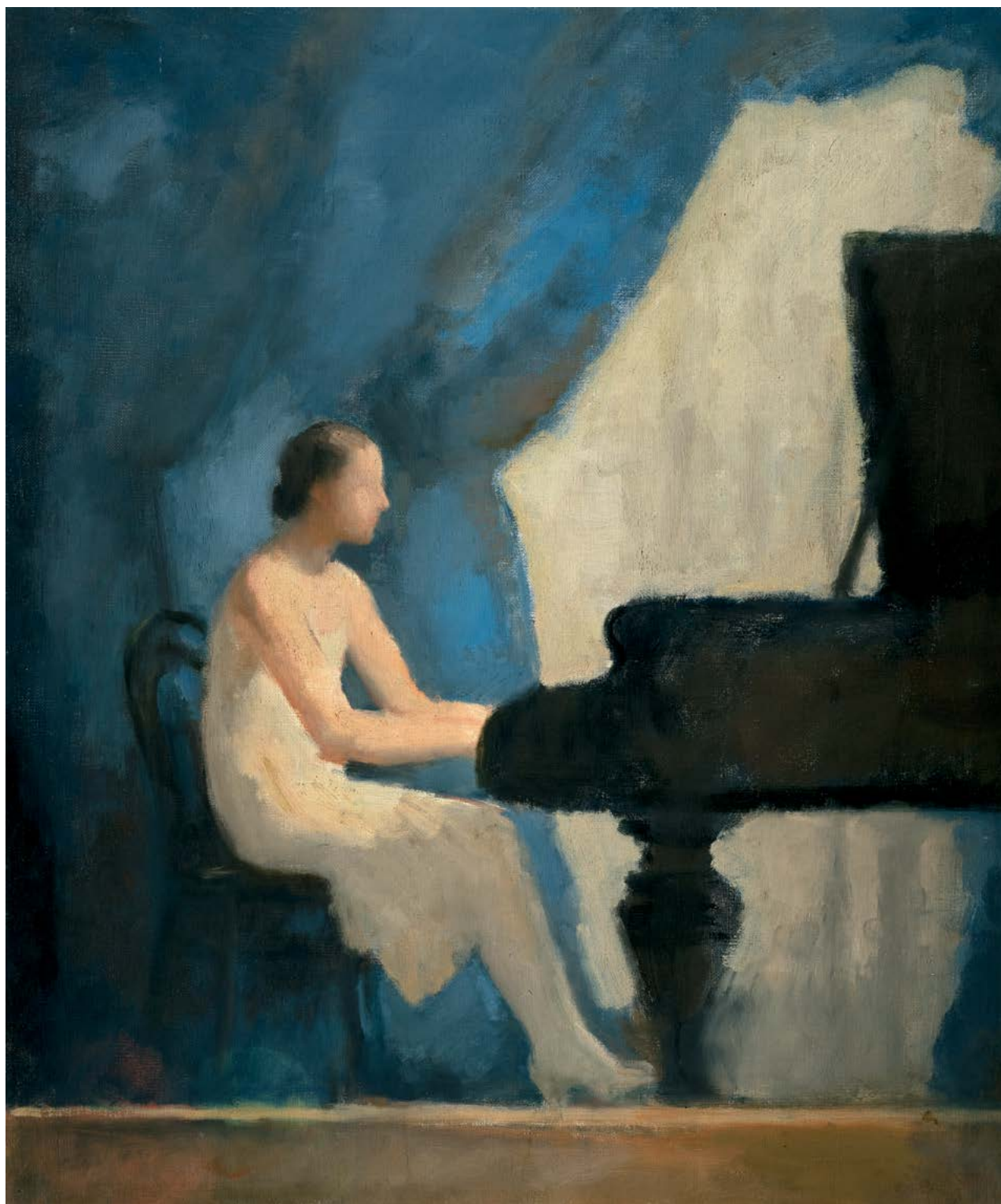
V parku, 1928, olej, plátno, 56,5×47,5 cm, Národní galerie v Praze. Repro: Jonáková, I., s. 58.

Pastýřská idyla, 1912, pastel, lepenka, 590×790 mm, Západočeská galerie v Plzni. Repro: Jonáková, I., s. 37.

Mládí, 1918, olej, plátno, 71×54 cm, Národní galerie v Praze. Repro: Jonáková, I., s. 40.

Dívka u klavíru, 1929, olej, plátno, 75×63 cm, Národní galerie v Praze. Repro: Jonáková, I., s. 58.

Studie aktu, 1930, tužka, papír, 357×228 mm, Západočeská galerie v Plzni. Repro: Jonáková, I., s. 42.

nakladatelstvím Aventinum v bibliofilské edici Miscellanea privata. Vydání alba bylo doprovázeno také výstavou kreseb aktů v Aventinské mansardě v listopadu téhož roku, na níž si autor velmi zakládal a viděl v ní konečně po letech uznání své práce. Nepřátelská reakce časopisu *Volné směry* na tuto výstavu, kritizující nakladatelství, že vychází vstříc vkusu publika a přestává propagovat mladé moderní umění, jak dosud mělo v programu, se však nakonec stala příčinou Boettingerova vystoupení ze spolku Mánes, jehož členem byl přes třicet let.

V kavárně, v parku, u moře

Žánrem, který představuje jakýsi můstek mezi tvorbou malíře a humoristy, jsou obrazy s náměty ze současného života. Tady mohl Boettinger stejně jako v humoristických kresbách dobře uplatnit své pozorovací schopnosti.

Podobně jako jeho současníci Tavík František Šimon a Karel Špillar maloval impresionistické moment-

ky z pařížských a londýnských parků, kaváren, tančíren, heren a divadel či plážové výjevy z francouzských a belgických přímořských letovisek. Ve dvacátých letech dostaly jeho scény z běžného městského života civilistní charakter. V množství zachovaných kreslených poznámek v kapesních notýscích se odráží Boettingerova posedlost skicováním okolí, jak se k ní sám přiznává: „Záliba a potřeba kreslit, kreslit, kreslit – stupňovala se během let až do vášně. Dnes už je to fanatism. Nakreslím stý díl toho, co bych chtěl a co spatřuji. Není procházky, cesty, zájezdu, abych neviděl hromadu zjevů, které stojí za záznam, spoustu poznámek, čáry, obrysy, aspoň ťuknout, aspoň směr něčeho, ať je to poskok tanečnice či dědek prodávající husy na vaječném trhu (překrásně seděl, měl báječnou čepici a velkolepě zmačkaný kožíšek). Tak třeba ten trh! Podívaná první třídy od typů prodávaců i kupujících až do celkového pohybu mass. Tak se mi vedlo kdysi v Paříži. Řekl jsem si: třeba jen chodit do Louvru a dívat se na publikum (mezinárodní!), nebo k Maison Lafayette, nebo do parku, nebo sedět v Café de la Paix či v Café du Dôme, nebo... Tedy: popudy všude, k nepobrání! Není to až nebezpečné?“⁴⁵

Paříž navštívil naposledy v roce 1926 a přivezl s sebou řadu skic. Některé lavírované perokresby z pařížského velkoměstského života vycházely pravidelně v časopise *Světlozor* a Eduard Bass k nim psal doprovodné články nazvané „Pařížské črty“. Pozorování

Malíř Lenoir v Café du Dôme, 1926, tuš, papír, 215×305 mm, Západočeská galerie v Plzni. Repro: Jonáková, I., s. 59.

venkovanů, turistů a amatérských milovníků umění kopírujících díla slavných mistrů Boettingera inspirovalo ke známému cyklu *Kopisté v Louvru*.

Umělec a jeho přátelé

V prvním desetiletí 20. století Boettinger vytvořil poměrně velké množství portrétů na zakázku pro objednavatele z vyšších kruhů. S životem nájemného malíře podobizen mohl s ulehčením skončit ve chvíli, kdy se oženil s Růžnou Ottovou, nejmladší dcerou nakladatele Jana Otty. Sňatek s dědičkou Ottova nakladatelství znamenal kromě osobního štěstí také okamžitou finanční nezávislost a společenský vzestup. Portréty, které od té doby vznikly, zachycují většinou jen členy rodiny a okruh přátel, jen výjimečně se vyskytly podobizny na objednávku či zakázku na oficiální portréty.

Zejména rodinné portréty jsou malovány uvolněnými širokými tahy štětce a vyzařuje z nich důvěrnost. Boettingerovými oblíbenými modelkami byly manželka Růžena a od dětských let do dospělosti její neter, tanečnice Milča Mayerová. Výrazným rysem portrétů z dvacátých let je snaha o jednoduchost a monumentalitu.

Během let si Boettinger vypěstoval velkou lásku k hudbě a byl častým návštěvníkem koncertů. Mezi jeho nejbližší přátele tak patřila řada osobností českého hudebního světa, v němž se s postupem let pohybo-

Manželé Boettingerovi, foto Ateliér Langhans, 1911, Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze, fotoarchiv. Repro: Jonáková, I., s. 18.

Pohled do Boettingerova ateliéru, vlevo obraz *Umělec a jeho přátelé* (1924), 1927, Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze, fotoarchiv. Repro: Jonáková, I., s. 48.

val raději než ve výtvarnickém. Na plátně několikrát zachytil hudební skladatele Vítězslava Nováka i Josefa Suka, s nímž se znal od dětských let. Josef Suk byl Boettingerovým celoživotním přítelem a měl v jeho díle mimořádné postavení. Stal se hrdinou několika humoristických kreseb a vystupuje na dvou téměř třímetrových plátnech – portrétu *Českého kvarteta* (1911) a skupinové podobizně *Umělec a jeho přátelé* (1924) –, která jinak nemají v Boettingerově díle obdobu.

Obraz *Umělec a jeho přátelé*, dárek k padesátinám Josefu Sukovi, je inspirován obrazem Henriho Fantina-Latoura *Hommage à Delacroix*, na němž jsou osobnosti uměleckého světa seskupeny před portrétem Eugèna Delacroixe. Na Boettingerově „Poctě Josefu Sukovi“ jsou podobně shromážděni Sukovi přátelé včetně malíře a jeho ženy kolem mistra hrajícího na klavír v salonu vily Boettingerových v Bubenči, kde se často podobné schůzky, zkoušky a domácí koncerty konaly.

Začátky Dr. Desideria

Kreslený a slovní humor byl něčím, co bylo Boettingerovi důvěrně známé od dětství. V rodině se pěstoval smysl pro recesi, osobité zvláštnosti a grotesknost. Ať už to byly otcovy četné návrhy na plakáty k nej-různějším plesům a zábavám pořádaným plzeňským spolkem Hlahol, Měšťanskou besedou a stolní společností Kocouři anebo kresbičky a vtipy staršího bratra Jindřicha. Pseudonym Dr. Desiderius si zvolil poprvé právě Jindřich, když tak podepsal svou kresbu zaslounou do soutěže *Zlaté Prahy* a zvítězil s ní. Zemřel však na tuberkulózu v osmnácti letech. V rodině se tento všestranně nadaný chlapec, který hrál na housle, psal básně a výborně kreslil, stal legendou. Humoristický kreslíř Dr. Desiderius se později na jeho památku stal Hugovým alter egem.

Ještě jako student začal Boettinger přispívat do zavedeného humoristického časopisu *Švanda dudák* vydávaného Ignátem Herrmannem. V době, kdy pro něj Boettinger kreslil (1900–1906), patřil tento časopis k nejlepším českým humoristickým listům. Na rozdíl od stranických satirických časopisů té doby byl humor *Švandy dudáka* nepolitický. Začínal secesně stylizovanými kresbami perem, zprvu jen dekorativními linkami, později přispíval obrázkovými seriály a vtipy se slovním doprovodem i celostránkovými uhlovými ilustracemi doprovázejícími různé texty. V dalších letech kromě vtipů uveřejňoval ještě tzv. *Přírodopisné*

studie Dr. Desideria – malé postavičky chodců, kuřáků a čtenářů, představující nejrůznější lidské typy v pestrém repertoáru postav a výrazů tváře, které vycházejí ze staršího způsobu karikатурních studií lidské fyziognomie, jak je znalo 19. století. Portrétování chodců, zejména takových, kteří s rozevlátými šaty odolávají nárazům větru, bylo Desideriovou oblíbenou hříčkou odpozorovanou z japonských tisků. Vedle Japonců to byl také Mikoláš Aleš, kterého uznával za svůj velký vzor.

Boettingerovo humoristické nadání dobře znali jeho přátelé a kolegové ze spolku Mánes, kteří mu svěřili redigování spolkového časopisu *Paleta* – neveřejného, spíše zábavného alba s vplenými pracemi členů, které vycházelo několikrát ročně a kolovalo mezi přispěvateli. Boettinger byl několikrát redaktorem, navrhoval obálky a přispíval svými kresbami – většinou portréty kolegů či záznamy z různých spolkových akcí (schůze, plesu apod.) či smyšlenými scénami s vtipnými komentáři. Defilují na nich všichni příslušníci umělecké generace devadesátých let – Stanislav Sucharda, Jan Kotěra, Max Švabinský, Jan Preisler a další. Tyto portrétní kresby mají ještě charakter studijního náčrtku, jsou ležérní, tužkové, hustě črtané a karikaturně přehnané, mnohem více než desideriovské kresby po roce 1918. Podobně vznikaly i portrétní kresby z hudebního prostředí – členů Českého kvarteta či z tzv. Podskalské filharmonie.

Přírodopis společnosti

Teprve v popřevratové době se Dr. Desiderius stává známým široké veřejnosti a postupně zastihuje malíře Boettingera. V popularitě mu nesporně pomohl náhlý rozvoj české žurnalistiky a založení několika nových satirických časopisů, pro něž mohl kreslit. *Šibeničky*, *Rarach* a *Nebojsa* patřily díky součinnosti výrazných literátů a kreslířů k nejlepším časopisům tohoto druhu. Stejně tak se výjimečně podnětným pro vznik humoristických kreseb a karikatur stalo prostředí *Lido-vých novin*, s nimiž Dr. Desiderius spolupracoval snad nejdéle a nejintenzivněji. Později začal kreslit také pro deník *Prager Presse* a časopis *Světobzor*. Technické možnosti tisku rotačkami na novinový papír si vynutily

České kvarteto, 1907, tužka, papír, 206×335 mm, Národní galerie v Praze. Repro: Jonáková, I., s. 88.

„Zadrž, Ferry, nezkaž tu hvězdičku! To je ohromný pokrok ve vývoji! Necháš-li ji, jak je, zahájil jsi novou epochu! Človče, vždyť to je vlastně neopostsurpoetismus!“

Zrození epochy pro Lidové noviny, 1927, tuš, papír, 225x185 mm, Západočeská galerie v Plzni.

i změnu stylu kresby – co nejjednodušší výraznou obrysou linku.

Většinu desideriovských kreseb tvoří humoristické kresby se společenskými tématy. Emancipace moderních dívek, dámská móda, umělecké směry, architektura, dopravní prostředky, nové technické vymoženosti, stavební proměny Prahy, bytová krize, nezaměstnanost, poválečné zbohatlíctví, úplatní politikové, buržoové, věční reptalové, milovníci starých pořádků – zkrátka všechny změny a jevy v poválečné společnosti Dr. Desiderius registruje a na stránkách periodik komentuje formou kreslených vtipů s vlastním slovním doprovodem.

Rozdíl předválečné a poválečné společnosti posloužily Desideriovi jako námět rozsáhlého, téměř padesátidílného cyklu *Včera a dnes*, vycházejícího z používaného humoristického formátu jindy–nyní.

Desiderius tu vtipně zachytil obrovský skok, kterým prošla společnost během poměrně krátké doby od začátku století.

Věčným terčem se pro Desideria stává buržoa – obtloustlý muž obvykle s doutníkem, který se vyznačuje neomylně špatným vkusem pro umění a architekturu. Stejně tak jsou Desideriovým oblíbeným tématem rozhovory naivních dívek o životě, mužích, módě, filmu a literatuře.

Vzhledem k tomu, že Boettinger patřil ke konzervativnímu křídlu umělců uvnitř spolku Mánes, nepřekvapí, že se řada jeho kreseb věnuje parodování moderních uměleckých směrů a současného dění v uměleckém světě. Kresba, na níž Max Švabinský tančí v objetí s Pabem Picassem, který je ovšem v podobně v kubisticky ostrých tvarech, takže obejmout ho je obtížné, zcela vystihuje situaci tzv. starého a nového Mánesa. Vděčným tématem se Boettingerovi začátkem dvacátých let stal svaz Devětsil a rychlé střídání uměleckých názorů. Nedostatky uměleckého světa pranýřoval ovšem i z jiných stran – dobíral si maloměstskou omezenost, nevкус, hodnocení umění jen z hlediska finanční hodnoty a nezájem veřejnosti o umění obecně. Galerie se tak například stává místem vhodným pro schůzky milenců, protože tam jsou „konečně sami“, pro buržoazní rodinku je umění „náramná věc“, protože takový obraz může znamenat celé „věno pro Máňu“ a bohatý továrník, tradičně zrozený k roli mecenáše, si raději než obraz koupí auto a manželce nový kožich. Zároveň si takový buržoa rád staví vilky „ve vysoké renesanci s rokokovou terasou“ či moderní, ale s „lehkým nádechem baroka“.

Politické karikatury nebyly Desideriovi blízké a věnoval se jim jen pár let ve vzrušené popřevratové době. K Desideriovým nejostřejším politickým satirám se řadí *Album monarchů* vydané *Nebojsou* a koncipované Karlem Čapkem a Viktorem Dykem. Kvůli svému společenskému postavení a prostředí, v němž se pohyboval, měl Dr. Desiderius mezi ostatními, většinou mladšími a důrazně levicovými avantgardními kreslíři ztíženou roli. Ale přesto, že „stál na druhém břehu české politické Vltavy“, jak to vyjádřil Adolf Hoffmeister,⁶ nebyla mu cizí sebeironie. Do buržoazie se strefoval stejně jako do socialistů.

Karikatury, nebo veselé kresby?

Jedinečné místo v českém dějepisě umění si Dr. Desiderius zajistil kresbami významných osobností své doby a zachycením důležitých událostí, které mají kromě výtvarné i výjimečnou dokumentární hodnotu. Vidíme na nich svět, ve kterém se sám autor často pohyboval a který měl dobře nastudovaný. Vystupují v něm výtvarníci, umělci, kritikové, básníci a spisovatelé, dirigenti, hudební skladatelé a interpreti, herci, sokolové i politici. V cyklu lavírovaných perokreseb *Jak někteří výtvarníci sami sebe portrétovali* se mu například podařilo mistrně vystihnout nejtypičtější rysy čtrnácti malířů, sochařů a grafiků své generace.

Boettingerovou zvláštní specialitou byla reportážní kresba. Bezprostředně po vzniku republiky byl jako kreslíř pozván do sněmovny v Thunovském paláci, kde v letech 1919–1920 zachycoval všechny hlavní protagonisty české politiky ve formálních řečnických pózách i v neformálních debatách na chodbě a v jídelně.⁷ Plzeňským starostou Luděk Pikem byl později požádán, aby „desideriovsky“ vypodobnil také plzeňské radní, a tak roku 1926 vznikla série kreseb ze zasedání plzeňské městské rady. Podobné reportáže přinášel domů také ze schůzí Mánesa, Hollara a IV. třídy České akademie věd a umění i z koncertů, divadel a kaváren. Často jen několik náčrtů v kapesním skicáři či na programu, pozvánce, okraji novin, dopisní obálce apod.

Kritika jeho kresby nepřijímala jednoznačně. Zejména v prostředí Uměleckého svazu Devětsil se ve dvacátých letech stala hlavním požadavkem pro karikaturu politická agitace, bojovnost a nemilosrdnost a zároveň i grafická výraznost kresby, zkratka a redukce. Tato kritéria shovívavý a dobrácký Dr. Desiderius, který měl rád spíš kresbu malířskou a politickými tématy se zabýval jen okrajově, nesplňoval. Byl tak vždy hodnocen pouze jako humoristický kreslíř a jeho portrétní kresby jen jako dobromyslné veselé žertíky bez drastiky a kruté nadsázky. V důsledku těchto kritik začal Boettinger své práce označovat jako „veselé kresby“.

Svůj názor však dokázal Dr. Desiderius sdělit razantně, zvláště pokud se jednalo o čest přítele. V listopadu 1918 napsal hudební teoretik Zdeněk Nejedlý

Jan Štursa, z cyklu *Jak někteří výtvarníci sami sebe portrétovali*, 1919, tuš, papír, 435×362 mm, Národní galerie v Praze. Repro: Jonáková, I., s. 76.

recenzi na skladbu Josefa Suka *Zrání*, v níž skladatele obvinil z prorakouského jednání během války. Boettinger neváhal v tomto případě použít své zbraně a na jaře 1919 vystavit v Topičově salonu karikaturu nazvanou *Z přírodopisných výzkumů Dra Desideria*, na níž je vypodobněn Suk sedící u klavíru, u jehož nohou se plazí had s tváří Zdeňka Nejedlého. Legenda k obrázku pak poskytuje celou satirickou charakteristiku tohoto zvířete – „Zmije nejedlé (velice jedovaté a nebezpečné)“. V následujících letech se Zdeněk Nejedlý stává pro Dr. Desideria terčem ještě několikrát, v souvislosti s tzv. boji o Dvořáka i s jeho levicovými politickými postoji.

Lokomotivy

Pokud platí, že dětství zásadně ovlivňuje náš další život, u Boettingera alias Dr. Desideria to platí dvojnásob. Vše, co vidíme na jeho dětských náčrtcích,

Kubistická lokomotiva, z cyklu Lokomotivy, 1919, tuš, papír, 125×225 mm, Galerie moderního umění v Hradci Králové. Repro: Jonáková, I., s. 97.

najdeme pak mnohokrát rozpracované v obrazech i humoristických kresbách. Jako dítě se rád bavil rozpoznáváním historických slohů a kreslením památek, od malička ho fascinovala železnice a technika. Z dětství jsou také zachované pečlivé soupisy projetych železničních zastávek a spatřených typů lokomotiv a velmi cennou dokumentární hodnotu pak má Boettingerova sbírka historických fotografií lokomotiv čítající několik set položek, uložená dnes v Národním technickém muzeu.

Tato Boettingerova záliba se zhmotnila v asi nejznámější sérii desideriovských kreseb – téměř čtyřicetidílném cyklu *Lokomotivy*. Kreslíř se zde zhostil role designéra a vymyslel pro tyto stroje fantastické tvary. Vtip tu spočíval v komickém převrácení požadavku na kvalitní design běžných, strojově vyráběných věcí. Předvádí, jak by to asi vypadalo, kdyby se toho úkolu ujal „umělec s vyvinutým smyslem pro stylovost“. Namísto technické funkční krásy tu vidíme stroje oděné do staromódních historizujících forem (mezi něž se řadí i kubismus!). V první sérii z let 1913–1919 se tedy objevují lokomotivy románská, gotická, renesanční, barokní, secesní i kubistická. Později připojuje další sérii lokomotiv přizpůsobených „výrazu kraje“, tj. pro dráhy japonské, turecké, typu „Svéráz“ atd. V dalších sériích pak už povoluje uzdu fantazii a představuje lokomotivy nejrůznějších druhů.

Na stejném principu jako *Lokomotivy* je založen také cyklus automobilů *Autosalon Dr. Desideria* z roku 1929 určený pro *Prager Presse*.

Tyto kresby patří do kategorie desideriovských grotesek – humorných kreslířských nápadů, vtipů a hříček, jejichž soubor z let 1912–1924 vyšel také jako album v Ottově nakladatelství.

Malíř mírně sentimentální, kreslíř mírně ironický

Malíř nevýbojný, něco plachosti, mnoho bystrého pozorování, veliká láska k hudbě – tak popsal Huga Boettingera Josef Čapek.⁸ Jeho malířské ani kreslířské dílo nikdy nebylo progresivní a neudávalo směr. Jako malíři mu byla blízká secesně symbolistní poetika, kterou vlastně nikdy neopustil, jen pod vlivem požadavků zjednodušoval formu, rozvolňoval rukopis a odkláněl se od přírody k více fantazijským představám. Ačkoli nepostrádaly osobitost, Boettingerovy malby brzy získaly označení akademického umění a na výstavě SVU

Dr. Desiderius vydává knihu, 1934, tuš, papír, 310×230 mm, Západočeská galerie v Plzni.

Mánes byly ve dvacátých letech přijímány zřídka. Byl vyznavačem starých mistrů, antiky a renesance, noblesy a výlučnosti umění, tedy všeho, co tehdejší avantgarda zavrhovala. Malování se pro něj postupně stalo spíš privátní záležitostí a jeho obrazy byly určeny většínou rodině, přátelům a okruhu spřízněných sběratelů umění. Těžce se smiřoval s pozicí outsidera a stále hledal nové způsoby malby. Tak vznikla skupina děl s civilistními tématy či neoklasicistně stylizované kompozice s postavami dívek v krajině.

Po roce 1918 se Boettingerova původně soukromá záliba v komických portrétech známých, pozorovací talent a vrozené vtipálkovství spojily v novinových a časopiseckých kresbách, v nichž našel nové pole působnosti. Jimi se proslavil jako humoristický kreslíř Dr. Desiderius. Pro české výtvarné umění má význam jako jeden z prvních profesionálních novinových kreslířů, který dokázal velmi živě zachytit portréty osobností utvářejících politické a kulturní dějiny Československa od jeho založení a zároveň prostřednictvím kreslených vtipů komentovat aktuální společenské dění.

Poznámky:

- ¹ V. N. [Václav Nebeský], Druhá výstava Boettingerových humoresek. *Tribuna* V, 1923, č. 246, 21. 10., s. 14.
- ² Čadík, Jindřich, *Hugo Boettinger*, Praha 1938.
- ³ Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze, fond Hugo Boettinger, opis dopisu Jindřichu Čadíkovi z 18. 2. 1926.
- ⁴ Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze, fond Zdeněk Kratochvíl, dopis z 30. 1. 1920.
- ⁵ Boettinger, Hugo, Chvála kreslení (Z dopisu Dru Ant. Matějčkovi). *Hollar* VII, 1930–1931, č. 2, s. 11–20.
- ⁶ Hoffmeister, Adolf, *Sto let české karikatury*, Praha 1955.
- ⁷ *První národní shromáždění československé. Kresby z let 1919–1920*, s úvodem Františka Žákavce, Unie, Praha 1922.
- ⁸ jč [Josef Čapek], Hugo Boettinger zemřel, *Lidové noviny* XLII, 1934, č. 620, 10. 12., s. 3.

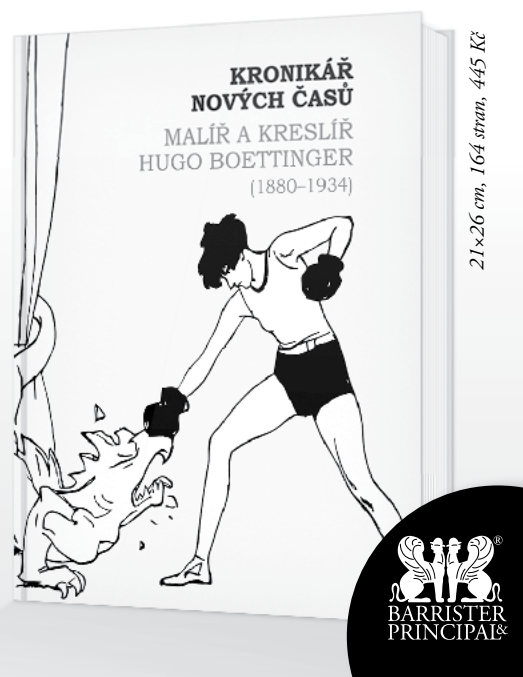
Repro obrázků v textu, příloze a na obálce: Ivana Jonáková: *Kronikář nových časů. Malíř a kreslíř Hugo Boettinger (1880–1934)*, Západočeská galerie v Plzni, Barrister & Principal 2016.

Ivana Jonáková pracuje jako kurátorka Západočeské galerie v Plzni.

KRONIKÁŘ NOVÝCH ČASŮ MALÍŘ A KRESLÍŘ HUGO BOETTINGER

Malíř nevýbojný, něco plachosti, mnoho bystrého pozorování, velická láska k hudbě – tak popsal Huga Boettingera Josef Čapek. Jeho malířské ani kreslířské dílo nikdy nebylo progresivní a neudávalo směr. Jako malíři mu byla blízká secesně symbolistní poetika, kterou vlastně nikdy neopustil, jen pod vlivem požadavků doby zjednodušoval formu, rozvolňoval rukopis a odkláněl se od přírody k více fantazijním představám. Byl vyznavačem starých mistrů, antiky a renesance, noblesy a výlučnosti umění, tedy všeho, co tehdejší avantgarda zavrhovala.

K dostání v knihkupectvích nebo na www.barrister.cz

21×26 cm, 164 stran, 445 Kč

Císař a *in vitro*

Právo versus morálka a politika v polské debatě o bioetice

FRANCISZEK LONGCHAMPS DE BÉRIER

Tři úrovně

Bioetická debata obohacuje oblast práva o velmi zajímavou zkušenost. Etika a politika bývají často prezentovány jako sféry, které jsou vůči právu v opozici, jako samostatné oblasti, v nichž se koncentrují veškeré pokusy o uspořádání reality společnosti. Ale vždyť právě skrze právo je určován způsob, jakým vztahy ve společnosti organizujeme a uspořádáváme. Je tudíž užitečné pohlédnout na ně z perspektivy právníka.

Také v debatě o bioetice, jež v Polsku probíhá – pro někoho už, ale popravdě řečeno *teprve* – sedm let,¹ lze vydělit tři roviny: morální, politickou a právní. Dodejme, že jejich přítomnost nebyla vždy evidentní a vnímaná. Identifikovat a rozlišit je bylo možné při hledání právního kompromisu v rámci pluralitní společnosti.²

Zmíněné roviny by neměly být zaměňovány. Přitom je ovšem potřeba mít na zřeteli, že nejsou vzájemně nezávislé, naopak: jsou silně provázány, prolínají se. Jenomže závěry, k nimž dojdeme v daném tématu, mohou být v rámci každé ze zmíněných rovin různé, někdy přímo zásadně odlišné. Ony tři vrstvy jsou dobře patrné především na komplikovanějších příkladech, dejme tomu za situace, kdy si klademe otázku: můžeme mrazit embrya, anebo jenom reprodukční buňky? Konkrétní, praktickou odpověď bychom mohli zakotvit například v regulacích, jež by připouštěly výlučně mražení vajíček. V dané politické situaci bychom takto mohli smířit různé strany konfliktu. Z hlediska etiky však bude toto řešení nedostatečné, protože mražené gamety budou beztak využitelné pro umělé oplodnění. Ovšem z hlediska důstojnosti člověka,

za nějž je považováno rovněž embryo,³ jde o řešení morálně lepší než mražení zárodku.

Morální hledisko je nepominutelné, vždyť etika má stejně objektivní ukotvení jako politika či právo. Už to, že určité základní mravní principy jsou uznávány obecně, ukazuje, „že bez ohledu na myšlenkové proudy existuje souhrn poznatků, v nichž je možno zahlédnout jakési duchovní dědictví lidstva“.⁴ Morálka musí používat „správného filosofického poznání, jak pokud jde o lidskou přirozenost a společnost, tak pokud jde o všeobecné principy etického uvažování“; středem jejího zájmu má tedy být lidská osoba v celistvosti jejího života.⁵ Pro vědecké ukotvení etiky je filosofické poznání nezbytné. Je přitom třeba vyhnout se tzv. antropologické chybě, jež spočívá v tom, že člověk je ztotožňován s pouhým komplexem společenských vztahů, že se ztrácí „pojem osoby jako samostatného subjektu morálního rozhodování, který právě tím vytváří společenský řád. Tento pomýlený pohled na osobu má za následek popírání práva na prostor pro uplatňování svobody a rovněž odmítání soukromého vlastnictví. Člověk, který nemá vůbec nic, co by mohl nazývat ‚svým vlastním‘, ani žádnou možnost zajistit si obživu vlastním přičiněním, se stává plně závislým na společenských mechanismech a na těch, kdo je kontrolují. Je pro něj mimořádně těžké uvědomovat si svou lidskou důstojnost. Tak se však zatarasuje cesta k formování pravého lidského společenství.“⁶ Také v bioetice je nutno objektivizovat a odmítnout tudíž takové pojetí člověka, které jej ztotožňuje s ostatními biologickými organismy, a eliminovat veškeré projevy instrumentalizace člověka či lidského života.⁷

Bioetická problematika je pro oblast práva nepochybně velmi závažná.⁸ Nejintenzivněji to vnímáme tehdy, když od teoretických úvah přecházíme k otázce, zda ji má reflektovat také společenský řád. Děje se tak například v konfrontaci s otázkou přípustnosti smlouvy o porodu dítěte náhradní matkou, kdy se zvažuje právní situace surogátky a případná vymahatelnost vydání dítěte; s otázkou se potýkáme třeba také tehdy, kdy je na lokální nebo celostátní úrovni požadováno financování kontroverzních vyšetření z veřejných prostředků.⁹ Má být nebezpečné jednání trestné? Máme povolovat převoz a vývoz¹⁰ už vytvořených embryí, obchod s nimi?¹¹

Profesionalita právníka

Uvažujeme-li o právu především v mravním, ale také politickém kontextu, pak zásadní problém a kardinální otázka zní: Je právo autonomní, anebo je pouhým instrumentem? Odpověď nemusí být samozřejmá a prvoplánová.¹² Právo je nepochybně v jistém smyslu autonomní, má přece vlastní povahu a profil. Právnick prochází jakousi intelektuální formací, získává určitý „tvar“, má svůj pohled na společenskou realitu. Do celospolečenské debaty o aktuálních problémech a jejich řešení vnáší vlastní způsob vnímání, tak jako představitelé ostatních konkrétních oborů praktického nebo teoretického poznání.

V právu je zapotřebí se vyznat. Nárok na kompetentnost je – jako vždy – zásadní, ačkoliv život ukazuje, že zdaleka ne samozřejmý. Kompetentnost je předpokladem efektivní právní praxe. Nestačí přece mít právní normu či tuto normu konstruovat. Dobrý právník si poradí také se špatnými normami, zatímco špatný právník si nebude vědět rady ani s těmi dobrými. Interpretaci ovšem předchází legislativa, a k dobré, tedy precizní tvorbě právních norem jsou nezbytné vědomosti i zkušenost. Ještě užitečnější je schopnost předvídat, jak je pochopí ostatní, především pak soudy, v první řadě ty nejvyšší, v čele s ústavním. V zákonodárství je tedy potřeba předjímat potenciální výklad i možné interpretační obtíže.

V kontinentální právní tradici, jejíž součástí je také polský právní řád, soudy právo nestanoví, nýbrž

by je měly interpretovat. V praxi je však hranice mezi legislativou a výkladem práva více než plynulá. Interpretace, zvláště v podání nejvyšších tribunálů dané země, může být nakonec vzhledem ke svým praktickým dopadům a významu pro jednotlivé subjekty vnímána jako tvorba práva. Vyplývá z toho, že právo má své zákonitosti, povahu, vystupují v něm určité typické jevy. V národních parlamentech je předkládáno mnoho různých návrhů zákonů – například z oblasti bioetiky. Tyto návrhy by neměly být hodnoceny výhradně z hlediska cílů, jakým mají sloužit, ale také z hlediska technické připravenosti, kompletnosti, případných mezer a nejasností, jež mohou být potenciálním zdrojem budoucích zmatků či přímo ochromení. Některé chyby jsou patrné na první pohled, nejeden zákon je – bohužel – novelizován ještě před nabytím účinnosti. Nemluvíme snad hovorově o „legislativních zmetcích“?

Vyskytují se názory, že je nutno abstrahovat od jakéhokoliv vnějšího hodnocení práva, protože o všem s definitivní platností rozhoduje vůle zákonodárce. V polské debatě se tento přístup odrazil například v dilematu, zda je ústava nejvyšším právem, anebo pouze nejvyšší vyhlášenou právní normou. V duchu čistě pozitivistického pojetí je právo nástrojem v rukou státu a může regulovat prakticky všechno. Jediná výhrada se pak týká toho, zde je dodržování daného řešení vymahatelné. Není samozřejmě důvod strážit hned totalitarismy, ačkoliv těm byl pozitivismus nesmírně vhod. Ani sám právní pozitivismus – dnes konečně, ač s výhradami, překonávaný – nebyl nakloněn odkazům k etice, a vůbec k čemukoliv, co bylo ve vztahu k právu vnější. Můžeme samozřejmě s uznáním hodnotit půvab pozitivistického přístupu: jeho vypočitatelnost a předvídatelnost, to, jak je z právníckého hlediska pohodlný, ba fascinující a „uživatelsky příjemný“. Může ovšem páchat křivdy, jež jsou v rámci systému těžko odstranitelné.

Přitom právě vnímavost k projevům nespravedlnosti předpokládá vztah k něčemu vnějšmu. To, co je mimosystémové, někteří jedinci zkrátka občas vnímají jako nespravedlnost. Tu pak vidí také širší okruhy společnosti, které toto vědomí rovněž artikulují. Zvláště patrné je to v situaci, kdy lidé vyjdou do ulic –

i kdyby nešlo přímo o revoluci... Pokud k ní dojde, celý řád, dosud zdánlivě stabilní, se ocitne v troskách.

Když jsem začínal studovat právo, tedy před rokem 1989, tvrdilo se, že právo nemá s morálkou nic společného. Jenom v římském právu, které nám přednášeli v prvním ročníku, jsme mohli zaslechnout sentenci *non omne quod licet honestum est* – „ne vše, co je dovoleno, je čestné“.¹³ Osobně mě zaujala a ovlivnila jedna věc: o uplatňování římského práva a o jeho moudrosti jsem se poprvé dozvěděl jako dítě z *Týdeníku Mazowsze*, vydávaného od února 1982 v samizdatu. Tam jsem se dočetl, že *quod principi placuit legis habet vigorem* – „co se zlíbí císaři, má sílu zákona“, a že se vladař tím pádem nemusí řídit názorem nikoho. Latinské *dictum* bylo citováno v kontextu autoritativního jednání tehdejší moci. Stojí za pozornost, že tato věta, citovaná z textů Ulpiana,¹⁴ římského právníka z počátku třetího století po Kristu, prozrazuje čistý pozitivismus. Právě Ulpianus psal v učebnici pro studenty práva o jeho východiscích: na začátku studia práva je vždy třeba nejprve odvodit původ slova právo. To pochází od slova spravedlnost. Neboť, jak Celsus elegantně definoval, právo je uměním dobrého a rovného.¹⁵ Také Celsus byl římským právníkem, žil však o sto let dříve – na přelomu prvního a druhého století.¹⁶ Ulpianovo přesvědčení o nutné souvislosti mezi právem a spravedlností sdíleli tvůrci justiniánské kompilace ze šestého století a zařadili ji do úvodu *Digest*, tedy výboru zahrnujícího svod římského práva. Celsovo konstatování *ius est ars boni et aequi* se tak stalo součástí celé evropské právní tradice – právo by mělo být uměním správného a dobrého.¹⁷

Díky předchozí zmínce o římských právnících se naše úvahy vracejí k otázce: Čím je právo? Každý právník to může definovat po svém. Je zřejmě opodstatněné tvrdit, že právo slouží organizování společenské reality – jejímu uspořádání, praktickému utřídění, strukturování jejího chodu. V rámci práva se snažíme předjímat realitu, vývoj událostí či okolností. Poznamenejme zde, že – navzdory obecnému názoru těch, kdo se právem nezabývají – jazyk není v této oblasti důležitý proto, abychom se „chytali za slovo“, žonglovali různými výrazy (ačkoliv právníci se toho někdy dopouštějí), ale kvůli tomu, že právo je myšlenkovou

konstrukcí. Ta sestává právě ze slov, či spíše ze slovně vyjádřených pojmů, měla by ovšem být efektivní – tudíž fungovat a osvědčovat se v praxi. Proto musí být precizní. Právě z toho důvodu je zásadní, abychom věděli, co daný výrok přesně znamená. Právo je tedy pouze nástrojem, a běda tomu, kdo se poddá iluzi, že samo o sobě něco vyřeší. Pokud tomu uvěříme, snadno se staneme nástrojem v rukou těch, kdo jím vědomě operují, a především těch, kdo určují jeho cíle.

Více než sugestivně to ukázaly pokusy o regulaci bioetických otázek, počínaje známou úmluvou Rady Evropy v italském Oviedu roku 1997, kterou Polsko podepsalo, ale neratifikovalo.¹⁸ Zkušenost právníků vyplývající z diskusí o její ratifikaci ukazuje,¹⁹ že návrh bioetického zákona či zákonů (nezávisle na tom, zda se má jednat o jeden akt, anebo o změny zanesené do už stávajících několika aktů) nelze napsat na základě pouhé právníkové či lékařské vědy. Musíme vědět, čeho chceme dosáhnout, jakým cílům má daná právní regulace sloužit, a musíme také vymezit principy, k nimž se toto právo bude vztahovat. Což se netýká jen bioetických otázek, ale vždy všech oblastí práva, včetně té, jež organizuje soukromoprávní vztahy, například právo dědické. Ukažme si to na příkladu konfliktu, který vždy existuje mezi neomezeným disponováním zůstavovaným majetkem a povinností hmotného zajištění nejbližších.²⁰ Střet různých principů lze zaznamenat v každé oblasti: od drobných konfliktů po ty nejsilnější, jaké obsahuje například heslo *Liberté, égalité, fraternité*. Volnost a rovnost jsou v neustálém rozporu, protože s nárůstem volnosti ubývá rovnosti, a čím více je rovnosti, tím méně je volnosti. Poslední z trojice, bratrství, by mohlo být základnou, na níž se mohou smířit a také vzájemně pochopit.²¹

Právo svědčí o tom, že v praxi to jinak zkrátka nejde. Má v podstatě realizovat to, k čemu dospěl politický kompromis, přičemž bude nutně odrážet morální přesvědčení. Jak vyplývá z praxe, analyzovat a předvídat můžeme pouze účinnost regulací či jejich efektivitu, případně jejich komplexnost, užitečnost pro realizaci daných cílů a kompatibilitu s dalšími částmi právního řádu,²² tedy interakce. Do práva se přitom promítne také etické přesvědčení – stejně jako bude jeho odrazem rovněž politický kompromis.

Jednou z funkcí práva je ta výchovná, formující. Málo se o tom mluví, málokdy se tím řídíme. Očekává se, že etické závěry, k nimž se dospělo v rámci politického kompromisu, budou realizovány, a sice prostřednictvím regulací, které zmíněné závěry potvrdí. Pak přijdou argumenty, že to, co právo nakazuje nebo povoluje, je automaticky morální. Vraťme se k už citované sentenci *non omne quod licet honestum est* – „ne vše, co je dovoleno, je čestné“. Pokud výrok transformujeme, můžeme říci: je-li něco dovoleno, může to motivovat k jistému jednání, není-li něco dovoleno, může to svědčit o nesprávnosti takového jednání a vést k jeho kritice. Dostáváme se k zodpovědnosti za vyhlášené právo – nejen zodpovědnosti politiků, ale také jejich poradců, právních expertů. Také oni nesou mravní zodpovědnost! Pouze mravní, anebo především mravní?

Vzhledem k tomu, že právo je nástrojem, a to nástrojem uspořádání reality, musejí ti, kdo je regulují, ale také ti, kdo je hodnotí, tuto realitu dobře znát. Právník musí především vědět, čím se zabývá. Musí poznat látku. Teprve potom se může pustit do návrhů právního řešení. Musí se tedy snažit poznat například téma výroby a dodávek elektrické energie,²³ protože teprve po obeznámení s ním může tvořit a zdokonalovat energetické právo. Nestrannému pozorovateli se někdy může zdát, že právníci všemu rozumějí, anebo že to přinejmenším předstírají. K tomu je třeba s odzbrojující upřímností dodat: Jinak to nejde! Musí všemu rozumět, právník se totiž v jistém smyslu musí vyznat ve všech souvislostech otázky, kterou řeší. Anebo by se o to alespoň měl snažit, tudíž vyvinout maximální možné úsilí. Sám studuje, ale také konzultuje s odborníky, a musí se v konečném důsledku vyznat v tom, k čemu nemá – coby pouhý právník – oficiální či formální vzdělání. Téma dané regulace vyžaduje, aby předvídal rizika a dbal o bezpečnost plánovaných kroků, aplikovaných procedur. Dobře to lze demonstrovat například na potravinářském nebo farmaceutickém právu, vůči němuž široké společenské kruhy formulují oprávněná očekávání;²⁴ nebo třeba na leteckém právu, o dopravních předpisech ani nemluvě.

Základní schopností právníka má být zohledňování rizika. Má také zajistit, že rizika budou předložena

k vědomé akceptaci. Jednou věcí je tedy problematika samotné procedury nebo výrobku, například to, zda je vůbec možné uvést dané antikoncepční pilulky na trh, anebo jsou natolik nebezpečné, že je potřeba tomu zákonem zabránit. Druhou věcí je pak právní vymahatelnost toho, aby informace o proceduře nebo výrobku byly formálně i fakticky dosažitelné, aby byly formulovány srozumitelným způsobem. Taková informace má lidem umožnit zcela vědomé rozhodnutí například o tom, zda využijí metody asistované reprodukce. V takové situaci se dotýčný sám rozhoduje, a bere na sebe také riziko případných komplikací – anebo přinejmenším ví, že jde o předpokládatelné následky, na něž byl předem upozorněn.

Klíčovou roli sehrává v právu dobrá vůle, což by se ve veřejné debatě mělo projevit především tak, že ji předpokládáme u toho, s kým komunikujeme. Krom toho nesmíme manipulovat výroky jiných, stejně jako nelze manipulovat zákony – a děje se to, pokud jsou normy používány selektivně, pokud se zákon překrucuje nebo zneužívá. Jestliže respektujeme všechny tři roviny – etickou, právní i politickou, předpokládáme dobrou vůli také u politiků. Je-li právo nástrojem pro dosahování cílů, musíme se politiků ptát, o jaké cíle jim jde, a zajímat se tudíž také o jejich názory.

Profesionalita politika

Politik musí jasně definovat své stanovisko. Při realizaci cílů je ovšem potřeba dát mu svobodu, poskytnout podporu a pocít jistoty. Nejen proto, že u něj předpokládáme dobrou vůli, ale také kvůli profesionalitě politiky. Její aktéři mají vlastní, specifické úkoly, které vyžadují zvláštní kompetence a zkušenosti. To musíme uznat a ctít. Lidé mimo politiku se často vyjadřují a chovají tak, jako by jí rozuměli lépe. Mají právo formulovat svá očekávání, kontrolovat plnění slibů, ale měli by politikům důvěřovat. „Je zapotřebí znát a chápat podmínky působení ve veřejné sféře, v jejichž důsledku je věrnost v etickém rozhodování vystavována neustálému tlaku“ – konstatovala polská biskupská konference v dokumentu z 5. března 2013 nazvaném „O bioetických výzvách, jimž čelí současný člověk“.²⁵ Její postřehy jsou dále platné a současně nebudí

podezření z angažovanosti v aktuální politice. Když byly formulovány, biskupové důrazně připomněli, že „světští katolíci se nemohou vzdát angažovanosti ve veřejném životě, dbalosti o široce pojaté obecné dobro, účasti ve volbách, aktivní podpory takových společenských a zákonodárných iniciativ, které jsou v souladu s křesťanským svědomím“.²⁶ Ovšem, pozemský běh věcí má svá vlastní práva. Pokud se však „ve jménu chybně chápané tolerance od katolíků očekává, ba přímo vyžaduje, aby se vzdali obohacování společensko-politického života o to, co v souladu s vírou považují za pravdivé a správné“, pak je „povinností každého katolíka, který se podílí na veřejném životě, věrnost nauce katolické církve a samotnému Kristu. V otázkách víry a etiky nemůže být řeč o žádném kompromisu. Základní povinností člověka angažovaného v činnosti pro obecné dobro je dbát o jednoznačnost a jeho postoj musí být pro ostatní srozumitelný. Katolík má být za každé situace Kristovým svědkem. Může to být spojeno s velkou společenskou zodpovědností, osobním odříkáním, tím, že se stane terčem veřejné kritiky, ostatní se od něj budou distancovat či jej přímo zavrhnou.“ Biskupská konference zdůrazňovala, že „u katolíků jsou nepřijatelné dvojaké postoje, tedy vyznávání jiných principů v soukromém životě, a jiných ve veřejné činnosti“, a také to, že „rozumná angažovanost katolíka ve veřejném životě znamená moudrost a pravdivost v uskutečňování cílů“. Vědomí, že existují tři roviny – mravní, politická a právní –, odráží následující konstatování: „Je možné přistoupit na politický kompromis, ale pouze tehdy, pokud to slouží dosažení většího dobra, a nejde o metodu řešení etických problémů či stanovení kritérií dobra. V případě abortu je kýženým řešením mimo jiné právo, které nepřijímá eugenické argumenty pro zabití dítěte, a v případě *in vitro* – právo, jež tuto metodu navrhuje proto, že ohrožuje důstojnost a život či zdraví dítěte v raných fázích vývoje.“

Katolíci angažovaní v utváření veřejného života by se měli snažit o dialog s těmi, kdo smýšlejí jinak. Přitom však „jejich jednání ve prospěch politických kompromisů má zajistit, aby ochrana hodnot, kterými se řídí křesťanské svědomí, byla co nejúplnější – za daných podmínek a za okolností, v nichž působí“.²⁷

Politická rozhodnutí se přece nepromítnou do práva abstraktním způsobem, nestanou se pouhými frázemi v preambulích, ale musejí se vztahovat ke konkrétním právním řešením. Jinak nevyhraněnost, k níž vedl politický kompromis, způsobí nemalé problémy právníkům, kteří budou muset dané normy aplikovat v praxi. Skončí to tak, že budou právo tvořit „za pochodu“ sami.

Zkušenost bioetické debaty posledních let, a především pokusy regulovat *in vitro* a podobné otázky²⁸ – či spíše projektovat tyto regulace – ukazují, jak těžko obhajitelná je teze o autonomii práva. Dokládají současně, jak velký význam má pro právo morálka. Politika je pak jednou z hlavních ploch, kde se právo a morálka setkávají – byť ne jedinou. Bioetická debata prokázala slabost právního pozitivismu a právo odkázala do jeho původní role – role nástroje. Základní význam mají totiž cíle, jimž má právo sloužit a které se v něm odrážejí. Najdou se lidé, kteří existenci objektivních mravních principů zpochybňují, ovšem způsob, jakým všichni zúčastnění diskutují, ukazuje, že měřítkem je pro ně... etická nauka katolické církve. Povolání politika a právníka není nezávislé na mravních hodnotách. Je zcela legitimní očekávat úctu k jejich práci. Stejně legitimní je však vznášet vůči ní patřičné nároky.

Poznámky:

¹ Intenzivní společenskou i politickou debatu v Polsku vyvolaly v roce 2009 legislativní práce na zákoně regulujícím používání metody *in vitro* (legální už od roku 1989). Diskuse dále ožila mimo jiné v kontextu zákona o umělé reprodukci z listopadu 2015, především těch jeho předpisů, které umožňují tvorbu až 6 zárodků, jejich implantaci rovněž do těla náhradní matky, a také zmrazení přebytečných zárodků. Naposledy byla bioetická debata výrazněji slyšet v říjnu letošního roku v souvislosti s návrhem zákona o úplném zákazu abortu, předloženým v rámci občanské iniciativy podpořené více než půl milionem podpisů, který dolní sněmovna po prvním čtení zavrhl. Polský episkopát – v jehož bioetické komisi autor tohoto textu zasedá – v souladu s církevní naukou odmítá morální kompromis v bioetických záležitostech, v zákonodárné a politické rovině ovšem nabádá k hledání kompromisu (pozn. překl.).

² Viz http://episkopat.pl/dokumenty/6549.1_Apel_Prezidium_Konferencji_Episkopatu_Polski_w_zwiazku_z_rozpoczeciem_prac_nad_projektem_ustawy_o_medycznym_wspomaganiu_prokreacji_in_vitro.html (staženo 12. 2. 2016).

- ³ M. Grzymkowska, *Standardy bioetyczne w prawie europejskim*, Warszawa 2009, s. 279–282; L. Bosek, *Gwarancje godności ludzkiej i ich wpływ na polskie prawo cywilne*, Warszawa 2012, s. 306.
- ⁴ Jan Pavel II., *Fides et ratio*, encyklika, Roma 1998, čl. 4. Česky: nakladatelství ZVON, Praha 1999.
- ⁵ Ibidem, čl. 68 a 46.
- ⁶ Jan Pavel II., *Centesimus annus*, encyklika, Roma 1991, čl. 13. Česky: nakladatelství ZVON, Praha 1996.
- ⁷ T. Biesaga, Błąd antropologiczny i jego skutki w bioetyce, in: A. Maryniarczyk, K. Stępień (ed.), *Błąd antropologiczny*, Lublin 2003, s. 197.
- ⁸ Viz např. M. Safjan (ed.), *Prawo wobec medycyny i biotechnologii. Zbiór orzeczeń z komentarzami*, Warszawa 2011.
- ⁹ Např. metoda *in vitro* byla v Polsku v rámci vládního programu financována od 1. července 2013 do 30. června 2016. Ve finančním rámci překračujícím 247 mil. zlotých (cca 1,5 mld. korun) se dle údajů polského ministerstva zdravotnictví po vykonání 37,6 tisíc transferů zárodku narodilo 5 285 dětí. Současná vláda premiérky Beaty Szydlové státní financování asistované reprodukce zastavila, nahrazuje ji širším programem, který zohledňuje rovněž přirozené metody léčby neplodnosti, včetně v Polsku stále využívanější naprotechnologie (pozn. překl.).
- ¹⁰ Na nebezpečí obchodu s embryi a nedostatečné právní regulace upozorňoval mimo jiné v roce 2013, v kontextu šetření kauzy jedné z polských soukromých klinik *in vitro*, tehdejší ministr spravedlnosti, současný ministr pro vědu a vyšší školství Jarosław Gowin. Výslovný zákaz obchodu se zárodky obsahuje polský zákon o asistované reprodukci z roku 2015 (pozn. překl.).
- ¹¹ Viz např. L. Bosek, M. Królikowski (ed.), *Współczesne wyzwania bioetyczne*, Warszawa 2010.
- ¹² Viz polemika M. Safjan, Prawo, wartości i demokracja a F. Longchamps de Bérrier, Autonomia prawa i moralność, *Chrześcijaństwo–Świat–Polityka*, 2008/1 (5), s. 6–23 a 25–31.
- ¹³ Justinianova digesta (D) 50, 17, 144 pr. Paulus v 62. knize komentářů K ediktu.
- ¹⁴ D 1.4.1. Ulpianus 1. kniha Institucí.
- ¹⁵ D 1.1.1 pr. Ulpianus 1. inst.
- ¹⁶ W. Litewski, *Jurysprudencja rzymska*, Krakov 2000, s. 139–140.
- ¹⁷ F. Longchamps de Bérrier, „Summum ius summa iniuria“. O ideologicznych założeniach w interpretacji starożytnych tekstów źródłowych, *Zeszyty Prawnicze UKSW*, 2005/5, sešit 1, s. 63–64.
- ¹⁸ Úmluva na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny – Úmluva o lidských právech a biomedicíně ze 4. dubna 1997, ratifikovaná Českou republikou v červnu 2001, text v češtině http://www.clk.cz/old-web/zakpred/Uml096-2001_EtikaBiomed.html (staženo 6. 11. 2016).
- ¹⁹ Viz http://www2.wum.edu.pl/pracd/teksty/RAPORT_%20ZESPOLU_DO_SPR_KONWENCJI_BIOETYCZNEJ.pdf (staženo 12. 02. 2016).
- ²⁰ F. Longchamps de Bérrier, *Law of Succession. Roman Legal Framework and Comparative Law Perspective*, Warszawa 2011, s. 53–54, 58–77.
- ²¹ F. Longchamps de Bérrier, Podmiot prawa: między Rzymem a Jerozolimą, in: tentýž, R. Sarkowicz, M. Szpunar (ed.), „*Consul est iuris et patriae defensor*“. *Księga pamiątkowa dedykowana doktorowi Andrzejowi Kremerowi*, Warszawa 2012, s. 119–120.
- ²² J. Haberko, Zagrożenia dla instytucji przysposobienia wobec projektowanych rozwiązań legislacyjnych w zakresie leczenia niepłodności, *Forum Prawnicze*, 2014/4, s. 3–15.
- ²³ A. Szafranski, *Prawo energetyczne. Wartości i instrumenty ich realizacji*, Warszawa 2014, s. 47–56.
- ²⁴ M. Korzycka-Iwanow, Kilka uwag o „ryzyku rozwoju“ w regulacjach żywności zmodyfikowanej genetycznie (GMO), nowej żywności i suplementu diety, *Forum Prawnicze*, 2012/ 1, s. 3–19.
- ²⁵ Viz http://episkopat.pl/dokumenty/pozostale/5066.1,O_wyzwaniach_bioetycznych_przed_ktorymi_stoi_wspolczesny_czlowiek.html (staženo 12. 2. 2016).
- ²⁶ Tamtéž, čl. 5.
- ²⁷ Tamtéž.
- ²⁸ Viz aktuálně M. Gałązka, Polskie prawo wobec zapłodnienia *in vitro* – dyskusja wciąż otwarta, *Forum Prawnicze*, 2016/3, s. 37–55. Elektronicky: <https://docs.google.com/viewerng/viewer?url=http://www.forumprawnicze.eu/pdf/35-2016.pdf> (staženo 14. 11. 2016).

Psáno pro *Kontexty*, přeložila Lucie Szymanowska.

P. Franciszek Longchamps de Bérrier, katolický kněz, profesor práva, vedoucí katedry římského práva na fakultě práva a veřejné správy Jagellonské univerzity v Krakově, člen Rady pro bioetiku Polské biskupské konference.

Trumpovo kyvadlo

Kacířské poznámky ke zvolení Donalda Trumpa americkým prezidentem

PETR FIALA

„Jejich“ Trump a Donald Trump

Občas to vážně vypadá, že zdravý rozum, racionální přístup ke světu, respekt k faktům a chápání událostí v jejich historických a kulturních souvislostech nemají v dnešní době šanci. Ne proto, že v amerických prezidentských volbách vyhrál Donald Trump. Ale proto, jaké nesmysly se kvůli tomu na nás každodenně snáší z médií. Bídu veřejné debaty sotva co odhalilo jasněji než „hodnocení“ Trumpova vítězství a zaručené „prognózy“ jeho budoucího prezidentství.

Kdybychom mnohé komentátory vzali vážně, tak si budeme myslet, že to bylo opravdu velké překvapení, že se Američané zbláznili, že je to vzpoura skoro negramotných bílých rasistů, kteří jsou současně těmi správnými občany, co se konečně ozvali, a že teď už rozhodně budou všude vyhrávat jen populisté. Trump se domluví s Ruskem a současně porazí Rusko, zničí islamisty i je posílí, postaví zdi a jiné rozboří, Evropu nechá vykrváčet, protože bude muset sama trochu více dávat na obranu. A nakonec nejspíše v záchvatu své nevypočitatelnosti otevře jaderný kufrík, a je vymalováno.

Do Trumpa si leckdo promítá svoje obavy a představy. Někdo se bojí demokracie (tak takhle lidé rozhodují!), jiní o demokracii (tak takhle blbě lidé rozhodli!), posílen se cítí levicový prezident Zeman i Tomio Okamura, ohrožen kdekdo. Kdejaký chytrák si taky myslí, že díky Trumpovi zná recept, jak spasit pravici či levici – stačí prý jen plácát populistické nesmysly, chrlit tipy a urážky, lhát, přehánět a úspěch je zaručen, protože to tak údajně voliči chtějí.

No tak dobře, chtělo by se říct, myslíte si, co chcete, ale nám, kteří jsme ještě neztratili zdravý rozum, dejte pokoj. A Trumpovi čas – nechte ho stát se prezidentem a pak ho začněte hodnotit. To je ovšem odvážené a nesplnitelné přání.

Proto k „jejich“ Trumpovi přidám aspoň „svého“ Trumpa, abych to trochu vyvážil. Z hlediska dnešního diskurzu to vlastně bude pár kacířských a reakčních poznámek k příčinám, souvislostem a důsledkům Trumpova úspěchu.

Obamománie naruby

Trumpovská hysterie není nic nového. Odehrává se totiž něco hodně podobného tomu, co jsme zažívali před osmi lety po zvolení Baracka Obamy, nyní jen s opačným znaménkem. Tehdy byli komentátoři zasaženi epidemií nadšení, očekávání a iracionální naděje. Ve světě zavládne mír, Obama vyřeší všechny problémy, domluví se s Ruskem, uklidní Blízký východ, vylepší vztah s každým, změní Ameriku, teď teprve zrovnoprávní menšiny, ženy, homosexuály a kdekoho, teroristé se sami stáhnou, protože je Amerika nebude provokovat, Severní Korea se smíří s Jižní a na zemi bude nastolen ráj. Vzpomeňte si prosím dobře na tehdejší komentáře a emoční vlnu. Nově zvolený prezident Obama neudělal ještě nic, a hned dostal Nobelovu cenu za mír – protože prostě byl.

A výsledek po osmi letech? Svět je ještě mnohem nebezpečnější, Islámský stát je silný a spolu s jinými islámskými teroristy útočí na Západ, Blízký východ je destabilizovaný a rozvrácená je navíc část

severní Afriky, vztahy mezi USA a Ruskem jsou na bodu mrazu, aniž by přitom Amerika něčeho dosáhla, Rusové vojensky zasahují dokonce v Sýrii, americká zahraniční politika je bezradná a Obama má skoro problém podat si s Putinem ruku. Americká společnost je hluboce rozpolcená, z velkých plánů se podařilo uskutečnit jen část problematické reformy zdravotního systému, nižší sociální vrstvy se cítí ještě více znevýhodněny než před Obamovým nástupem. Jistou osobní eleganci a absenci skandálů Obamovi nelze upřít, ale jinak bude na základě výsledků svého vládnutí historií považován spíše za průměrného prezidenta s nepříliš úspěšnou politikou.

Máme zde tedy zkušenost enormního nadšeného očekávání a mizivého výsledku. Proč bychom teď měli stejným komentátorům – u nichž je jediná jistota, totiž že se ve svých soudech vždy mylí – věřit, že Trump je obrovská tragédie a vše půjde špatným směrem? O moc horší už to navíc být nemůže. Naopak je pravděpodobné, že Trump kolem sebe shromáždí rozumné lidi, zrealizuje své politické představy a konkrétní části svého programu prosadí. Pak bude mít šanci na úspěch a západní svět na silnou a odpovědnou Ameriku, kterou všichni potřebujeme.

Pokud by zůstal jen u svých populistických výlevů, úspěšný nebude. Ale zase: kdo dobře zná politický systém USA, ví, že v něm skutečně funguje systém vyvažování mocí, zvláště zákonodárné a výkonné. Kongres s prezidentem se navzájem kontrolují a ovlivňují. Kongres je schopen významně omezit a zbrzdit prezidenta, který by svou politikou ohrožoval státní zájmy, může mu sebrat peníze na činnost a může ho dokonce i sesadit. Americký prezident má nekonečně větší moc než český, ale rozhodně je mnohem více ovlivnitelný, chová-li se příliš nepatřičně.

Trump nicméně zatím spíše ukazuje, že ze standardů americké prezidentské politiky vybočovat nehodlá. Naznačuje to i výběr jeho týmu, který ve velké většině tvoří zkušení republikánští politici. Sice chápu, že se liberálům a socialistům nelíbí hodnotově ukotvení lidé, kteří jsou např. proti potratům nebo dalším právům pro páry stejného pohlaví, ale těžko se i neo-marxistickým komentátorům dělají z dlouholetých guvernérů a senátorů rovnou extremisté. Trump může

sestavit dobrý tým a může se chovat jako silný americký prezident.

Vítězství Trumpa navzdory Trumpovi

Pochybné je i všeobecně rozšířené tvrzení, že volba Donalda Trumpa je překvapením. Jestli něco bylo historicky překvapivou a do jisté míry revoluční volbou, tak to bylo zvolení prvního černošského prezidenta USA. Zvolení bílého podnikatele a realitního magnáta z New Yorku zase až takovou senzací není, v dějinné perspektivě jde dokonce o něco vcelku běžného. Navíc Trump sice nemá v životopise přímo politické funkce, ale veřejných aktivit má za sebou dost a politických zkušeností taky. Už v roce 1988 zvažoval kandidaturu na amerického prezidenta za republikány, skutečně potom kandidoval v roce 2000 za Reformní stranu, nicméně vzhledem k malým šancím na celkové vítězství svůj boj nakonec předčasně ukončil. Mezitím se stihl zaregistrovat jako demokratický, později zase jako republikánský volič. V roce 2012 znovu vážně zvažoval kandidaturu a ověřoval svoje šance na úspěch. Jeho kandidatura v roce 2016 byla tedy výsledkem mnohaletého sbírání zkušeností, testování a hledání dobrého postupu. Trump při vstupu do kampaně nebyl politicky nezkušený podnikatel, ale veřejně známá osobnost, mediální hvězda a především člověk s vlastní zkušeností z prezidentské kampaně.

Donald Trump se stal oficiálním kandidátem Republikánské strany, což je další důvod, proč jeho vítězství není nakonec žádným překvapením. Naopak by bylo divné, kdyby nevyhrál. Po osmi letech Obamovy politiky existovala zřetelná touha velké části americké společnosti po změně. Ostatně střídání demokratických a republikánských prezidentů má v americké historii jen mírně nepravidelný, dobře rozpoznatelný rytmus. Republikáni vyhráli volby do obou komor Kongresu a obhájili zde své většiny. Demokratická kandidátka Hillary Clintonová byla mimořádně slabá, byla ztělesněním pokračování Obamovy politiky, ovšem bez jeho kvalit, byla po právu spojována nejen s aktuálním establishmentem, ale i s tím minulým, její schopnost mobilizovat voliče byla osobnostně i politicky velmi limitována.

Patřím k těm politologům a komentátorům (a myslí si to i část republikánů), kteří jsou přesvědčeni, že kdyby republikánskou nominaci získal méně kontroverzní kandidát než Trump, porazil by Clintonovou mnohem výrazněji. Na „kdyby“ se v historii nehraje a jak vědí historikové, s tezí Blaise Pascala, že „kdyby měla Kleopatra kratší nos, tvář země by vypadala jinak“, se moc nenadělá. Podívejme se však na výsledky: pro Trumpa hlasovalo 25,5 % voličů, pro Clintonovou 25,6 % voličů a 46,9 % oprávněných voličů nešlo vůbec volit. Mnoho z nich i proto, že si nedokázali vybrat, Clintonovou za žádnou cenu nechtěli, ale Trump jejich hlasy nedokázal posbírat, protože je svou rétorikou odrazoval. Trump nezvítězil díky svému populismu, ale jako republikánský kandidát navzdory němu! Donald Trump nedokázal vyvolat žádnou masovou mobilizaci a neshromáždil nijak závratné množství protestních voličů. Spíše se zdá, že udržel převážnou část ukázněných republikánských voličů – i díky chytré nominaci Mika Pence na viceprezidenta – a podařilo se mu na svou stranu dostat globální ekonomikou znejistěné nižší střední vrstvy v severních státech, které by jinak volily demokracii. Vcelku – a fakta hovoří jasně, toto není žádné „kdyby“ – se však o žádný průlom a překvapivý výsledek nejednalo, Donald Trump spíše zapadá do schématu střídání a vůle ke změně po osmi letech vlády demokratů. Změně, které dosáhl sice mediálně spektakulárním, ale určitě ne v historickém kontextu překvapivým a vlastně ani nijak dominantním způsobem.

Protest normálních Američanů

Jiná věc je, proč právě člověk jeho typu získal na svou stranu republikánské voliče v primárkách a mohl být nakonec republikány nominován. Není pravda, že Cruz či Rubio byli nějak významně slabými soupeři. Když k nim připočítáme třeba Jeba Bushe, je zřejmé, že si republikáni mohli vybírat z řady více či méně konzervativních osobností s více či méně liberálním přístupem k hodnotám i ekonomice. Vedení republikánů zpočátku chybně považovalo Trumpa za klauna a outsidera, který kampaň zpestří, ale nebude vážným

problémem. Když poznali, že podcenili nejen Trumpa, ale především naštvanost, znejistění a touhu po zásadní změně u republikánských voličů, bylo už pozdě s tím něco dělat.

Trumpovo vítězství nelze pochopit bez porozumění dvěma věcem, které se zvnějšku USA zdají nerosumitelné. Zaprvé, americká společnost prochází obrovskou demografickou změnou, významně se proměňuje její struktura, „bílá“ většina přestává být většinou, v řadě států jsou už nejsilnějším etnikem např. Hispánci. Dávno neplatí, že každý imigrant se přizpůsobuje americkým hodnotám a stylu života, v posledních letech se děje pravý opak. Řada sociálních vědců na tento fenomén upozorňuje už mnoho let, jeho politicko-sociální dopady se významněji objevují právě teď. (O těchto změnách psali už před lety z různých úhlů např. Seymour Martin Lipset v *Dvousečné zbraní* nebo výstižně Samuel Huntington v *Kam kráčíš Ameriko?*) Proto chce taky velká část voličů ochranu svých zájmů, svého postavení, „své“ Ameriky. Jsou připraveni slyšet na snahu omezovat přistěhovalectví, zabránit ilegální migraci, nepřipustit rozšíření islámského radikalismu, nedovolit, aby se prostřednictvím především ilegální migrace ještě více destabilizovala společnost, a to jak z hlediska bezpečnosti, tak i pracovních míst apod. Pro nás jsou USA „zemí imigrantů“, takže to zní možná absurdně a nezvykle, ale je to tak. USA mají s migrací problém. A stejně tak má část tradičních etnických a kulturně sociálních skupin problém s demografickou proměnou země.

Zadruhé, americká společnost je mnohem více hodnotově ukotvená než evropské společnosti, hodnoty jsou politickým tématem. Proto mají etické otázky někdy i klíčový význam, jak jsme to viděli třeba při druhé volbě George W. Bushe. Konzervativní část americké společnosti je zneklidněna a znechucena neomarxistickým tažením Obamovy administrativy a chce proti němu vystavět hráz. Symbolem neomarxistického rozbíjení společnosti se stal do jisté míry jazyk, především to, co nazýváme politickou korektností. Není se co divit, že republikánští voliči slyšeli na radikální se vypořádání s touto sociální nemocí. Protilek je někdy podobně nebezpečný jako nemoc

sama. Trump nabídl opak korektnosti a byl částí republikánských voličů vyslyšen.

Americká společnost prochází proměnami, které negativně zasáhly část střední třídy, nižší střední třídu, dělnické vrstvy – spoustu normálních Američanů. Zasáhly je ekonomicky i hodnotově. Mnoho z těchto lidí ztratilo možnost samostatného podnikání a nyní se obávají i o zaměstnanecká místa. Své životy už vůbec nepovažují za naplnění „amerického snu“. Jsou to normální lidé, kteří věří v americký stát a na základní nábožensky podmíněné hodnoty, chtějí žít ve městech, kde je pořádek. Věří v to, že je dobré pracovat, postarat se o sebe a své blízké a živit rodinu, a že je vůbec správné mít rodinu, být svobodní a odpovědní. Najednou od mediálního a politického establishmentu slyší, že jsou homofobní, rasističtí, reakční, extremističtí, prostě špatní. Cítí se zrazeni elitou, chtějí změnu a vyjadřují to svým hlasem. Pro mnoho z nich nebyl Trump volba dle jejich přání, někteří se za nutnost volit mezi Trumpem a Clintonovou do jisté míry i stydí, ale Trump jim dal šanci protestovat. Už jen to, že Trumpa nechtěl establishment a mediální elita, byl důvod k jeho volbě.

Pravicový program

Nijak se netajím tím, že Trump není „můj šálek čaje“, že tento způsob ukřižované, populistické, s fakty a pravdou manipulující politiky nemám rád. Jak z předcházejících řádků plyne, nejsem ani přesvědčen, že je to nějaká budoucnost politiky nebo alespoň pravice. Trump nevyhrál díky své neomalenosti, urážkám a manipulaci s fakty, ale navzdory tomu. To nic nemění na tom, že v některých částech kampaně jako zkušený televizní moderátor inscenoval velmi zdařilé kusy, které na americké obecnost musely působit. Přelití se tohoto typu kampaně do Evropy, které teď mnozí očekávají, se nebojím. Arnold Schwarzenegger by se nikdy nestal zemským hejtmanem ve svém rodném Rakousku, zato republikánským guvernérem Kalifornie ano. Trumpa musíme chápat i v těchto souvislostech a v tradici americké politické kultury, která je odlišná. Ale zpátky k Trumpově schopnosti oslovit voliče.

Trump nenabízel jen urážlivé výroky, velkohubá prohlášení a pár vtípků, které donekonečna omílala média. Už ve svých nominačních projevech stál za zásadou „chlápka, co mluví, jak my si to myslíme“, vcelku rozumný a konzistentní program. A tento program je to, co nakonec přesvědčilo i ty, kteří byli odrazeni způsobem prezentace a „osobnostními charakteristikami uchazeče“ o americký prezidentský stolec.

Připomenu zde pár věcí z Trumpových vystoupení či programu. Mnohé z nich, které se týkají úlohy státu, daní a ekonomiky, byste našli i v programu Občanské demokratické strany. Kupříkladu v projevu v Newyorském hospodářském klubu v dubnu 2016 Trump mimo jiné řekl: „Mým plánem je stvrdit známou skutečnost, že lidé prosperují pouze tehdy, pokud jim minimální zátěž státu dovolí využít svůj potenciál a realizovat své sny.“ Ve svém programu týkajícím se daní Trump mimo jiné říká: „Zjednodušení daní je stěžejním pilířem mých ekonomických záměrů. (...) Navrhuji plošné snížení daně z příjmu, zejména však pro střední třídu. To zajistí vznik milionů nových, dobře placených pracovních míst.“ Trump je taky pro jednoduchost daňového systému: „Chci odstranit daňové výjimky pro určité zájmové skupiny, snížím naši korporátní daň tak, abychom byli opět konkurenceschopní a oživilí naše hospodářství.“ Staví se proti byrokracii: „Naš daňový systém je tak zatěžující a složitý, že ročně strávíme 9 miliard hodin papírováním jen proto, abychom neporušili pravidla daňové správy.“ Je si vědom důležitosti pomoci rodinám: „Chci snížit náklady na dětskou péči tak, aby si rodiny mohly ze svého daňového základu odečíst průměrnou cenu za dětskou péči, a to včetně rodin, které se o děti starají doma.“ Podobných návrhů jdoucích správným směrem ke zjednodušování daňového systému, snižování daní, odstraňování byrokracie a konkrétní podpoře tradičním rodinám najdeme v jeho programu celou řadu.

Moc bez autority

Podívám-li se do zahraničněpolitického programu Donalda Trumpa, obsahuje řadu myšlenek, které jako by opsal z mých textů nebo přímo z mé zahraničněpolitické knížky *Na konci bezstarostnosti*. Nebojte se,

je to nadsázka, nepřeceňuji se a Trumpovy poradce rozhodně nepodezírám, že by ji znali z českého či polského vydání. (Moje myšlenky a návrhy vykrádají jen někteří čeští politici, kteří je pak bezostyšně šíří, někdy dokonce za použití mých slov a obrátů, jako svoje. Ale to je politika, tedy česká politika umožňovaná českými médii.) Zmiňuji to jen proto, abych vyjádřil přirozenou blízkost některých postojů, které s Trumpem sdílím. Například mému volání po vojenské akci proti Islámskému státu na Blízkém východě odpovídá Trumpův slib: „Moje administrativa podnikne agresivní společné a koaliční vojenské operace, které budou mít za cíl rozdrtit a zničit ISIS. Mezinárodním úsilím musíme ISIS odříznout od jeho finančních zdrojů, musíme rozšířit sdílení zpravodajských informací a použít prostředky kybernetické války k potírání propagandy Islámského státu.“ Současně Trump, který je připraven k vojenské akci na obranu zájmů demokratického světa, jasně a správně odmítá akce na šíření demokracie a „dobra“, když říká: „Ukončím současnou zahraničněpolitickou strategii změny režimů a budování cizích států.“ A na migrační politiku má také rozumný názor, když ji dává především do vztahu k bezpečnosti a zájmům státu, který uprchlíky přijímá, a ne k nějakým abstraktním pseudomoralistickým tezím. Trump voličům ve svém zahraničněpolitickém programu slíbil: „Zajistím, aby proces bezpečnostního prověřování a uprchlická politika braly na vědomí především bezpečnost Američanů.“

Prosazování zahraničněpolitické agendy nebude mít Trump jednoduché, navíc právě zde ukázal v průběhu kampaně nejvíce nejasností a protimluvů. Jeho úmysl zavázat spojence v NATO k odpovědnosti je přijatelný, pokud si ovšem Trump uvědomuje význam NATO pro mezinárodní stabilitu a konkrétně pro země, ležící na hranicích západní sféry ruského vlivu. Pokud si uvědomuje význam euroatlantické vazby a odpovědnosti USA za stabilitu a bezpečnost této části světa. Není-li tomu tak, pak by se v jeho politice skrývalo nejedno riziko. Je zvláštní, jak málo je otázka Trumpova vztahu k NATO a k ochraně zemí ležících v pásmu od Pobaltí přes Polsko až např. ke Slovensku u nás diskutována, na rozdíl od samotných USA a také zemí západní kontinentální Evropy nebo

třeba Británie. Přitom se to bytostně dotýká nás, jich tolik ne. Nebetyčná historická hloupost a zaslepenost našich nových adorovatelů Ruska do jisté míry brání racionální debatě o národních zájmech, sférách vlivu, udržování světového řádu a stability. V zájmu České republiky je Trump, který napravit slabou a neefektivní Obamovu politiku obhajoby Západu, a ne Trump, který ponechá Evropu na pospas a nebude vyrovnávat tradiční imperiální ambice Ruska. Trump, který mluví s Ruskem, dohodne se s ním na rozdělení zájmů, ale současně mu jasně nastaví hranice vlivu. Ostatně jediné taková republikánská zahraniční politika byla v minulosti účinná.

Problém, kterému Trump v tomto úsilí bude čelit, dobře vystihl britský filozof Roger Scruton, když v rozhlasovém komentáři po jeho zvolení v této souvislosti poznamenal, že Trump „má teď sice moc, ale postrádá autoritu“, a to právě v mezinárodním prostředí. To je mimo jiné daň za populistický a skandálně bavičský styl kampaně. Trumpova administrativa bude muset vyvinout úsilí, aby takovou autoritu získal, protože bez ní stěží učiní Ameriku znovu silnou.

Naděje na změnu

Vybral jsem více méně náhodně pár citátů z Trumpova programu. Jasně však ukazují, že jeho zvolení není založeno na tom, že baví lidi svou neomaleností, ale na tom, že jim nabízí řešení problémů, které Američané považují za podstatné. Nemělo by také zapadnout, že Trump vyhlásil program omezení globálního obchodu, přihlásil se k ochranářským opatřením a chce chránit americký trh a americká pracovní místa. Redefinice kdysi pravicové mantry volného obchodu na všech úrovních, toku kapitálu bez ohledu na hranice, nerozlišování domácích a zahraničních investorů a toho, že zahraniční kapitál je vždy dobrý, jak to známe z 90. let i z našich diskusí, je velkou výzvou pro pravicovou politiku 21. století. Jde o to, že je potřeba chránit především vlastní podnikatele a zaměstnavatele, chránit pracovní místa pro domácí zaměstnance, bránit nekontrolovanému odlivu kapitálu, který oslabuje národní ekonomiku, kupní sílu obyvatel i prosperitu, chránit některá odvětví před

konkurencí jiných ekonomických mocností a nadnárodních společností. To jsou věci, které jsou nesmírně aktuální a kterým mnozí „retropravičáci“ nerozumějí, protože žijí s ideologickými klapkami ekonomických teorií na očích a nevidí, co se ve společnosti a ve světě děje. Globalizace končí, v zahraničí se o tom mluví již řadu měsíců, trhy se začínají chránit a není možné, aby na to USA a Evropa nereagovaly. Trump tváří v tvář těmto výzvam přichází s nabídkou protekcionismu a podpory amerického zboží a pracovních míst.

Trump nabídl znejistěným lidem srozumitelnou odpověď na jejich problémy a obavy, což se ukázalo jako podstatné. Jeho klaunovství a hrubiánství je kyvadlovou odpovědí na ad absurdum dováděnou po-

litickou korektnost, bující nesmyslná sociální práva všech na všechno a podrývání všech hodnot a jistot, na kterých společnost stojí. Trump sám má možnost vrátit se do bezpečné výšece ještě během svého prezidentství, a první kroky po zvolení to jasně naznačují. Neudělá-li to sám, vrátí ho tam ti, kteří ho nominovali a zvolili.

Psáno pro časopis *Kontexty*, zkrácená verze vyšla v tištěné verzi týdeníku *Echo*.

Petr Fiala (1964), politolog a politik; poslanec, předseda Občanské demokratické strany a profesor politologie na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity.

REVOLVER REVUE No. 105 / 2016 / ZIMA

literatura – **ZELENKA** – esej + texty k výročí / Krumphanzl, Petr, bok, Nosek / **TOMÁŠEK** – rozhovor / **MOLNÁR** – básně / **GEBERT** – povídky / **MATOUŠEK** – nový román + rozhovor / **HAUSHOFER** – z románu *Zed'* + portrét / Lepic **výtvarné umění** – **PROUZA** – práce + texty / Brádková, Typlt / **STARÝ** – Hlavy + rozhovor / **CÍSAŘOVSKÝ** – Ateliéry **design** – **KUBA** – Richterová + Cihlář / **HALOUN** – Knižní edice / **BABÁK** představuje – Temnota **rr interview** – **SCHOVÁNEK** – Drda **kritický couleur** – **GREBENÍČKOVÁ** / Vajchr, Šlajchrt / **NEBESKÉHO HEDA** / Marečková / **O UMĚNÍ STALINISMU** / Kosáková / **BARTLOVÁ** / Drda **BAUGH** – Jedna věta

K dostání v knihkupectvích, s výraznou slevou v redakci RR (Jindřišská 5, Praha 1) nebo poštou. Objednávejte na www.revolverrevue.cz, e-mailem: sekretariat@revolverrevue.cz nebo telefonicky: 222 245 801.

Prezident demagog a vzteklá, rozpolcená Amerika

ALEXANDER TOMSKÝ

V jednom se Američané od našeho Západu zásadně liší. Vyloupili se z britského protestantismu, a přestože v době Deklarace nezávislosti (1776) byli až na černochy, malý počet indiánů a katolických Irů téměř homogenním britským národem, vytvořili časem nenapodobitelný, multietnický, jednotný lid z přistěhovalců všech národů. Hluboce přesvědčení, že objevili recept na prosperitu i kultivovaný život, a to nejen svůj, ale celého lidstva, jak hlásá nedávno vydaná kulatá známka „Globální! USA na věčné časy“, založili politické náboženství etického monoteismu, svobody, společenské rovnosti, individualismu, republikanismu, demokracie, svobodného obchodu, minimální byrokracie a nízkých daní. Svobodomyslná politická elita byla více deistická než křesťanská, ústava nábožensky neutrální, stát měl za úkol nepřekážet a zajistit každému rovné podmínky na cestě za štěstím.

Americká energie, někdy karikovaná jako sen společnosti, kde se každý může stát milionářem, nejenže poskytla milionům evropských chudásů blahobytnou společnost a vytvořila světovou velmoc, ale nakazila své občany nevídaným idealismem, optimismem a dobrou vůlí, jaké národy staré Evropy neměly a nikdy mít nebudou.

Strany republikánů a demokratů změnily politické barvy několikrát, ale poprvé od občanské války (1861–1865) se zdá, že tektonická trhлина ve společnosti, kterou objevil populist a outsider Donald Trump, neprobíhá mezi konzervativci a liberály, nýbrž mezi bohatou kosmopolitní oligarchií propojenou s oběma partajemi a relativně chudnoucí nižší střední i dělnickou vrstvou. Dle mnohých v obou táborech představuje jeho vítězství bezmála útok na ústavu. Narazil jsem i na příměr s Caesarem a koncem římské

republiky. Vyvozovat z Trumpových přehnaných, demagogických a zuřivých výroků z nebývale vyhrocené prezidentské kampaně nějaké závěry o jeho prezidentské roli rozhodně nelze – funkce také člověka určuje. Ostatně institut brzd a protiváh je mocný, kongres je zvyklý vládnout a republikánské špičky nejsou přátelsky naladěny vůči samozvanému uchvatiteli, jenž jim ovládl jejich stranu. Je otázka, jak dalece uznají novou realitu. Trump byl zvolen, aby zlikvidoval establishment a pomohl chudnoucím bělochům, stal se nadějí a tribunem poloviny národa i republikánské strany, byly mu odpuštěny pochybné obchodní praktiky, narcisismus, demagogie, lži i nevídané hulvátství. Porušil snad veškeré normy slušného chování. Zurážel ženy, jihoamerické přistěhovalce, svou protikandidátku nařkl z korupce a plánu zmanipulovat volby, žádná lež spiklenecké teorie mu nevadila: obvinil prezidenta Obamu ze založení Islámského státu a protikandidátku Clintonovou ze záměrného mlčení o chystaném útoku na americký konzulát v Libyi (2012), za jehož nedostatečnou ochranu se tehdy v roli ministryně zahraničí omluvila. Když jí pohrozil vězením, strhla se mediální bouře, jako by prezident mohl zrušit právní stát, ale jeho příznivci si to vyložili po svém – že zákony mají platit pro každého, tedy i pro elitu. Je nápadné, že komentátoři brali Trumpovy výroky doslova, ale nebrali jej vážně, kdežto prostí voliči rozuměli psychologii voleb daleko líp. Doslova jej nebrali, ale věřili, že to míní vážně.

Je paradoxní, že neoblíbenou, studenou a manipulativní bývalou první dámou, která už jednou primárky prohrála a nabízela jen pokračování neúspěšné Obamovy vlády proti logice střídání moci, by hravě porazil jeden každý z Trumpových, v primárkách neúspěšných,

republikánských rivalů. Demokraté byli rádi, že mají proti profesionálce politického amatéra a klauna. Těžko soudit, jak velkou chybu udělala Clintonová, když Trumpovy voliče prohlásila za politováníhodné ubožáky, kdežto Trumpovy hyperboly a trapnosti jeho voličům nijak nevadily. Výrok policejního šéfa FBI několik dní před volbami, že obnoví vyšetřování Clintonové v kauze uniklých tajných e-mailů ministerstva zahraničí, zřejmě k její porážce také přispěl. Náhody a nehody mají v demokracii někdy zásadní vliv.

Omezená volební nabídka nutí volit menší zlo, ale ještě nikdy nevolilo v Americe tolik lidí jen z nenávisťi ke kandidátovi partajní protistrany. Paradoxně, jak se stává v Americe poměrně často, Clintonová zvítězila převahou 2,5 milionu hlasů, největším rozdílem v dějinách, ale výrazně prohrála součtem nepoměrného zastoupení mandátů států federace. Právem se zdálo, že její koalice menšin měla mnohem větší šanci vyhrát. Proč by kandidáta urážlivé rétoriky s podtóny rasismu mělo volit více žen, židů, Hispánců, černochů, nemluvě o křesťanech či těch nejchudších, závislých na dávkách, pro něž jeho sociálně konzervativní nabídka nultých daní nic neznamena? A také to u nich až na křesťany prohrál, ale daleko méně než se čekalo. Značným překvapením byli Hispánci, kteří mu odevzdali 29 procent hlasů. Tahle ohromná etnická menšina (56 milionů) tedy zčásti odmítla antidemokratickou, levicovou politiku identity a miliony jejích příslušníků volily jako integrovaní Američané.

Kam se podělo nedávno tak typicky americké puritánské zaujetí pro kultivovaného, morálně bezúhonného kandidáta na nejvyšší post? Kolik jen energie bývalo vynakládáno na prošetření manželské věrnosti a odvedených daní. Co posedlo třináct milionů voličů republikánů, zvláště evangelikály, aby prosadili třikrát ženatého děvkaře, hulváta a narcise? Ale ani straně protivné nevadily pochybnosti o charakteru a selhání jejich dámy v ministerské funkci, což by ještě nedávno stačilo na diskvalifikaci.

Novopohanství. V americké společnosti sice už celá desetiletí probíhá kulturní válka dvou nesmiřitelných ideologických táborů, ale koalice tradicionalistů a evangelikálů v zápase s liberály prohrála. Nezabránila potratům, manželství homosexuálů, pornografii,

výuce ateistického darwinismu a zcela běžné se staly protináboženské výroky ve veřejném prostoru. Ten kdysi navzdory odluce státu a církve zrcadlil většinový protestantismus, ale od šedesátých let 20. století jej postupně ovládli liberálové, a tak média, školy i univerzity kombinací empirického racionalismu a zdánlivě nestrannou ideologií multikulturalismu, antidiskriminace a zvýhodňování etnických i sexuálních menšin napadají diskriminační křesťanství. Společnost se za dvě desetiletí natolik sekularizovala, že polovina dětí už nezná ani desatero. Prezident Bill Clinton by jistě o generaci dříve svou funkci neustál, když byl usvědčen z křivé přísahy, prohrěšku závažnějšího než smilstvo.

Trumpův zápas s elitou se proto nemohl odehrát pod vlajkou křesťanství, i když si jistě věřící konjunkturní změnou názoru na potrat naklonil. Liberální média i mnozí konzervativci si podle typologicky rodného brexitu vykládají jeho úspěch třídně, mobilizací bílé, dělnické a nižší střední vrstvy, jejíž příjmy dlouhodobě zaostávají v důsledku likvidace tradičního průmyslu a přenosu výroby do ciziny. Proto slibuje snížit daně i byrokracii, omezit levný import a imigraci nekvalifikovaných, jež zvyšuje zejména životní úroveň vyšší třídy. Jistě, Amerika je plná zdevastovaných průmyslových zón, vysoce mobilní společnost si však poradila a manuální profese se přestěhovaly do služeb. Statistika vykazuje dlouhodobý pomalý pokles mezd této třídy, nezohledňuje ale globalizační výhodu levnějšího dovozu. Těžko také mluvit o nějaké strašlivé mizérii, když se nezaměstnanost za pět let snížila z deseti procent na polovinu, byť jistě mnozí několik krizových let po roce 2008 přestali práci hledat a v číslech chybí. Ti opravdu nejchudší, především černoši a Hispánci, volili Clintonovou, kdežto ti bílí, starší, „právoplatní“ dědici Ameriky volili Trumpa. Zhroutil se totiž sen o americké výlučnosti, nejen té materiální. Válečné fiasko v Afghánistánu a Iráku, atentáty muslimských teroristů, španělsko-anglické nápisy a mohutný růst chudinských čtvrtí Hispánců, jejichž počet stoupl z deseti (1970) na dnešních šestapadesát milionů – a ti už nepřicházejí jako dávní nadšenci, aby se roztavili v americkém tyglíku. Místo ústavy a lásky k vlasti se děti ve škole učí stydět se za rasismus, za vyvraždění indiánů, otrokářství, segregaci a americký

militarismus, někdy až k sebemrškačství. Není divu, že zvláště starší občané trpí ztrátou domova.

Politika bizarních sexuálních identit, pluralismu a zvýhodňování etnických menšin je namířena proti tradičnímu patriotismu stále ještě většinového bělošského obyvatelstva (zvláště připočteme-li třetinu Hispánců, kteří se považují za bílé), a tak se Trump stal, jak už to v demokracii bývá, mluvčím zapomenuté, rozhořčené vrstvy chudších a starších méně vzdělaných patriotů a navzdory svému pochybnému charakteru i vulgárnímu jazyku obhájcem tradiční, úspěšné a kdysi s výjimkou černochů přece jen etnoslepé americké výlučnosti. Ideologie multikulturní de facto kmenové identity je hluboce antiamerická, popírá ono neviditelné předpolitické národní souručenství, jak by řekl Aristoteles, to slavné americké *E pluribus unum*.

Trump věří, že se globální americká „plutokracie“ sloučila s neméně kosmopolitní elitou obou stran v oligarchii. Jisté je, že tak jako v evropském hlavním proudu a parlamentu vedl konsensus nulové alternativy vůči unijní politice k zániku demokratického dualismu, čili většinové vlády a skutečné opozice. Vznikla tak nová ideologie liberalismu, odlišná od původní koncepce, jež odmítala společenský diktát církve a normativní monarchii založenou na nesdílené víře, ale zároveň uznávala svobodu sekulárních názorů a toleranci politické menšiny před tyraníí většiny. Ta stará byla chápána jako neutrální, institucionální rámec, v jehož hranicích se odehrává svobodná pře skupinových zájmů a názorů utvářející kompromisní politiku neznámého budoucího obsahu (Aristotelův telos).

Ze záhadné příčiny se kolbiště politiky zamořilo jedinou budovatelskou ideologií společenského pokroku, všeobecně považovanou monisticky, tak jako v komunistické eschatologii, za konec dějin, jako by nic lepšího než liberální demokracii už vymyslet nebylo možné. Jak absurdní, vždyť problém ideálního řádu byl promýšlen mysliteli starověku. Aristoteles odmítá oba extrémní póly politiky: jak demokracii, tak platónskou vládu filosofů (jejíž novověké vtělení známe z diktatury jakobínů nebo kremelské odlidštěné moci), a postuluje smíšený, republikánský a ústavní řád, který by zachoval výhodu silné vlády monarchie, ale vyhnul se tyranii; omezil aristokratickou nadvládu

oligarchie, aby zamezil okrádání většiny; umožnil však omezenou legitimitu demokracie bez hospodářského rozvratu, k němuž zákonitě směřuje vláda ochlokracie (chudiny). I my dnes známe nevolená ústavní privilegia (nejvyšší soud, centrální banku, armádu), jenže demokratizace společnosti autonomní přirozené hierarchie ničí, školní výchovu k sokratovskému ideálu morálního vzdělance a nezištné službě veřejnosti si nedokážeme ani představit. Demokratické a aristokratické prvky republiky lze skládat nejrůznějším způsobem – jediný, ideální a konečný světový řád neexistuje.

Nahrazení republiky holou demokracií, jakýmsi samopohybem upadající do rovnostářství neustálé demokratizace, jež z principu tíhne k demagogii a ničí morálku i vzdělání, považovala antika za nejhorší ze všech možných režimů a dnešní bezbřehý liberalismus to plně potvrzuje. Konstrukce americké republiky dobře znázorňuje obavy zakladatelů z demokracie. Jaký bizarní systém „brzd a protiváh“ vymysleli, aby se vyhnuli nadvládě většiny. Nevyhnuli se však demoralizaci a vulgarizaci občana masové kultury a egalitářstvím podmíněnému růstu zaopatřovacího státu, jak ve své slavné *Demokracii v Americe* (1835) předvídal, doufejme že předčasně, Alexis de Tocqueville.

Pokud by žádný jiný politický systém neměl být legitimní, zůstal by nám jen liberálně neliberální protimluv a ideologie jediné možné pokrokové vrchnosti a podřízeného, pokud možno materiálně zaopatřeného, plebsu Huxleyovy antiutopie. „Univerzity učí nezralou mládež vychovávat lid k politické korektnosti“ (Kenneth Minogue: *Jak demokracie ničí morálku*, 2010).

A čím větší požadavek tolerance, antidiskriminace a pluralismu, tím více vyvolává zuřivou, dávno pohřbenou nesnášenlivost, jak se nyní projevilo v amerických volbách i v lidovém odporu proti masové imigraci nešťastných muslimů prchajících z civilizace vůči Západu antagonistické. Liberální antropologie vyvolila jedince ze společnosti, dějin i náboženství a drasticky zúžila polemiku o smysl lidské existence. Likviduje i meritokracii. Rozpíná se za fasádou politické korektnosti, původně veřejnou etiketou respektu, a ničí jazyk, svobodné myšlení, disciplínu, autoritu, konkurenci, odpovědnost i veškeré ctnosti, svou povahou aristokratické. Odmítá rozlišení mezi vyšším

a nižším, lepším a horším, noblesním a barbarským. Liberalismus je expanzivní, neuznává žádné hranice nejen vnější, ale především ty neviditelné vnitřní, jež chrání autonomii rodiny, školy, obce, svazů a spolků. Společensví není pouhým součtem odosobněných jedinců, žádný člověk není ostrov. Je jakousi přirozenou konfederací institucionálních svobod a privilegií, nikoli antagonistickým pluralismem menšin. Svobodě se daří v omezení.

Z univerzální etiky jistě vyplývá rovnost před zákonem i v občanském soužití. V politice už je problematická, protože v ctnostech si lidé rovni nejsou. Egalitářské zbožštění jedince lidských práv a důstojnosti bez ohledu na přirozenou civilizační, kulturní i morální nerovnost vede k úpadku. Nesmíme-li soudit a porovnávat, nemůžeme myslet, natož vychovávat.

Tak dlouho prosazovaly univerzity a levicová média identitu etnických menšin, až došlo k politizaci amerického ústavního soudu a věčným hádkám o nominaci politických soudců. Kam se poděla slepá spravedlnost? Zvýhodňování menšin porušilo rovnost před zákonem. Za vlády černošského prezidenta nápadně posílily projevy otevřeného rasismu. Ne Trump, ale ideologie skrytá za novořečí politické korektnosti poškodila soudržnost americké společnosti a vytvořila hrozbu balkanizace. Fanatici nesnášenlivého, autoritativního liberalismu a víry v jediné homogenní lidstvo

jsou volbou Trumpa vyděšeni, jako by nastal konec světa, a s prohrou se nesmíří, i kdyby nebyla tak těsná; vůči jejich představě humanismu neexistuje morální alternativa a dnešní vítěz (nebude-li zavražděn) bude s obtížemi vládnout. Ameriku čeká zuřivá, našťastí jen verbální občanská válka a čtyřletá kampaň rozpolceného národa k příštím volbám, kterých se už dnešní kandidáti zřejmě nezúčastní. Trumpův vulgární, demagogický populismus je jistě ohavnou vadou charakteru, ale zároveň svědčí o úpadku demokracie bez aristokratických ctností. Doufejme, že ji bezbožná, liberální inteligence (dnes spíš socialisté) ještě úplně nezničila a že tento nehodný prezident svou rétoriku z taktické nezbytnosti změní. Přejme mu, aby uspěl ve snižování daní a děsivé byrokracie, která tolik dusí prosperitu netoliko Spojených států. Omezováním globálního obchodu svým naivním přívržencům neprospěje a automatizaci manuální práce nezastaví. Bez vzájemné solidarity občanů by se však Amerika stala hrůzným kolbištěm ras.

Má-li západní civilizace přežít, musí se vrátit k hierarchické, normativní společnosti, slučitelné s vládou zákona a individuální svobodou. Liberalismus a svoboda se dnes vylučují.

Alexander Tomský je politolog, překladatel a nakladatel.

Navštivte internetové stránky
Centra pro studium demokracie a kultury (CDK)
s novou grafickou podobou.

www.cdk.cz

Naleznete zde informace o všech vydaných i připravovaných titulech CDK,
včetně obálek a anotací.

Nově možnost platit online platební kartou. Při objednávce nad 300 Kč poštovné zdarma!

Knihy jsou účtovány s 15% slevou, pro předplatitele časopisu Kontexty s 25% slevou.

Potřebuje Amerika nepřítele?

Amerika se vyrovnává s výsledky prezidentských voleb

DOMINIC TIERNEY, LEE DRUTMAN, DARON ACEMOGLU, ROD LIDDLE

Sledovat světová média nebylo po několik posledních měsíců žádným potěšením, neboť je do velké míry ochromila nebývalé špinavá americká předvolební kampaň. Teď, když je rozhodnuto, emoce konečně opadají a autoři se stále zřetelněji soustřeďují na to, jak hlubokými proměnami ve skutečnosti procházíme. Jako malou ilustraci z této debaty jsme vybrali čtyři zcela rozdílné články, které se tyto změny snaží uchopit. Jejich autoři – přední politologové, ekonom a novinář – nabízejí odlišné pozice, lze u nich ale objevit podobné motivy. Z každého textu přinášíme krátký úryvek.

Dominic Tierney se v rozsáhlé esejí *Potřebuje Amerika nepřítele?* (*National Interest*) zabývá tím, jak existence nebo absence vnějšího nebezpečí ovlivňuje americkou domácí politiku. Je dnešní sektářství a polarizace společnosti důsledkem toho, že Americe zvenku nic nehrozí?

Současné napětí ve Spojených státech se dá vysvětlit různými způsoby – od vlivu globalizace po odkazy na rozbití tradičních společenství. Jedna významná příčina se ale vesměs ignoruje: neexistence vnější hrozby. Protivník, který představuje hrozbu, může posílit pocit národní identity. Harvardský politický teoretik Karl Deutsch popsal národ jako „skupinu lidí sjednocených mylnou představou o své minulosti a záští vůči svým sousedům“. Politolog Clinton Rossiter tvrdil, že „pokud jde o urychlení procesu národní sebeidentifikace nebo opětovné nasměrování na tuto cestu, pokud z ní národ vybočí, není nic účinnějšího než nepřítel nebo prostě soused, jehož politické hodnoty a společenské uspořádání vnímáme jako nepříjemně odlišné“.

Právě pro Spojené státy může být role vnějšího nebezpečí pro pocit národní identity obzvláště důležitá. Sebepojetí Američanů se nezakládá na společném kul-

turním dědictví, vyplývá spíše ze souboru politických ideálů, jako jsou doktríny práv jednotlivce a demokratické vlády. To je velmi křehký základ pro národní jednotu, hovoříme-li o zemi, jež se rozkládá téměř přes celý kontinent a kterou obývá směs lidí z celého světa. Existence cizího nebezpečí má pro americkou identitu možná zásadní význam, protože posiluje pocit politické výjimečnosti.

Historie Spojených států je příběhem postupného střídání bezpečných a nebezpečných dob, v závislosti na tom, jak kolísala míra vnějšího rizika. V dobách ohrožení se pozornost soustředí primárně na nepřítele. Zahraniční i domácí politika je vnímána optikou konfliktu a posiluje se hranice mezi americkým a cizím. V rámci hranice roste pocit národní identity a společenské soudržnosti a zmírňují se rasové, politické či ekonomické rozpory, protože všichni bojují za společnou věc. Pro menšiny uvnitř hranic roste šance na společenský vzestup. Války vedené v dobách ohrožení představují historická titánská tažení a obvykle se těší velké podpoře veřejnosti. Doby ohrožení mají ale i svou temnou stránku: domácí jednota se může zvrhnout v dusivou konformitu. Tváří v tvář zahraniční hrozbě dávají Američané přednost bezpečí před svobodou, takže Bílému domu nic nebrání centralizovat

moc. A běda každému, kdo se ocitne na špatné straně hranice.

V bezpečných dobách Spojené státy naopak ztrácejí koncentraci a lidé obracejí svou pozornost na domácí záležitosti. Hranice mezi americkým a cizím se rozmazává. Američané si jsou méně jisti svou národní identitou, společenskou soudržnost může nahradit hašteřivost. Lidé jsou více nedůvěřiví ke státním institucím, včetně úřadu prezidenta. Vojenské operace se v těchto dobách zaměřují spíše na amorfni rizika nebo humanitární krize, na bezpečnostní a mírové operace, a jsou často nepopulární. Tato období mají ale i svou pozitivní stránku: méně zřetelná hranice mezi americkým a cizím může posílit toleranci vůči radikálním či skeptickým hlasům.

Uvolnění vztahů mezi velmocemi oslabilo konsensus studené války a zdůraznilo politické rozpory. Objevily se však také nové příležitosti pro radikální kritiky zvenců, kteří byli dříve vykázáni z veřejné debaty. V 80. a 90. letech 20. století významně oslabilo vnější rizika, jimž musely Spojené státy čelit. Studená válka skončila a Sovětský svaz se zhroutil. Tento šťastný příběh má ale svůj kaz: prezidentská období Billa Clintona, George W. Bushe a Baracka Obamy poznamenaly zvýšené domácí neshody. Jak ostatně prohlásil sovětský politolog Georgij Arbatov: „Provedeme vám něco hrozného – chystáme se vás ochudit o vaše nepřátele.“ Devadesátá léta tak byla časem míru a prosperity, ale také nejistot a zmatků ohledně toho, jaké místo by Amerika měla ve světě zaujmout. Absence vnější hrozby znamenala – podobně jako v „bouřlivých 20. letech“ –, že neexistovala žádná společná shoda na tom, co představovalo národní zájem.

Zdálo se, že po 11. září Spojené státy opět vstupují do éry hrozeb. Útoky z 11. září opravdu sjednotily národ, katapultovaly popularitu prezidenta Bushe do závratných výšin a vytvořily podmínky pro drtivou podporu dlouhodobé globální válce proti terorismu. Konzervativci popisovali boj proti radikálnímu islámu jako čtvrtou světovou válku (neboť boj proti komunismu označovali za třetí). Ve skutečnosti se však kyvadlo hrozby posunulo jen mírně a Spojené státy nadále zůstaly v éře bezpečí. Ve srovnání s historickými velmocemi, jako bylo nacistické Německo a Sovětský

svaz, totiž hrozba několika tisíců džihádistů bledne. Zničení Světového obchodního centra se ukázalo být spíše odchylkou než předzvěstí věcí příštích a teroristé během následujícího desetiletí v Severní Americe zabili jen hrstku lidí. Hrozba terorismu prostě není tak silná, aby Američany dokázala sjednotit na dlouho. Mobilizační potenciál 11. září proto vyprchal. Ze zahraničních operací v Afghánistánu a Iráku se nestaly sjednocující křížové výpravy, ale kontroverzní dobrodružství. Veřejná podpora misí oslabila a převládla sebekritika, například kvůli možným americkým válečným zločinům, jako byl skandál ve věznici Abu Ghrajb. Američané byli v podstatě v bezpečí před vnější hrozbou, a hledali tedy nepřátele blíže domovu, prohloubily se stranické i jiné rozpory.

Dnes Spojené státy vykazují typické rysy éry bezpečí. Důvěra v instituce je nízká. Lidé jsou neklidní, rozdělení, předpojatí, nejistí ohledně role Ameriky ve světě a skeptičtí vůči použití síly. Chtějí se zaměřit na domácí problémy, na „budování státu zezdola“, jak prohlásil Barack Obama. Zároveň je patrné přijetí různorodých, dokonce radikálních politických názorů a tendence pochybovat, zda je země na správné cestě.

A když Spojené státy nemají věrohodného nepřítele venku, je vhodný čas řešit, co s těmi uvnitř. Lee Drutman v článku *Jak v americké politice vybudovat novou většinu* (Vox) připomíná, že pokud chce politická strana v americkém dvoustranickém systému uspět, musí se pořádně rozkročit, musí nabídnout ruku i nepřátelům. Republikánská koalice nepřátel to zatím, dokud byla v opozici, měla jednoduché, teď ale přijde zkouška.

Teď, když se strany snaží zorientovat do budoucna, mám pro ně dvě rady: zaprvé, v americké politice je vítězná vždy ta strana, která dokáže zastřešit co nejširší zájmy. Zadruhé, sestavení vítězné většiny vyžaduje překročit uvažování v kategoriích levice a pravice. Jsme velká a rozmanitá země, kde veřejné mínění v řadě témat netvoří dvě smysluplné, ucelené pozice na pravolevém spektru. Jako politický nadšenec musím přiznat, že většina voličů na liberálně-konzervativní

stupnici je v celé řadě politických otázek konzistentně nekonzistentní.

Vzhledem k rozmanitosti základních názorů je napěchování nejrůznějších voličů do jedné strany cvičením v umění kompromisu a zvládání konfliktů. Jak poznamenávají politologové Gary Miller a Norman Schofield: „Úspěšné americké strany jsou nutně koalicemi nepřátel. Strana se stává většinovou silou tím, že vybuduje křehké vazby napříč širokými a hlubokými rozdíly v té či oné oblasti. Udržování takto pestrých většinových koalic je tedy obrovským zápasem proti silným odstředivým silám.“

Vítězem se stává strana, které se podaří vynutit si co nejvíce průměří mezi jinak soupeřícími skupinami. Politolog E. E. Schattschneider kdysi výstižně definoval politickou stranu jako „organizovanou snahu získat politickou moc“. Tato definice může působit přízemně, ale popisuje základní realitu politické soutěže. Demokraté i republikáni prosazují kvůli získání moci iluzorní představu binární koherence v jinak nekoherentní směsi voličů a společenských skupin.

Od 30. let až po raná léta devadesátá měla Demokratická strana většinu v Kongresu. Bylo tomu tak z prostého důvodu: vytvářela rozsáhlou společenskou střešovou koalici, dostatečně širokou na to, aby se do ní vešla dvě zdánlivě protichůdná křídla: severní a jižní demokraté. Badatelé i novináři si často stěžovali na nesoudržnost a zmatek v Demokratické straně. Tento nářek dobře vyjadřuje často opakovaný citát Willa Rogerse: „Nejsem členem žádné organizované politické strany... Jsem demokrat.“

Tento zmatek byl však zároveň jejich výhodou. Tím, že propůjčili své jméno široké škále kandidátů, ačkoli bojovali za různé věci, si dokázali udržet stabilní většinu. S tím, jak se Demokratická strana v 80. a na počátku 90. let vnitřně sjednotila, zmenšilo se její společné zastřešení. Převážily odstředivé síly, takže se stále více demokratických frakcí ocitalo v situaci, kdy už se necítily být součástí své mateřské strany.

V roce 1994 se Sněmovny i Senátu opět zmocnili republikáni. Konzervativní jižní republikáni nahradili konzervativní jižní demokraty. Demokratická koalice se zúžila. Republikánskou zastřešující vizi představovala Reaganova koalice: byli v ní tradicionalističtí eko-

nomičtí konzervativci, kteří chtěli nižší daně a menší regulaci podnikání, dělnická třída „Reaganových demokratů“, která cítila, že demokratická agenda občanských práv zašla příliš daleko, křesťanští konzervativci, kteří požadovali návrat k tradičním hodnotám, a anti-komunisté, kteří chápali Ameriku jako sílu dobra.

Společná vize „omezené vlády“ a „konzervatismu“ znamenala pro každou skupinu v koalici něco jiného. Všechny se však shodly na tom, že Demokratická strana Jimmyho Cartera a Teda Kennedyho není nic pro ně. A fungovalo to: až přijdou volby 2018, republikáni budou mít za sebou dvacet let ovládání Sněmovny a čtrnáct let ovládání Senátu z celkových dvaceti čtyř. Úspěch republikánů – úřad prezidenta, většina ve Sněmovně i v Senátu, ovládnutí dvaceti pěti vlád jednotlivých států – je zásluhou jejich schopnosti udržet pohromadě svou koalici, protože lidé volí republikány z mnoha různých důvodů.

V posledních osmi letech se republikánům podařilo udržet koalici tím, že veškerou svou energii směřovali na společného, sjednocujícího nepřítele – nejprve na Baracka Obamu a pak na Hillary Clintonovou. Těžili z toho, že jsou v opozici, takže nemuseli zodpovídat za stanovování agendy. A mohli snadno demonstrativně hlasovat proti Obamově zdravotnímu pojištění, aniž by se museli obávat, že narazí na pravidlo Colina Powella (zaplatíte za to, co rozbijete). Nyní, když se republikánům podařilo získat zpět kontrolu, se musejí soustředit na to, aby doopravdy vyřešili rozpory uvnitř strany.

Jakmile se příští rok chopí vlády, stane se z republikánů nemotorná koalice nepřátel. Vize Republikánské strany Paula Ryana, Mitche McConnella a Donalda Trumpa jsou zcela rozdílné a žádná z nich nepředstavuje tu širokou a zastřešující značku. V kampani bojovali každý zvlášť, představa jejich společné vlády je obtížná.

Jak přesvědčivě napsala Julia Azari, Trumpovo prezidenství klidně může ukazovat na „konec Reaganovy éry“. Současná koalice koneckonců držela pohromadě asi čtyři desítky let, což je zhruba maximum, kolik vydržela jakákoli koalice v amerických dějinách. Léta plynou a podmínky, které umožnily sjednocení současné republikánské koalice, se dnes zdají být méně

relevantní. Koalice mají svou životnost, a koalice nepřátel prostě nemůže vydržet navěky.

Není nutné připomínat, že za úhlavního nepřítele považuje velká část Ameriky svého příštího prezidenta. Daron Acemoglu, známý především jako spoluautor bestselleru *Proč národy selhávají*, jde poněkud hlouběji, analyzuje americkou nerovnost a v článku *Americká demokracie umírá a tyto volby to nespraví (Foreign Policy)* nabízí tezi, že se Donald Trump může stát zkouškou americké demokracie.

Naše instituce a základní politické normy dnes procházejí jedním z nejobtížnějších období moderní éry. Americká politika se nachází v ikonoklastické fázi. Ikonami jsou v našem případě morální základy naší demokracie.

Je to recept na politickou katastrofu, kterou na sebe náš systém do jisté míry přivolal sám. Naše instituce v posledních třech desetiletích jen přihlížely tomu, jak ekonomika vytvářela obrovské zisky, z nichž však většina Američanů měla jen velmi malý či dokonce vůbec žádný prospěch. Ohromující plejáda nových technologií a rychlý nárůst mezinárodního obchodu nám přinesly větší bohatství než generaci našich rodičů, ale zároveň způsobily masivní vykořenění, když byly miliony pracovních míst automatizovány, zrušeny kvůli levnému dovozu nebo přesunuty do zahraničí. Nečinnost těch, v jejichž moci bylo rozdělit zisky rovnoměrněji, postupně narušila základy politického systému, založeného na víře, že příliv by měl vynést všechny lodě stejně vysoko.

Nebylo žádnou novinkou, že velké korporace a Wall Street, jež nalily miliony dolarů do lobbování a financování kampaní, měly ve Washingtonu nepřiměřeně silné slovo. Rozčílilo nás ale, jak se uprostřed největší recese od Velké hospodářské krize vláda aktivizovala, aby zachránila výrobce automobilů a velké banky (což byly téměř jistě správné kroky, aby se zamezilo přeměně recese na ekonomickou depresi) – nepovažovala však za nutné pomoci milionům domácností, jež trpěly nezaměstnaností, exekucemi

a vysilující nejistotou (to byl zase téměř jistě chybný krok, jak ekonomicky, tak, s odstupem, i politicky).

A jako by toho nebylo málo, nakonec přišla kapitulace Republikánské strany před Donaldem Trumpem. Ten navázal na předchozí politické hříšníky, kteří podobně polarizovali společnost a degradovali veřejnou debatu, a podařilo se mu zničit poslední zbytky respektu k demokratickým politickým institucím a inkluzivnímu duchu veřejného života. Trump odpálil trhliny našeho ekonomického, politického a společenského života se zvláštní silou, podivným charismatem své ikonoklastické osobnosti a s jedovatou energií pravicového populistického hnutí, o jehož pozornost se ucházel. Trump během kampaně demonizoval soupeře, stavěl na odiv své bezuzdné daňové podvody, vyzýval téměř otevřeně k násilí a vytrvale zpochybňoval smysl institucí, jako jsou soudní moc nebo média, jejichž úkolem je kontrola bezskrupulózních byznysmenů, jako je on sám. Toto všechno má na svědomí – a stejně byl vybrán jako legitimní kandidát „velké starobylé strany“.

Naše problémy spočívají v neschopnosti vytvořit sdílenou prosperitu a v neochotě politického systému o tomto problému diskutovat a řešit jej. Naše instituce proto musejí na tuto novodobou výzvu odpovědět, musejí ukázat, že dokážou zisky nových technologií a obchodu rozdělit spravedlivěji. To je třeba udělat bez dalšího prohlubování polarizace, která umetla cestu Trumpovi. Donald Trump se tak – možná nevědomky – stal kritickou zkouškou našeho politického systému. Dokážeme ji přežít? Dokážeme reformovat Ameriku?

Pokud se na Trumpa chceme podívat s větším odstupem a se správnou dávkou sarkasmu, musíme do Británie. Provokativní Rod Liddle ve *Spectatoru* tvrdí: Trump není problém, je to důsledek něčeho mnohem většího! aneb *Donald Trump představuje nový standard – na obou stranách Atlantiku. Zvykejte si.*

Liberálové to pořád ještě nechápou – nedochází jim plný význam toho, co Trumpovo vítězství a tento

bouřlivý rok 2016 znamenají pro nás všechny. Předznamenávají obrovský paradigmatický posun k post-liberální budoucnosti. Jsou to velké, těžké věci, ta paradigmata, a s jejich posouváním to není jen tak. Tenhle posun se připravoval nejmíň dvacet let. Ale jakmile je tady, kurs je nastaven, a můžete protestovat jak chcete, už to k ničemu nebude. Rok 2016 je v jistém smyslu rok 1968 naruby.

Theresa Mayová to očividně chápe. Rozumí té změně, té energii za tím vším. Po referendu o brexitu, ještě před Trumpovým podivuhodným a zaslouženým vítězstvím, porozuměla tomu, že patriotismus, který jsme dlouho považovali za něco, co už je nějaký pátek *passé*, se pozoruhodným způsobem vrátil zpět. „Pokud jste světoobčanem, pak nejste občanem nikde,“ řekla Mayová.

Tento posun je nicméně jen korektiv globalizace, ne její popření. To, čeho jsme teď svědky, a co budeme mít možnost vidět i v budoucnu, není popření reality, ale její přizpůsobení. Post-liberální ekonomický svět se zas jednou obrátí k protekcionismu. Nezapomeňme, že paradigmatický posun v ekonomice, posun daleko od nedotknutelné posvátnosti volného trhu, je mnohem starší než Trumpovo vítězství. Začal po finanční krizi roku 2007. Po tři desetiletí se myslelo, že státní vlastnictví je něco zbytečného. Teď už ne. Průzkumy veřejného mínění naznačují, že existuje obrovský hlad po znárodnování železnic a infrastruktury.

Považuji za zajímavé sledovat, do jaké míry se změní sociální politika – a ona se změní! Ti, kteří hlasovali pro brexit, a ti, co volili Trumpa, jsou často zesměšňováni a obviňováni, že se chtějí vrátit v čase do poloviny 50. let. Ale tak to vůbec není. Padesátá léta představovala tezi. Byla příliš autoritativní a konzervativní, pokud šlo o to, jak mají lidé žít, co se mají děti učit ve škole a jak by se měla vyjadřovat sexualita. Se 60. a 70. lety přišla antiteze – legislativa, která zjednodušila rozvody, zvýšila sociální zabezpečení, legalizovala homosexualitu a změnila na dvě generace způsob práce učitelů (většina z toho měla přijít už dávno).

Ale jak už to s těmi těžkopádnými paradigmaty bývá, zašli jsme příliš daleko. Liberalismus 60. let vedl k dekádě plné až příliš mnoha rozpadlých rodin a neúspěšných, neschopných a nešťastných dětí. Dekádě lidí, kteří pyšně prohlašují, že si nebudou vydělávat na živobytí, protože je to nebaví, a že dávají přednost životu na podpoře. Dekádě zjevného šílenství bezpečných místech namísto univerzit, kde nikomu za žádných okolností nesmíme upřít absurdní liberální povídačky o rase nebo směšný výběr z mnoha genderových možností. Dekádě plné hromady podřadných univerzit produkujících nezaměstnatelné mladé lidi s neupotřebitelnými diplomy z pošetilých oborů. A je toho mnohem víc. A přesto dnešní imperativ zní: zrušit všechnu tu dosavadní legislativu. Místo toho je třeba dosáhnout syntézy, kompromisu, chcete-li.

Tento paradigmatický posun nezpůsobil ani brexit, ani Donald Trump. Brexit i Trump jsou prostě jeho projevy. Liberální elita (pamatujte, že tehdy v 60. letech to byla elita konzervativní – elity zažívají svůj vzestup i pád) může do Trumpa nebo do brexitu kopat jak chce. Ale abychom použili frázi, kterou si liberálové oblíbili a často ji používají – začíná to vypadat, jako kdyby se ocitli na špatné straně dějin.

Zdroj:

Dominic Tierney: Does America Need an Enemy? *National Interest*, <http://nationalinterest.org/feature/does-america-need-enemy-18106>.

Lee Drutman: How to Build a New Majority in American Politics, *Vox*, <http://www.vox.com/polyarchy/2016/12/6/13854668/six-factions-us-politics>.

Daron Acemoglu: American Democracy Is Dying, and This Election Isn't Enough to Fix It, *Foreign Policy*, <https://foreignpolicy.com/2016/11/07/american-democracy-is-dying-and-this-election-wont-fix-it/>.

Rod Liddle: Donald Trump Represents the New Normal – On Both Sides of the Atlantic, *Spectator*, <http://www.spectator.co.uk/2016/11/donald-trump-represents-the-new-normal-on-both-sides-of-the-atlantic/>.

Připravil a přeložil Petr Dvořák.

Pokus o uzdravení Ameriky?

STANISLAV BALÍK

Když byl na začátku listopadu 2016 zvolen 45. prezidentem Spojených států amerických Donald Trump, ovládla mediální svět téměř všeobecná obava z jeho politiky. K rozpakům pomohla i nejistota z toho, jaká ona budoucí politika vlastně bude. Na novém prezidentovi lze totiž dokonale ilustrovat fakt známý např. od českého ministra financí, totiž že dnes již můžete ze dne na den změnit názor, třeba i opakovaně, a to voličsky beztržně.

Ten, kdo by přece jen chtěl vědět, jak D. Trump přemýšlí o světě kolem sebe, má možnost – před volbami napsal knihu *Crippled America: How to Make America Great Again*. Vyšla i v českém překladu s mírně upraveným názvem *Vrátme Americe její velikost. Jak dát do pořádku ochromenou Ameriku*.

Hned na začátek varování – ten, kdo je zvyklý na pěknou literaturu, ať knihu nečte. Je psána prajednoduchým jazykem v nepříliš rozvitých větách, jako by byla jen upraveným stenografickým záznamem několika předvolebních vystoupení. Číst by ji neměl ani ten, kdo čeká něco intelektuálně podnětného. A už vůbec ne ten, kdo má problémy s lidmi s přebujelým egem neustále zdůrazňujícími své úspěchy, svou jedinečnost a dokonalost.

A naopak – číst by ji měl ten, kdo hledá střípky odpovědi na to, proč mohl uspět právě D. Trump, na jaké apely slyšela tak významná část voličů, že zvolili dohromady výrazně nadpoloviční většinu volitelů, či jak je vnímána vnitřní i vnější pozice Ameriky. Řada fenoménů je přitom pochopitelná pouze s hlubší znalostí amerických reálií, leccos ale vypovídá nejen o USA, ale o trendech západního světa vůbec.

Poslední obecná poznámka: v knize najdeme i vysvětlení zmíněné časté změny názorů. D. Trump z ní explicitně dělá velkou ctnost – nevíme však, zda nejde jen o „z nouze ctnost“. Chápe ji totiž jako projev

své nepředvídatelnosti, která prý patří k jeho lepším vlastnostem a která mu pomohla vydělat hromadu peněz. „*Když se teď ucházím o úřad prezidenta ... tentýž povahový rys působí všem mým kritikům těžkou hlavu, jelikož nevědí, jak soupeřit s mým poselstvím americkým občanům. ... Odkrýt předem karty je jednou z nejloupejších chyb, jichž se můžete při vojenské srážce dopustit. ... Bitvy přece vyhrává moment překvapení. Nesdělují proto druhé straně, co dělám, nevarují ji a nedovolím jí, aby si mě zařadila do předem připravené škatulky. Nechci, aby kdekdo věděl, co přesně dělám nebo co si myslím. Jsem rád nepředvídatelný.*“

Věnuje se řadě témat, často se opakuje, ještě častěji vyjadřuje ve vše- či nicneříkajících frázích. Přesto se na některé z nich blíže podíváme.

Přistěhovalectví

Radikální postoj nechce zaujmout vůči všem přistěhovalcům, jak se mu často podsouvá. Koneckonců sám je potomkem ne tak dávných přistěhovalců, dvě ze tří jeho manželek se nenarodily v USA. Tvrdě chce zakročit proti ilegálnímu přistěhovalectví, které ve výsledku zhoršuje postavení těch nejchudších vrstev, často přistěhovaleckých. Tak lze mj. vysvětlit jinak nepochopitelnou relativně širokou podporu, jíž se nově zvolený prezident těšil právě v komunitách přistěhovaleckého původu.

Legendární zeď, kterou chce postavit na hranicích s Mexikem, nemá vést po celé délce, ale má vykrývat nejproblematičtější úseky v délce asi tisíc mil. Poukazuje na úspěch zdi izraelské bránící palestinským teroristům snadno pronikat do Izraele a útočit. „*Nemám nic proti tomu, aby se do zdi zabudovaly nádherné velikánské dveře, jimiž budou moci lidé procházet sem a tam, ovšem LEGÁLNĚ.*“

Vychází přitom z nejzákladnějšího katalogu funkcí státu, mezi něž vždy patří zajištění bezpečnosti: „Země, která neumí chránit své hranice, za nic nestojí. Jsme jediná země na světě, jejíž imigrační systém dává přednost potřebám jiných národů před svým vlastním.“

Zahraniční politika

Právě ohled na potřeby (zájmy) Ameriky je klíčem k pochopení Trumpova přístupu k zahraniční politice. Explicitně říká, že jediným zájmem, který hodlá v zahraniční politice sledovat, je zájem USA, a to jak ve vztahu k jižním sousedům, tak k Blízkému východu, Evropě či Číně. Nicméně je to skutečně pobuřující? Čí zájmy má politik, hlavní reprezentant země, sledovat a hájit?

Jako občané České republiky můžeme být skutečně znepokojeni výrazným pragmatismem, jímž se nový prezident USA evidentně bude řídit. Pravdou je, že jsme v minulém století jako Československo a Česká republika těžili spíše z idealistického než realistického přístupu Spojených států k zahraniční politice. Na druhou stranu je zjevné, do jakých problémů celý svět přivedl do extrému dovedený idealismus posledních třech administrativ, zvláště té poslední. S nástupem D. Trumpa do úřadu nepřichází mnoho jistot – jedna však ano: přinejmenším dočasně končí vliv idealismu.

Donald J. Trump:
Vraťme Americe její velikost. Jak dát do pořádku ochromenou Ameriku. Praha: Alpha Book 2016.

Jako česká politická obec bychom mohli (a měli) umět realisticky zareagovat na znamení doby a přiznat si, že náš podíl na společné transatlantické obraně v posledních dvou desetiletích je zanedbatelný a že to není vina nikoho jiného než nás samotných. Za prachbídny stav naší armády můžeme pouze my sami – jak naše politická reprezentace, tak voliči, na něž berou politici ohled. Chceme-li udržet atlantické spojení, budeme muset více přispívat – a navíc, budeme muset být pro Ameriku zajímaví. V situaci, kdy nechceme ani umístit na svém území americký radar, těžko můžeme čekat z opačné strany altruismus. Je ovšem reálné, že i v případě změny z naší strany bude zajímavost prostoru střední Evropy pro pragmatika Trumpa mnohem menší než třeba hypotetická pragmatická domluva s Ruskem. Bude-li ji Trump vnímat jako výhodnou pro Ameriku, nebude mít sebemenší rozpaky ji uzavřít a pominout při rozhodování kategorii deklarovaného spojení.

Vzdělávání

Ve vnitřní politice vystupuje Trump jednoznačně anti-progresivně. Hájí základní právo Američanů nosit zbraň; vystupuje proti aktivismu soudců, kteří nemají tvořit zákony; odmítá politické zásahy plynoucí z klimatologického alarmismu; má velké problémy s Obamovou zdravotnickou reformou upřednostňující vliv státu a hodnoty rovnosti před zodpovědností jednotlivce a hodnotou svobody.

Zcela antipokrokářský je pak ve svém náhledu na otázku školství, resp. celého vzdělávání. Horuje pro to, aby se vzdělávání neřídilo centrálně, ale místně. Odmítá celostátní politické vzdělávací akce, skrze něž je mládež namísto vzdělávání pokrokářsky indoktrinována, a rád by omezil moc a vliv ministerstva školství a vrátil vzdělávání ve větší míře rodičům a místním školským orgánům. Rád by, aby škola vštěpovala dětem kázeň, soustředění a samostatnost – tedy to, čeho se jemu samotnému údajně dostalo na Newyorské vojenské akademii.

Kritizuje soudobé trendy ve vzdělávání projevující se např. zrušením známkování či tím, že pedagogy trápí, že „se naše dítě nebudou cítit dobře, propadnou-li

u zkoušky“. Na to kontruje: „*Víte, z čeho má dítě dobrý pocit? Když vyhrává. Když uspěje.*“ Chce, abychom na děti kladli vyšší nároky. Aby v případě, že nejsou dost pilné, propadly. „*Děti se potřebují naučit, že úspěch vyžaduje vytrvalost.*“ Zodpovědnost za tento stav neleží jen na učitelích či ředitelích, kteří nechtějí zranit city žáků, ale i na rodičích, kteří si stěžují, že jsou učitelé moc přísní. Namísto zvyšování konkurenceschopnosti konkurenci odstraňujeme. Věří v důležitost soutěže ve vzdělávání nejen mezi žáky, ale i mezi školami. V tom jde proti nesmírně mocné lobby amerických školských odborů, které se konkurenci a možnosti volby výběru školy brání. Ukazuje, že neuvažuje o obtížích s atraktivitou učitelského povolání jen v intencích mezd učitelů. Poukazuje na to, že je nutné vrátit do škol kázeň. Ne nutně jen v podobě detektorů kovů, aby žáci nepřinášeli do škol zbraně, ale především ve větší přísnosti na „narušitele pořádku“ – „*potřebujeme je přestat litovat*“. Chce ve školství zaměstnat vycvičené bezpečnostní pracovníky, kteří umějí vymáhat pravidla chování ve třídě.

Ekonomika

Ne zcela jasný a zřetelný názor má v oblasti ekonomické. Na jednu stranu působí jako keynesián, když projektuje plán zásadní obnovy americké infrastruktury, jež má pomoci rozhýbat ekonomiku, snížit nezaměstnanost apod. Na druhou stranu chce snížit daně Američanům střední třídy a zrušit je těm nejchudším. Daně se mají snížit i velkým firmám, mají se nutit k investicím v Americe a k nevyvádění svého zisku jinam. Odpověď na otázku, kde se na to všechno vezme, zní „babišovsky“: omezit plýtvání, zrušit slevy a skuliny, jimiž odtékají příjmy, apod. Jak moc je to

věrohodné v souvislosti se zjištěním, jak se v minulých letech sám Trump úspěšně vyhýbal placení federálních daní, je na čtenáři.

* * *

Každopádně Trumpovo politické přesvědčení manifestované v knize je zvláštní směs zdravého a potřebného konzervatismu a ekonomického liberalismu, spolu s velkou dávkou populismu. Především ale ani náznakem neřeší faktický vliv prezidenta v celém systému, resp. otázku, co skutečně může a nemůže bez podpory ostatních aktérů. Tu v zásadě automaticky předpokládá. Jeho podnikatelská minulost (ať už měla finanční výsledky jakékoli) je v zásadě jen jednostranná. Až dosud nemusel hledat konsensus uvnitř kolektivních rozhodovacích orgánů, rozhodoval sám. I v tom je až příliš podobný A. Babišovi. Jak dopadne jeho střet s realitou celku postaveného na systému brzd a protiváh, na rozdělení moci, nutnosti hledat konsensus mezi exekutivou a legislativou apod., budeme pozorovat již v příštích měsících. Uvidíme, zda stačí v zásadě slepá důvěra, kterou Trump vyžaduje.

Je zřejmé, že pocit frustrace amerických voličů artikulovaný Trumpem je široce sdílen. Jde o pocit vyplývající ze ztráty pozic, velikosti, významu – pocit ne nepodobný některým západoevropským zemím v čase kolapsu jejich koloniálních říší. Ani se nechce přemýšlet nad situací, kam by se obrátili frustrovaní voliči v případě, že by se mu nepodařilo vrátit Ameriku na dráhu velikosti a úspěchu.

Stanislav Balík působí na Katedře politologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity a v CDK; věnuje se moderní české politice, jejím dějinám a komunální politice.

František Chudoba (1878–1941)

JIŘÍ HANUŠ

Český anglista, literární historik a překladatel František Chudoba se narodil 4. června 1878 v mlynářské rodině v Dědicích u Vyškova a s rodnou Moravou nakonec spojil většinu své životní dráhy i tvůrčího působení. V roce 1897 maturoval na Vyšším reálném gymnáziu v Přerově a následně se rozhodl pro studium na lékařské fakultě na univerzitě v Praze. (Přerovu zůstal věrný do té míry, že tamnímu slavnému rodákovi Janu Blahoslavovi věnoval svou disertaci.) Ze zdravotních důvodů však musel studium medicíny brzy ukončit a zvolit jiný obor, i když v Praze prozatím zůstal – studoval dále na filozofické fakultě český a německý jazyk. Zajímavou zkušeností mu bylo setkání s významnými pedagogy a vědci, a to bohemistou Janem Gebauerem či germanistou a anglistou Václavem Emanuele Mourkem. Není též bez zajímavosti, že poslouchal i přednášky tehdejšího lektora angličtiny, básníka Josefa Václava Sládka. Tím však období jeho studia a osobního intelektuálního růstu neskončilo. František Chudoba totiž ve vzdělávání pokračoval v Lipsku, Berlíně a následně i v Oxfordu. Právě anglické prostředí jej nejvíce uchvátilo a nakonec určilo i jeho další směřování poté, co již natrvalo zakotvil v Brně. Předtím si však ještě užil středoškolského kantorského řemesla: působil na zemské reálce ve Velkém Meziříčí, na vyšší průmyslové škole v Brně a na reálném gymnáziu v Truhlářské ulici v Praze.

Po habilitaci na pražské filozofické fakultě se spisem *Wordsworth* a po přednáškách na tomto ústavu byl Chudoba v roce 1920 jmenován řádným profesorem anglické literatury na filozofické fakultě Masarykovy univerzity, kde působil až do své smrti v roce 1941. Dostalo se mu tak příležitosti podílet se na utváření akademického života moravské metropole. Mimo jiné se angažoval i v několika akademických spolcích, z nichž zmiňme alespoň Matici moravskou.

František
Chudoba.
Zdroj:
Archiv MU.

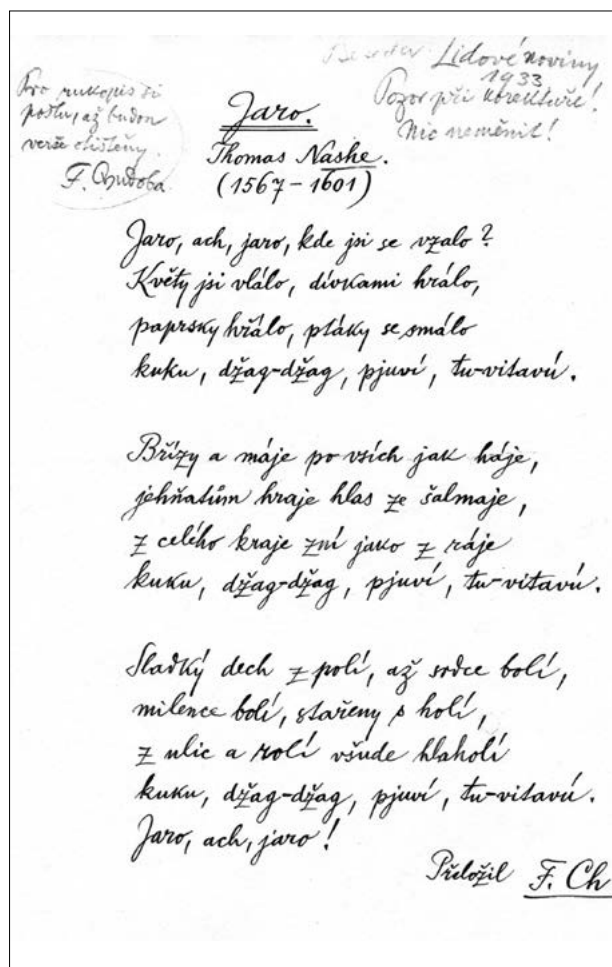
V letech 1927 až 1928 dokonce zastával funkci děkana fakulty. Vedle toho ovšem dovedl nadále pěstovat své zahraniční kontakty, které navázal během studií v mládí. Zejména vazby na anglické prostředí postupně vyústily v dlouhodobější spolupráci s londýnskou King's College, kde v letech 1920 až 1922 externě vyučoval český jazyk a literaturu, a s časopisem *Slavonic Review*, který vycházel v Londýně péčí R. W. Setona Watsona. Nepatřil k profesorům, kteří považovali působení na brněnské fakultě za druhořadou záležitost – jeho starost o univerzitní a především seminární knihovnu byla známa i mimobrněnským akademikům. To platí také o jeho čistě vědeckých zájmech: v roce 1928 se například vzdal funkce proděkana.

Touha hlouběji porozumět povaze anglického jazyka a kultury se u Františka Chudoby projevila hned v několika kratších i obsáhlejších pojednáních, skrze něž dovedl českému čtenáři přiblížit vícero zajímavých

témat. Například v roce 1932 zaujal souborem esejí o anglické literatuře s názvem *Pod listnatým stromem*. Jistě by ale neměl zapadnout ani jeho raný spis *Básníci, věštcí a bojovníci* z roku 1915, v němž zaměřil svou pozornost ke studiu děl předních anglických romantiků Percyho Bysshe Shelleyho a Johna Keatse, k nimž připojil skotského spisovatele a historika Thomase Carlylea. Tím se však jeho zaujetí anglickou literaturou nevyčerpal. Naopak pokračovalo dále a vyvrcholilo v dvoudílné *Knize o Shakespearovi*. První publikoval v roce 1941, druhá vyšla posmrtně v roce 1943 péčí jeho syna Bohdana. Ten se ostatně staral i o další otcovy autorské počiny.

František Chudoba se tak svým dílem i působením na Masarykově univerzitě zapsal mezi významné osobnosti brněnského kulturního života. Mezi předními českými intelektuály, umělci a vědci byl uznáván jako pracovitý, svědomitý filolog a poctivý člověk. Kupříkladu s literárním kritikem F. X. Šaldou jej dokonce pojilo celoživotní přátelství i léta vzájemné spolupráce. Není možné také opominout skutečnost, že Chudoba byl britkým polemikem – jeho novinové příspěvky, které nepostrádají široký kulturní přehled i vtip, jsou spjaty s *Lidovými novinami*. Snad není od věci také dodat, že patřil spíše ke konzervativně orientovaným vědcům. Spolu s Antonínem Beerem a Františkem Novotným vytvářeli protiváhu levicovým tendencím v prvorepublikovém i poválečném Brně.

Jiří Hanuš, historik, pracuje na Historickém ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, věnuje se evropským dějinám 19. a 20. století.

Ukázka rukopisu Františka Chudoby. Zdroj: Archiv MU.

MŮJ PŘÍZRAK KOLEM V DEN I NOC

WILLIAM BLAKE (1757–1827)

Můj přízrak kolem v den i noc
jak šelma nade mnou má moc;
má emanace v hlubinách
lká bez ustání o vinách.

Bez mezí propast hluboká,
v ní naše bludná duše lká;
po větru chtivém, hladovém
můj přízrak jde po boku tvém.

Tvé stopy větrí ve sněhu,
jak jen se pustíš do běhu;
deštěm i ledem v zimní čas –
kdy se mi asi vrátíš zas?

Což neplním v své zpupné pýše
bouří mého rána číše?
A neplníš mých krásných nocí
slzami, jež strach má v moci?

Tvůj nůž mi sedm lásek zabil
a rázem života je zbavil.
Ze slz jsem jim hrobky stkal,
ze studených hrůzy skal.

Kol jejich hrobů v noci, ve dne
lká jiných sedm lásek bědně,
a sedm jiných pochodní
mi v postel svítí, než se dní.

A jiných sedm na loži
mi hlavu révou obloží,
každý hřích ti prominou,
politují, pokynou.

Kdy se vrátíš, podíváš
na mé lásky – jim život dáš?
Kdy se vrátíš, ožiješ?
Kdy jako já se slituješ?

„Nikdy, nikdy nepřijdu,
za vítězstvím stále jdu.
Živa, tebe budu mít,
v mrtvé budeš ve mně hnít.

Nebem, zemí, ani peklem
neskolíš mne v hněvu vzteklém:
poletím a za mnou ty
z jitra v noční temnoty.“

Až se zřeknu lásky žen,
až ďábel bude přemožen,
teprv potom na věčnost
přivede mne statečnost.

Konec učiň posměchu,
vraz do skály, ve spěchu
proved' změnu na sobě,
v jiné mi služ podobě.

Zřekněme se lásky žen,
necht' je ďábel přemožen;
pak se vraťme podívat,
štěstí světu odkrývat.

Odpouštím ti, jako ty
odpouštíš mně, na věky.
Jak náš řekl Spasitel,
chleba, vína dělitel.

Přeložil František Chudoba.

Zdroj: Archiv Masarykovy univerzity, B 95 (F. Chudoba),
karton 9, int. č. 189, psáno pro *Lidové noviny*.

Tajemství kolem Shakespeara

FRANTIŠEK CHUDOBA

Mnohý z vás se ještě pamatuje na nedávnou zprávu v novinách, jak členové Baconovské společnosti v Londýně dali tento měsíc otevřít hrob anglického básníka Spensera, aby v něm našli rukopis Shakespearův. Našli sice kostru bez rakve a rakev bez kostry, ale po rukopisu ani památky. Z toho vyvodili pisatelé novinářských zpráv závěr, že záhada, kterou chtěla Baconovská společnost rozřešit, zůstává stále záhadou. Ovšem jen pro ty, kdo uvěřili domyslu z druhé poloviny devatenáctého století, že básně známé pod jménem Shakespearovým napsal jeho současník, anglický právník, filosof a státník Francis Bacon, který se o tři léta dříve narodil a deset let po Shakespearovi zemřel.

Uvěřit v dohad nebo legendu bývá někdy snadné, jindy těžké nebo nemožné – podle toho, kdo má v ně uvěřit. Lidé nevědomí a lehkověrní uvěří v ně snadno, kdežto lidé soudní a znalí věci budou nejprve zkoumat důvody, o které se dohad opírá; a když ty jim nepostačí, sami se pouští do rozboru sporné otázky. Na váhu padá i časová nebo místní vzdálenost osob nebo věcí, o které běží. Snáze lidé uvěří tomu, co prý se stalo v Jižní Americe nebo na Novém Zélandě, nežli tomu, co se stalo v sousední vesnici, kterou znají z vlastního názoru; a snáze uvěří tomu, co prý se stalo před třemi sty lety, nežli tomu, co se stalo včera nebo dnes. Kdyby vám například někdo tvrdil, že lyrických básní Jaroslava Vrchlického nenapsal Vrchlický, nýbrž T. G. Masaryk, nevím, zdali by někdo z vás uvěřil v jeho tvrzení. Snad všichni byste je pokládali za pošetilé, poněvadž víte, jaké věci psal Vrchlický a jaké Masaryk; někteří z vás je oba dokonce osobně znali. Ale kdyby se někdo vytasil s názorem, že *Labyrintu světa a ráje srdce* nenapsal Komenský, nýbrž Karel starší z Žerotína, který ze závažných důvodů osobních Komenského za sebe nastrčil a *Labyrint světa* si dal od něho připsat, aby tím lépe zahladil své stopy, možná,

že by si leckdo z vás pomyslel: Podívejme se, jak nás ti literární dějepisci vodili za nos! Já jsem si vždycky říkal, že tolik životní moudrosti nemohl vložit do té knihy pouhý kantor, mladý běželec, a že *Labyrint* napsal asi někdo urozenější, zralejší a zkaženější. Snad to byl opravdu slavný státník Žerotín.

Stejně si počínají také baconovci, když připisují Shakespearova dramata a jeho jiné básně lordu Baconovi. Domnívají se, že básník, který se narodil a vyrostl jako Shakespeare v zapadlém městečku Stratfordě nad Avonou, který se později stal jen hercem a sklonek svého života, když dotvořil své umělecké dílo v Londýně, strávil opět v svém venkovském rodišti, nemohl vytvořit velikých tragédií a komedií, prozrazujících mnoho vědění z nejrozmanitějších oborů a ještě více bystrosti, s jakou jejich původce pronikal do duší králů i žebráků, vrahů i lidí spravedlivých, zhýřilců i školometů, šašků, sobců, vášnivců, ctižádostivých úskočníků i do nevinných srdcí mladých žen. Zamlčují, že stratfordské prostředí nebylo nevzdělané, jak posud svědčí záznamy v tamních obecních knihách, plné latinských výrazů a rčení právnických nebo jiných, jak svědčí dopisy stratfordských občanů z doby Shakespearovy a také sama latinská škola stratfordská stojící podnes, na které působila tehdy řada odchovanců oxfordské university a do které chodil také William Shakespeare, synek tamního konšela a starosty, pozdější herec a dramatik. Zapomínají, že básník – a tím spíše veliký básník – nesbírá jen a nehromadí vědění, nýbrž že je mu, jak řekl Goethe, „znalost světa vrozená“, zvláště znalost stavů a vášní lidského srdce, širá „oblast lásky, nenávisti, neděje i zoufalství“. Vrozena byla také Shakespearovi, tak, že mu svět lidské duše byl „průhledný“ a stačil mu jen malý náznak, aby rychlý postřeh ze světa skutečného rozvinul v řeči a povaze dramatické postavy až do jemných odstínů, které mu

postřehnutou skutečností nebyly ani zlehka napovězeny. Ale mimo tuto vrozenou znalost světa duševního Shakespeare získal v svém rodišti množství poznatků a zkušeností jiných, vzešlých z prostředí, v kterém prožil svá mladá léta; zkušeností a dojmů z otcovského domu, kde se vydělávaly kůže, vykrajovaly kožené rukavičky, pásky a límce, připravoval slad a vařilo pivo; z venkovské přírody, kde se na louce pásli koně, krávy a ovce, kde v polích pobíhali zajáci a koroptve, v korunách stromů poskakovaly veverky, vrkali doupačci a zpívali ptáci, kde se v blízkém Ardenském lese pořádávaly hony na vysokou zvěř, kde pod modrým nebem, často se ztrácejícím v oblacích, jásával skřivan a v noci houkávala na kostelní věži sova. Ohlasy toho všeho najdeme v Shakespearových básních i hrách – od rané skladby o lásce vášnivě bohyně Venuše k chladnému lovcovi Adonidovi, básně přímo dýšící venkovem, až po jeho pozdní *Zimní pohádku*, kde potulný taškář Autolycus zpívá o plachtách bílených na živých plotech, o skřivanech, drozdech a sojkách, kde na venkovském trhu vychvaluje a vesnickým Mopsám nebo Dorkám prodává tištěné balady, zatím co potulní muzikanti a zpěváci obveselují trhovce. To vše ukazuje na básníka původu venkovského, na ducha znajícího a milujícího venkov, nikoliv na měšťáka, jako byl věrný Londýňan Bacon, jenž sice do svých *Essayů* zařadil také úvahu o zahradách, ale pouze o zahradách panských nebo městských, které jsou, jak napsal, mezi honosnými budovami a paláci „největším osvěžením lidskému duchu“.

Kdybych měl více času, mohl bych vám uvést mnoho jednotlivostí, od rudých červů, kteří se líhnou v sladu, nebo džberů se zamrzlým mlékem až po lovy na jeleny, venkovská kvítka nebo venkovská ohniště s nočním kvílením kulichů – a to i v dramatech s náměty královskými, jako je *Hamlet*, nebo komediích s náměty z vyšší společnosti, jako je *Mnoho povyku pro nic*. Vzpomínky na venkov Shakespeara nikdy nepustily; dávaly mu popud k řadě výjevů, pronikaly do jeho řeči a napájely jeho básnické obrazy tak často, že se tím jeho umění podstatně liší od umění většiny jeho vrstevníků. Měšťákem se nikdy nestal, a jakmile si vydělal tolik, že mohl být slušně živ jako člověk nezávislý, opustil Londýn a vrátil se do rodného hnízda.

Neméně než svěžím vzduchem, který vane jeho verši, jeho dílo se liší od díla Baconova celou svou povahou. Shakespeare je sice básník, který má také vyvinutý smysl pro zjevy a statky hmotné, ale zároveň vyniká neobyčejnou schopností promítat i všední zkušenosti v oblast vnitřního vidění. Jeho básnický realismus nevyplývá z pracného a podrobného pozorování nebo výzkumu, nýbrž ze silné tvůrčí obraznosti, která dovede omladit a přetavit vše, čeho se zmocní, v něco nového, a to s živelností a rozmanitostí, překonávající tvůrčí schopnosti kteréhokoli z jeho vrstevníků. Touto silou vidí a zachycuje zpravidla celý výjev dramatický naráz – se všemi jeho účastníky a vzájemnými vztahy, ba proniká jí také do minulosti a v bleskových zákmitech ozařuje i jejich budoucnost. Svým pohledem jako by přetvořoval svět vnější i vnitřní nebo jako by jej ponořoval do jiného ovzduší, v kterém se i všední zjevy odhmotňují a nabývají kouzla nadpřirozenosti. Bacon je naproti tomu duch mnohem střízlivější, rozumový, analytický; zkoumá, logicky uvažuje, rozebírá, dospívá k závěrům a všeobecným soudům, ale netvoří v pravém slova smyslu, poněvadž nemá vnitřního žáru citového ani obrazivého, v kterém by se látka jeho pozorování tavila a odhmotňovala ve vidinu. Duch tohoto rázu nebyl by mohl zbásnit ani Shakespearovy prvotiny *Venuše a Adonis*, tím méně jeho *Othella*, *Krále Leara*, *Macbetha* nebo *Antonia a Kleopatru*. Jeho řeč je proti Shakespearovu verši i proti jeho próze příliš věčná, namnoze strohá, bez oné hudebnosti, která prochvívá Shakespearovy rytmy v celku i částech. Není to řeč obrazná, nýbrž vědecká a od mluvy Shakespearovy se liší svým slovním pokladem i tam, kde by si námět sám byl mohl vynutit výrazovou shodu nebo alespoň podobnost. Poukazují-li baconovci na některé *myšlenkové* příbuznosti mezi Shakespearovými dramaty a Baconovými knihami filosofickými nebo historickými, mnohdy jen velmi vzdálené; slovní výraz, který dal Bacon svým myšlenkám, svědčí, že se nemohly zrodit v téže hlavě jako Shakespearovy básně a hry.

Ale kromě těchto svědectví vnitřních máme ještě jiná svědectví z doby staré, vyvracející legendu baconovskou, která, jak jsem už řekl, vznikla velmi pozdě, až v polovině 19. století. Vrstevníci Shakespearovi, kteří ho znali, nepochybovali o tom, že napsal básně

František Chudoba. Zdroj: Archiv MU.

a hry jemu přisuzované – ba někteří nakladatelé současní přisuzovali mu jich více, než kolik jich napsal, poněvadž jeho jméno mělo velmi dobrý zvuk a žádné tajemství se nešířilo kolem jeho výrazné hlavy.

Počátkem září roku 1592, kdy Shakespeareovi bylo osmadvacet let, zemřel v Londýně mladý dramatik Robert Greene, člověk nadaný, ale zhýralý. V letáku *Za groš vtipu*, kterým se rozloučil se světem a se svými přáteli, napadl londýnské herce, kteří prý ho nechali v bídě, ačkoliv těžili z jeho dramatu; mezi nimi zvláště prudce napadl herce Shakespeara, kterého nazývá „Shake-scenem“ (otřasačem jeviště), narážkou na jeho jméno, znamenající „oštěpometce“, kopiníka. Vytýkal mu, že je povýšenec, „přikrášlený naším peřím“, poněvadž Shakespeare nenáležel mezi dramatiky s univerzitním vzděláním jako Greene, ale na žádost své herecké společnosti již tehdy upravoval některé starší kusy, napsané dramatiky vyššího vzdělání školního, než jaké měl sám. Nazýval ho „Johannesem fac totum“, tj. služkou pro všechno, a obměnou jeho vlastního verše z *Jindřicha VI.* tvrdil, že se „v svém tygřím srdci, skrytém v kůži herce,“ domnívá, jako by dovedl nadouvat blankvers právě tak, jako „nejlepší z vás“, tj.

z dramatických básníků školených na univerzitě. Své přátele před ním varoval, ale nikde v svém zlostném výpadu na šťastnějšího druhu ani slovíčkem nenaznačil, že by herce Shakespeare, kterého znal osobně, byl jenom nastrčenou figurou, za kterou se skrýval někdo jiný. Kdyby měl to podezření, jistě by je byl vyslovil velmi hlasitě.

Greenův leták vyšel tiskem asi tři neděle po jeho smrti, a to zásluhou tiskaře a dramatika Henryho Chettlea. Vzbudil patrně značnou pozornost a pohoršení mezi těmi, jichž se Green nešetrně dotkl. Proto Chettle pokládal za potřebné, aby se jim omluvil, a když koncem listopadu nebo počátkem prosince téhož roku vydával svůj vlastní leták *Sen Dobrosrdečného*, připojil k němu list „pánům čtenářům“, kde litoval svého unáhlení. Napadeného Shakespeara v něm sice nejmenoval, ale toliko na něho se mohla vztahovat lítostivá omluva, že nejednal vůči němu s větší blahovůlí, když dával do tisku Greenův leták, poněvadž sám viděl „jeho“ (tj. Shakespearovo) chování, „neméně uhlazené, nežli on je výborný v tom povolání, které vykovává. Kromě toho mi různí ctihodní lidé vyprávěli“ – píše dále – „o jeho řádném jednání, jež svědčí o jeho poctivosti, a o jeho vtipném původu v psaní, dotvrzujícím jeho umění.“

Baconovci nejednou prohlašují herce Shakespeara za hrubého nevzdělance, který se sotva uměl podepsat a nebyl s to, aby složil báseň nebo drama. Zde máme svědectví jeho vrstevníků, kteří ho znali osobně. Jeden z nich mu záviděl, že dovedl psát lépe než on a jeho přátelé na univerzitě školení; druhý chválil jeho uhlazené chování, jeho schopnosti herecké a podle toho, co slyšel od „ctihodných lidí“, jeho „poctivost“ a „vtipný půvab v psaní“, kterého on sám ještě znát nemohl, protože do prosince roku 1592 nevyšla tiskem žádná Shakespearova hra ani báseň.

Tak bylo v jeho začátcích. Ani z pozdějších let nejsme bez dokladů o Shakespearově životě, povaze a činnosti. Máme jich více než o leckterém jeho význačném vrstevníku, jako například o vynikajícím dramatikovi Johnu Websterovi, o němž dobře nevíme, ani kdy se narodil, ani jak zemřel, ani jak žil a co všechno vytvořil. Známe jen závažné kusy jeho díla. A přesto posud nikdo nepřišel s dohadem nebo tvr-

zením, že *Bílou dáblici* a *Věvodkyni z Amalfi* napsal někdo jiný nežli John Webster. Pro krátkost času se dotknu ještě jen dvou svědectví, která o Shakespearovi napsaly osoby známé a jemu blízké.

Šedem let po jeho smrti, roku 1623, vydali jeho přátelé a spolupracovníci v herecké společnosti Heminges a Condell, kterým odkázal v své poslední vůli z roku 1616 peníze, aby si za ně koupili pamětní prsteny, soubor jeho 36 dramat v mohutném foliovém svazku. Napsali v něm předmluvu v podobě dvou listů. Prvním z nich věnovali soubor dvěma urozeným bratrům, hrabatům z Pembroke a z Montgomery, za to, že si vážili Shakespearových her a prokazovali mu svou přízeň, pokud žil. Oni sami prý se jich ujali jako poručníci sirotků, aby na živu zachovali památku tak významného přítele a druha, jako byl Náš Shakespeare. Oba vydavatelé se stýkali s Williamem Shakespearem na divadle i mimo ně po desetiletí. I kdyby nikdy nebyli měli v rukou jeho rukopisů, jako že je určitě měli, což by nebyli za tu dobu postřehli, že jejich kolega je člověk neschopný napsat ony tragédie a veselohry, které společně s ním hrávali na jevišti „Zeměkoule“, kdyby byl býval opravdu takový nevzdělaný tupohlavec, za jakého jej vydávají baconovci? A kdyby byli snad dospěli k tomuto poznání, byli by mohli veřejně mluvit v tištěném listě k dvěma známým šlechticům, kteří Shakespearu-herce osobně znali a svou přízní významovali, jako o svém vzácném příteli a druhovi, jenž ty hry opravdu složil? Jistě znali také jeho rukopis. Sami se v druhém listě „k čtenářům“ souboru zmiňují o jeho papírech, v kterých, jak výslovně připomínají, stěží našli jaký škrt, poněvadž podle jejich slov Shakespeare „přírodu právě tak šťastně napodoboval, jako jemně vyjadřoval; jeho mysl a ruka šly pospolu, a co si myslil, pronášel s takovou snadností, že zřídka kdy změnil, co jednou napsal“.

Dnes ovšem známe jen šest jeho podpisů z posledních let jeho života – z nich tři na poslední vůli. Je pravda, jsou kostrbaté a jsou psány písmem lomeným, jakého se užívalo na venkově anglickém, kde Shakespeare chodil do školy. Ale s velkou pravděpodobností, jak zjistil paleograf E. M. Thompson roku 1916, známe také tři rukopisné stránky Shakespearovy ve hře o Tomáši Moorovi z poloviny devadesátých let

šestnáctého století a ty jsou psány mnohem úhledněji, rukou zvyklou držet péro, a přece tahy velmi podobnými podpisům na poslední vůli, pořízené krátce před básníkovou smrtí. Také řeč, básnické obrazy a dramatická živost oněch tří rukopisných stran jsou shakespearovské. Velká část jeho původních rukopisů shořela snad roku 1613 při požáru divadla „Zeměkoule“, kde byly ukládány pro potřebu herců a nápořádů, ostatní se ztratily nebo zapadly jako mnoho jiných.

Ve foliovém souboru her vyšly na počátečních stranách také dvě básně Shakespearova přítele, vynikajícího dramatika Bena Jonsona, s kterým podle starých zpráv závodil vtípem o literátských a hereckých besedách v londýnské hospodě „U mořské panny“ v ulici Bread Street. Větší z nich, vyplňující přes půldruhé foliové strany a nadepsaná *Památce mého milovaného spisovatele, p. Williama Shakespeara, a toho, co nám zanechal*, je vzletným výronem Jonsonova srdce, oslavujícím „sladkou labuť avonskou“ a vzpomínajícím na mrtvého básníka jako na duši věků a div našeho jeviště, kterému se sice nedostalo místa v opatství westminsterském jako básníkům Chaucerovi, Spenserovi a Beaumontovi, ale který si zaslouží, aby byl postaven hned vedle Aischyla, Sofokla a Euripida, a kterému jsou povinna se poklonit všechna jeviště Evropy. V kratší básni, otištěné proti titulnímu listu s rytinou poprsí Shakespearova, praví Jonson, že rytec tu zápasil s přírodou, „aby zvítězil nad životem a vykreslil do kovu básníkův důvtip právě tak, jak vystihl jeho tvář“. Ale protože se mu to nepodařilo, „čtenáři, nehleď na jeho obraz, nýbrž do jeho knihy“.

A právě této výzvy, aby se důvtip Shakespearův nehledal v neumělé rytině, nýbrž v jeho básnickém díle, které jím srší, zneužívají baconovci k výkladu, že pravým tvůrcem dramat Shakespearových nebyl básník vyobrazený na titulní stránce, nýbrž někdo jiný – právník a filosof Bacon, duch podle jejich názoru tak ohromný, všestranný a proteovský, že vydal ze sebe nejenom čtrnáct objemných svazků známých pod jeho jménem, nýbrž i celého Shakespeara, a podle některých baconovců také rozsáhlé básně Spenserovy, dramata Marlowova, prózu Nashovu, hry Greenovy, Peelovy a Kydsovy – kromě jiných knih z literatury alžbětinské, a podle vídeňského baconovce inženýra

Webera-Efenhofa, jehož slávu k nám před sedmi lety uvedl zemřelý Karel H. Hilar, také celé dílo Cervanteso-vo, napsané prý Baconem původně anglicky.

Takové názory hraničí už se šílenstvím. Stačí však nahlédnout do *Rozhovorů* Bena Jonsona se skotským básníkem Williamem Drummondem z Hawthorndenu z roku 1619 a do jeho *Stavebního dříví neboli Objevů*, abychom poznali, že Ben Jonson míní jen Shakespeara-herce, který mu byl zároveň básníkem dramát, hraných a vydaných pod jeho jménem. Podle svého vlastního přiznání ve *Stavebním dříví* miloval ho a ctil jeho památku „až do zbožňování – jako kdokoliv jiný“; znal jeho „znamenitou obraznost, skvělé myšlenky a jemné výrazy“, v nichž „se pohyboval s takovou lehkostí, že ho bylo někdy třeba zastavit“. Z osobního styku znal i jeho vtip. Ale poněvadž byl sám duch kritický, pozoroval také jeho vady a vytýkal mu je, jako když nepokládal za přednost, že podle častých zmínek herců skoro nikdy neškrtal nic v svých rukopisech, nebo když si přál, aby byl svému vtipu někdy přitáhl uzdu. Přiznával však, že „své vady vykupoval svými cnostmi“ a že „v něm bylo více hodného chvály nežli odpuštění“.

Slovem, Ben Jonson, jehož jsoucnost je nepochybná, znal „svého Shakespeara“, člověka, herce i dramatika; znali ho i jiní jeho vrstevníci, z nichž některé jsem neuvedl. Jejich svědectví, a stejně vnitřní svědectví, kterých jsem se dotkl, mají větší hodnotu průkaznou nežli fantastické dohady a smyšlenky nebo tajemné kryptogramy, násilně vpravované do Shakespeareových veršů různými advokáty nebo jinými právníky, inženýry, beletristy, novináři a humanisty, trpícími nadbytkem volného času. Z opravdových znalců doby alžbětinské a jejího písemnictví žádný posud nevyřkl ani nepřijal mínění, že by Shakespeara byl napsal Bacon nebo hrabě z Rutlandu, nebo hrabě z Derby nebo hrabě z Oxfordu a jak se jmenují ti nápadníci trůnu, které v posledních třech desetiletích do popředí tlačí hysteričtí diletanti. Jen ty straší a nepochybně bude ještě dlouho strašit nerozřešené tajemství kolem Shakespeara.

20. 11. 1938

Rozhlasové vystoupení, Brno, Archiv MU, B 95, kart. 12, inv. č. 203.

Přátelství Jakuba Demla

Z korespondence Jakuba Demla Františku Chudobovi

V Archivu Masarykovy univerzity se dochovalo několik dopisů spisovatele Jakuba Demla Františku Chudobovi. Listy z počátku dvacátých let 20. století předznamenávají jejich dlouhotrvající přátelství. Uvádíme dva příklady, v nichž se Deml Chudobovi svěruje se svými starostmi ohledně stavby tasovského domu. (red.)

Tasov, Morava
(došlo 25/4 1921)

Milý pane profesore,
taková nyní jest moje adresa. Vaše sestřička Marie už zase chodí, tak mi psala. Tam u Bezděze upadl jsem mezi lotry a jsem rád, že jsem odtud vyvázl, jen těch peněz je mi líto, které jsem utratil za stěhování! Jsem ustěhován. Od roku 1919 do 1921 stálo mne stěhová-

Jakub Deml. Foto z archivu Františka Rafaji.

ní hodně přes 15.000 K. Z té příčiny hodlám si v Tasově postavit chaloupku a už vyjednávám se starostou Vrbou z Kamenného, aby mně prodal 2 měřice půdy na samém břehu řeky Oslavy, hned za mostem u Jelínkova mlýna, je to 15 minut od Tasova. Už také jsem si nakoupil stavebního dříví a krytinu a barvy. V Praze byl jsem od začátku února do 9. dubna, byl jsem několikrát u přítele Šaldy a dle jeho řeči soudím, že Vašeho dopisu nedostal. Ten kanál mezi Anglií a Hamburkem jistě pohltil i onen Váš list, ve kterém Jste mi poslal oněch 80 K. Myslím tedy, že samo Nebe Vás upozorňuje, abyste mi peněz nedával, beztoho mně „nejsou nic platny“. Také trochu stůňu, celých 6 neděl musím užívat medicíny proti srdeční vadě, mám vyhlídku, že nebudu dlouho nemocen, až konečně ulehnu: bez trestu se člověk tolikrát nestěhuje, i struny se trhají a jsou z lepších střev než moje nervy.

Abyste trochu viděl, jak se se mnou zachází: Prof. Josef Holý z Brna letos v únoru mne požádal a pozval, abych vstoupil do Kola moravských spisovatelů, řka ve svém listě, že je (nějakou tu deputaci) k tomu vyzval Otokar Březina, který prý také do Kola vstoupil. A poněvadž usiluji dělati vše, k čemu mne ponouká O. Březina, napsal a odpověděl jsem Prof. Holému, že tedy vstupuji do Kola. Potom četlo se ve všech význačných žurnálech českých oficiální oznámení: „Do moravského Kola spisovatelů vstoupili: Otokar Březina, Al. Mrštík, Petr Bezruč.“ O mně ani muk. Za 14 dní na to dostal jsem lístek korespondenční od Prof. Holého: „Byl jste přijat za člena morav. Kola spisovatelů.“

– Za mne se páni z Kola před veřejností styděli. Demokracie! Republika! A takovýchto kopanců a poct dostává se mi na každém kroku a když se ohradím: jsem člověk nesnášenlivý... Podobně letos udělal se rozdíl mezi mnou a Jiřím Mahenem, když mně Opa-va nabídla místo zem. knihovníka – o tom jindy.

Vděčně Váš Jakub Deml

V Tasově 7. XII. 1921

Milý příteli,
pozdravuje Vás tichá Oslava a já Vám srdečně děkuji za „Anglické dějiny“. Několik měsíců jsem boural stráň, kterou mi prodala tasovská obec, a nashromáždil takto žulového kamení, pustil jsem se do stavby. Tyto práce a starosti trvaly až do prosince a výsledkem jejich jest, že mám čtyry vysoké a holé zdi a na nich střechu a že jsem utratil pět a šedesát tisíc korun a že se nyní nemohu dosytit spánkem... Pan Březina v těchto 65.000 také utonul se svým celým kapitálem a mimo to 15.000 K musil jsem si již na hypotéku vypůjčit ze zálohy. Nevím, jak mnoho máte času na tyto zprávy a údaje, proto Vás nebudu jimi zabavovat, jen tolik ještě říkám, že už jsem podal žádost o státní subvenci stavební dle onoho zákona o podpoře stavebního ruchu a ta žádost jest u instance první, t. j. v rukou vrch. staveb. rady Schütza v Jihlavě; nezamítne-li jí on, půjde to k ministerstvu sociál. péče. Nad tou stráň koupil jsem i kousek pole, takže mám celkem pod 3 měřice své vlastní půdy. Stavení mé je děláno dle plánu arch. Fuchsa a dokončím-li je, bude velice půvabné a tak prostranné, že i pro Vás bude v něm hojně místa. Rád bych do něho usadil trvale i pana Březinu, a poněvadž nebudu dlouho na světě a poněvadž všichni moji příbuzní se za mne stydí

Jakub Deml
před svým
domem.

nebo mne nenávidí, budu velice brzy uvažovati, komu je odkázati; v této konferenci hlavní slovo budou míti paní Pavla Kytlicová (jejíž všechny peníze se rozplynuly ve „Šlěpějích“, které mi skoro všechny leží ladem, nemajíce nestoudné reklamy, a zbytek v té stráni) a Vaše sestra Marie.

Vaše londýnské zprávy čítávám v „Lidových“ s velkým zájmem. A teď v zimě, maje „po práci“, budu pokračovati v Anglických dějinách. Do Vánoc ještě budu míti přednášku v tasovském Sokole o Fr. Bílko-vi. Přítel Šalda se rozmlčel na všechny strany. – To jsou celkem moje zprávy.

Váš Jakub Deml

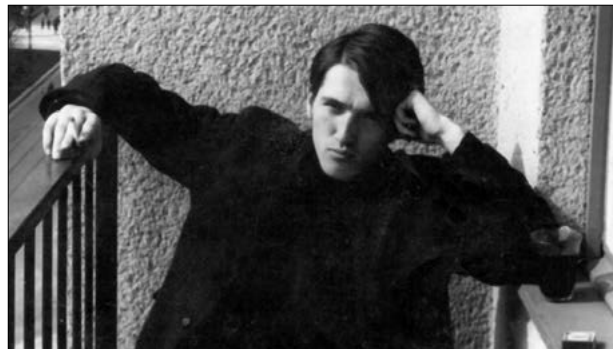
Archiv MU, B 75, Korespondence (J. Deml, 1920–1930), karton 1, in. č. 34. Archiv MU, B 75, Korespondence (J. Deml, 1920–1930), karton 1, in. č. 34.

Josef Mlejnek – další jubilant Kontextů, tak trochu předzakladatelský

Letošní ročník *Kontextů* byl hodně jubilejní. Nejprve jsme si připomněli osmdesátiny Pavla Švandy a krátce poté i Milana Uhdeho, následovaly padesátiny šéfredaktora Františka Mikše. Oslavný rok uzavírá náš kamarád, redaktor, autor a obětavý „rozhovorař“ Josef Mlejnek, jenž se letos dožívá sedmdesáti let. V jistém ohledu je autor v našich řadách „služebně nejstarší“, jakkoli to může znít překvapivě. Začneme odzadu: Pavel Švanda byl naším kmenovým autorem od prvního oficiálního ročníku časopisu po roce 1989; Milan Uhde jedním z přispěvatelů ještě za komunismu; František Mikš jedním z iniciátorů a redaktorů samizdatové revue, z níž se *Kontexty* postupně vyprofilovaly. – A Josef Mlejnek je autorem vlastně ještě „předzakladatelským“, což vyžaduje bližší vysvětlení.

Již jsme psali o tom, že náš časopis má samizdatové kořeny a jeho počátky lze hledat v brněnském okruhu autorů kolem neoficiální revue *Střední Evropa – brněnská verze*. Ta však vznikla, jak napovídá již název, jako mutace staršího a tehdy „silnějšího“ pražského časopisu *Střední Evropa*. Z něj se inspirovala, z něj přebírala asi třetinu příspěvků a zbytek doplňovala vlastními, většinou moravskými autory. A právě v „mateřské“ pražské *Střední Evropě* Josef Mlejnek působil, vlastně byl jedním z jejích zakladatelů. Pod pseudonymem Josef Hradec napsal a v prvním čísle publikoval výchozí (a trochu i programový) text časopisu, obsáhlou polemiku se slavným esejem Milana Kundery „Tragédie střední Evropy“. Uveřejnil zde i další texty, především však řadu zajímavých a ve své době důležitých překladů, které mnohým otevíraly oči.

Pokorné službě psanému slovu, literatuře a vědění, již započal v samizdatu, se Josef na rozdíl od jiných cele věnoval i po listopadu 1989. Po více jak čtvrtstoletí znovunabytí svobody je obětavým „dělníkem slova“, především filosofického a básnického, někdy mož-

Josef Mlejnek na kolejích v Brně, 1965.

ná i trochu na úkor vlastní tvorby. Je respektovaným (a obávaným) divadelním kritikem, byl časopiseckým i novinovým redaktorem, udělal stovky zajímavých rozhovorů s nejrůznějšími autory, do stovek jdou nejspíš i jeho překlady článků a studií z francouzštiny a polštiny, většinou filosoficky velmi náročných. Překlady knih těch nejprestižnějších autorů – Bocheňski, Besançon, Kořakowski, Legutko, Miłosz, Mrožek, Tresmontant a další – už je snad ani sám nedokáže vyjmenovat. Možná právě proto, že pil z těch nehlubších myšlenkových studní, si vždy dokázal v kýčovitých politických a společenských porevolučních rebeliích uchovat zdravý rozum, což bylo cenné zvláště v dobách, kdy většina jeho uměleckých či intelektuálních přátel „ujížděla“.

Josefovo výročí připomínáme výborem z poezie, protože je mnohem více znám jako publicista, kritik a překladatel než jako básník. Nepublikoval mnoho sbírek, celkem čtyři, ale o to hutnější a vyzrálejší, jak píše v doprovodném medailonu Lucie Tučková. Nikoli náhodou blok otevíráme několika silnými básněmi ze sbírky *Pustina*, vydané ve strojopisné edici *Střední Evropy* v roce 1986, tedy před třiceti lety. Autorovi bylo tehdy rovných čtyřicet, počítáme-li dobře, a do pádu komunismu zbývaly tři roky. Hrozné počty. Josef však

tento čas nepromarnil, stejně jako nepromarnil svůj básnický talent. I ten občas dával do služeb druhým, těm nejlepším, samozřejmě.

Jako zvláštní poctu jubilantovi otiskujeme dvě pečlivě vybrané básně z jeho skvělého překladu sbírky *TO* polského básníka Czesława Miłosze, autora básnicky mu nejspíš nejbližšího. Pečlivě vybrané zejména proto, že skvěle vykreslují dva hlavní rozměry nejen Josefova básnění, ale i jeho velké a náruživé bytosti: rozměr silně moralistní a souběžně také erotický. Oba se přitom vzájemně nevylučují. Ostatně jak velikán polské poezie v jedné z básní píše, není člověkovou vinou, že už je takto uhněten, napůl z nezaujaté kontemplance, napůl z chutí a choutek doprovobených zjitřenou obrazností.
(redakce *Kontextů*)

Unde malum

*Odkud se bere zlo?
jak to odkud*

*z člověka
vždy z člověka
a jenom z člověka*

Tadeusz Różewicz

Bohužel pane Tadeuszi
dobrá příroda a zlý člověk
to je romantický vynález
kdyby to bylo tak
dalo by se to vydržet
tímto způsobem jen prozrazujete
hloubku svého optimismu

postačí člověku dovolit
vyhubit svůj druh
a nastanou nevinné východy slunce
nad vysvobozenou flórou i faunou

na rumišťích po fabrikách
vyrostou dubové lesy
krev z jelena na kusy roztrhaného vlky
nikdo nespátí

jestřáb se bude kolmo snášet na zajíce
beze svědků

ze světa vymizí zlo
jakmile zmizí vědomí

samozřejmě pane Tadeuszi
zlo (i dobro) vychází z člověka

Pravdivý popis sebe sama u sklenice whisky na letišti dejme tomu v Minneapolis

Mé uši toho z rozhovorů zachytí stále méně, mé oči
slábnou, ale zůstávají lačné.

Vidím jejich nohy v minisukních, kalhotkách nebo
průsvitných tkaninách,

každou si prohlížím zvlášť, jejich zadky a stehna,
zamýšlený, konejšený pornopředstavami.

Chlípny dědku, je čas, aby ses chystal do hrobu, ne na
hry a zábavy mládí.

Není to pravda, dělám jen to, co jsem dělal vždycky,
vytvářím pozemské výjevy z příkazu erotické obraznosti.

Nežádám si právě tahle stvoření, žádám vše, a ona
jsou jako znamení extatického obcování.

Není mou vinou, že už jsme tak uhněteni, napůl
z nezaujaté kontemplance, napůl z chutí a choutek.

Dostanu-li se po smrti do Nebe, musí tam být jako
tady, jenomže tam budu zbaven svých otupělých
smyslů a ztěžklých kostí.

Proměněn v samotné patření budu se i nadále sytit
tvary lidského těla, barvou kosatců, pařížskou ulicí
v červnovém úsvitu, celou tou neuchopitelnou,
neuchopitelnou mnohostí viditelných věcí.

Na sám kraj světla

Náčrt k básnické tvorbě Josefa Mlejnka

LUCIE TUČKOVÁ

*O KNIHÁCH ZDE HOVOŘÍ JINÉ KNIHY
o zvířatech a stromech svědčí jejich řídké stíny
o nás samotných naše nepřítomnost¹*

(Petr Kabeš)

I.

Většinou, dokonce i velmi dobře obeznámených, čtenářů při vyslovení jména Josefa Mlejnka s rokem narození 1946 vytanou z paměti v první chvíli patrně jeho objevené a přesné překlady filozofických a literárněvědných esejí z francouzštiny či básní z polštiny, dále jeho kritické stati o divadle a literatuře, některým i podíl na přípravě samizdatových edic či přítomnost v redakcích hned několika významných kulturně-politických periodik. Ale jen hrstce těch, kdo Josefa Mlejnka v některé ze jmenovaných poloh znají, se také vybaví, že je svým založením i kontinuálním vyslovováním se básník. Jistě že plaše vystupující, a tedy bez sebe-prosazování tím spíše kritikou často opomíjený, ovšem jeden z nemnoha současných autorů, kterému takové pojmenování náleží. Básník jako ten, kdo slovy hledá pojmenování skutečnosti, zdaleka ne každému zřetelné, i jako ten, kdo vyslovením do jisté míry prchavé okamžiky slovy zhmotňuje i vyvolává (či se jimi pokouší modlit). Básník, který po většinu času mlčí, jelikož poezie není otázkou „pocitivé práce“. K tomu je ovšem nutno dodat, že před započatím psaní, chtělo by se říci patrně odedávna, bylo u Mlejnka i vědomí, že ten, kdo se slovy zachází, musí být v první řadě s již existující básnickou tvorbou hluboce a doširoka obeznámen, ponořit se do ní, promyslet ji a na sobě

sámém zažít účinek básnického slova, se kterým se bude nutno zčásti utkat, zčásti vést rozhovor vlastní poezií (či „pokusy o ni“ – jak se sám nejednou s nepředstíranou, byť dnes neobvyklou, absencí sebejistoty vyslovuje). V textu Zbyňka Hejdy „Nikoho tam nepotkám“ (navíc básníka, jehož Mlejnek osobně ctí) nacházíme přesně vyřčenou a snad ne o mnoho vzdálenou charakteristiku: „*Já nemám žádnou tížádost, já mám jen velkou tížádost být básníkem. A není to dar; ten úděl se musí nést, ale není nikdo, kdo by řekl ano (...) nikdo vám nemůže podat pomocnou ruku (...). Je to cesta, plná temných znamení, nesrozumitelných jako život sám.*“²

A samo hledání povahy psaní, jež je poezií a nikoli zaumným slovním cvičením (k němuž zvláště nadání snadno skládat verše svádí), se objevuje jako jedno z témat Mlejnkových textů, ze kterých je znatelná pokora k básni, coby jedinečnému útvaru a způsobu

Josef Mlejnek na jaře 1982 ukazuje Květě Reynkové samizdatové vydání spisů Bohuslava Reynka. Foto Bohdan Holomíček.

promluvy, a tedy i stále přítomná autocenzura, pokud jde o množství textů, které mají skutečně přestoupit hranici od soukromého zápisu směrem ke čtenáři. Pro-sívání, zužování charakterizuje jednotlivé Mlejnkovy nepočetné sbírky³ i samy básně. Jeho patrně nejvlastnějším útvarem je ostatně pointované haiku a potom sevřená, až do sebe uzamčená několika veršů.⁴ V jeho básních se však, téměř mimochodem a nikoli bolestínsky, objevuje i období ticha, kdy básně nepřicházejí, jako jeden z podstatných prožitků: „*Krátký je čas od jeřabin proti oblakům / k zmrzlým šípkům a navátému sněhu a hlíně / jako když slunce na chvíli zahlédneš / v poustevním tichu za bezverší.*“⁵

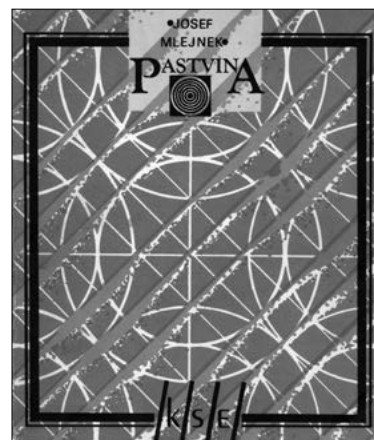
II.

Zařadit básnickou tvorbu Josefa Mlejníka do jejího dobového kontextu je podobně obtížné jako u řady jeho režimem umlčovaných současníků, jelikož i jemu, vyjma samizdatového vydání souboru *Pastvina* (1986, v edici revue *Střední Evropa*), veškeré básně vyšly až po roce 1989, a čtenářské objevování veršů tedy probíhalo souběžně s tvorbou generačně odlišných autorů a především velmi pestrých poetik. Tím méně by však bylo přínosné snažit se Mlejnkovu tvorbu řadit do některé z pomocných škatulek, kterými se s přílivem náhle vydávané tvorby literární historie snažila vyrovnat, protože nejen do žádné z nich nezapadá, ale samo násilné členění (u Mlejníka často citované „křesťansky orientovaný básník“) u většiny autorů pokulhává. Nezbývá než hledat v jednotlivých sbírkách převládající básnické útvary i motivy a pokusit se alespoň místy zachytit Mlejnkovy inspirační zdroje.

Řada básní vzniklých v 70. a 80. letech je v první řadě ironickým šklebem stávající době a její rétorice, ovšem namířeným nejednou i k sobě samému. Střelná máloslovnost, verše s příchutí nedobrovolného „pobytu v kleci“: „*čtenář Dostojevského / posluchač Beethovena / a co má být? / vyžil sis tak si vyliž.*“⁶ I mnohé další básně, pocházející ze stejného období a také svědčící především o tehdejší atmosféře, střetáváním se s ní, vnějšně v předem prohrané bitvě, i o kontrastu vnitřního svobodného prožívání a vyznávaných priorit s většinou vnucovanou ne-kulturou a zadupáváním

svobodného vyslovení se, jsou jistým otiskem minulé a jako takové by se zdálo, že pozbyly jiné než historické platnosti. Ovšem ve vztahu k poezii, jejímu přijímání a vymezení dosahu v rámci obecného prostoru, nabývají právě nyní na nové platnosti. Nelze číst bez mrazení z básně „Trvání“: „*Vše možná včetně nás nakonec přežije jistá hudba / jež se vždy vline kam si umane / hudba bezdrátový hmyz.*“⁷

A oproti vzpomínkám na tutéž dobu *Nelegendy o malých inkvizitorech* jsou básnické sbírky *Pastvina* a *Naprosté motivy* bohatší o svoji základní kompoziční schopnost sdružovat mnoho významů a odlišných hloubek ponoru na malé ploše, a rozhodně tedy nejen že nejsou pouhým pendantem k dané próze, ale právě v kontrastní stavbě samotných veršů i jednotlivých textů bez velkých slov poskytují vzdorující odpověď či osobně zvolený, někdy i jinak nalezený, protipól. Dějinná danost, již v onen čas nelze zvrhnout, se proměňuje v pouhou stafáž kulís, jediným pootočením kaleidoskopu se do středu vidění dostávají prožitky, jež nedokáže obsáhnout. Mezi ně patří například sny-vidění: „*V nemocnici se můj stav prudce zlepšil / navštívila mne za noci v snách Jeanne Duvalová / s doporučujícím dopisem od Baudelaira / Nepromluvíla / tiskla jen v zubech žhavou minci / dodnes po ní na hrudi / mám holé místo.*“⁸ Dále humor, sebeironie nebo alespoň dočasná lehkost (zde dokonce pramenící v milostném vztahu): „*Sprežení tažných laní / jsem koupil pro tvá lhaní // A pro své sliby chyby / mořské poštovní ryby // Sám potom bolavý a chromý / sázel jsem na oblacích*

Josef Mlejnek:
Pastvina,
vydání z roku 1986.

Josef Mlejnek coby vítěz básnického Grandslamu z festivalu Pobocza ve Wiecborku u Bydhošti přebírá odměnu, 2013.

stromy“;⁹ intenzivní vnímání přírody v konkrétní okamžik, které přemáhá vnitřní rezignaci: „Ale vůně, jež ze všech nejvíce je letní / je vůně zmoklého prachu / jenž ani zmoklý nebodí se ke hnětení“;¹⁰ milostné prostoupení se s druhým¹¹ a také návraty k rodovým kořenům, sepjetí i dočasnost zdejšího pobývání, náhle pocítěné: „Bez výčtů a bez výměrů je tu dům / stojíš před ním a zalykáš se (...) Můžeš si představit na prstech / jak snadné bude tu zapomenout / co je k zapomenutí / vždyť jsi opět dítě které vyhlíží / sladká jha nápeků / k nimž přibudou slova.“¹² A v dotyku bezčasí, v protnutí se světem těch, kteří odešli, v jedné chvíli pocítěná úleva, jež byla komusi dána, jako by „milost“ (aniž by se odvážil toho slova použít) přestoupila do básníkovy zažívaného okamžiku tady a teď: „Vůně svatosti: / když hlava do krve se žene / balzám na srdce rozjitřené / marnostmi // V té vůni sladké jako příslib / že nadarmo tu nebudeme / předstírat nejde / lze jen prostrít.“¹³

III.

V zatím poslední (a vedle výboru *Závěsná lávka* snad své nejsilnější) sbírce *Sklepní okénko* se Mlejnek oproštěně vrací ke svým vzpěrám: domácímu prostoru (Žatecku), dětským vtisknutím vzpomínek, prvním střetnutím se smrtí či dokladům smrtelnosti, nečekaným zábleskům z času-bezpečí, zároveň nevědomosti i prudkosti vidění. Báseň je nesmělou modlitbou: „Boží podaná ruka, / Boží pravá ruka, / Boží syn. //

*O lidské střepy ruka / k smrti pořezaná. // Spasitelná, otevřená / Nebe brána!“*¹⁴ A vyslovenou touhou po dotyku, nejprve fyzickém, v okamžicích prozření, i přes smyslové vnímání bezprostředního okolí, směřujícím za zdejší kulisy. Pátráním po náznacích světla, v nejistotě a snad i umenšenosti: „Obíhá v mé krvi zvíře, / právě teď lačně polklo / na sucho. / Vyhlíží ze mne / jako sotva oschlý kámen / z řeky po opadnutí / velké vody. // Po návratu z cizí svatby / kmen stromu v ozářené zahradě / vůstil do tmy a já zatoužil / být s tvou nahotou / v konejšení.“¹⁵ Nelze tvořit poezii bez vlastního prožitku, a přece nesmí být „exhibicí já“, jako by bylo v podtextu Mlejnkových básní.

Poznámky:

- ¹ *Mrtvá sezóna* (1968) in *Krátké letní procesy*, Atlantis, 1991, s. 31.
- ² Hejda, Zbyněk, Nikoho tam nepotkám, *Básně*, Torst, 1996, s. 22–23.
- ³ Dosud vyšly čtyři sbírky J. M. (citována vydání v definitivní podobě): *Naprosté motivy* (1998), *Pastvina* (2000), *Zcestymluv* (2007) a *Sklepní okénko* (2013). Jako bibliofilská edice v soukromém nákladu a grafické úpravě Luboše Drtiny vyšla *Závěsná lávka* (2004), výbor veršů uspořádaný Miladou Horynovou.
- ⁴ V Mlejnkových sbírkách se často setkáváme také se stylizovanými zápisy snů (i ve verších), útržky z dopisů či vnitřních monologů a sebedotazování.
- ⁵ Mlejnek, Josef, úryvek z básně „Cesta“ in *Pastvina*, Vetus Via, 2000, s. 47.
- ⁶ M. J., „Breve“, *Naprosté motivy*, Host, 1998, s. 65.
- ⁷ M. J., úryvek z básně „Trvání“, *Naprosté motivy*, Host, 1998, s. 29, ke srovnání „popřevratová“ básně ze sbírky *Zcestymluv*: „Šílený vozka / hořící bryčka / nicota, nicůtka, nicotička / vtiskli jsme její tvář / si na svá trička.“
- ⁸ M. J., „Holé místo“, *Naprosté motivy*, Host, 1998, s. 80.
- ⁹ M. J., „Můj den“, *Naprosté motivy*, Host, 1998, s. 25.
- ¹⁰ M. J. z básně „Polní cesta“ in *Pastvina*, Vetus Via, 2000, s. 24.
- ¹¹ Nejednou posílené uvědoměním dočasnosti: „Tajíme zde i zatajený dech: / ve čtyřech upocených zdech. / Vzpomeň, / až jeden pro druhého budem / dávno už jenom druhý břeh!“ („Elegie 2“, *Naprosté motivy*, s. 72).
- ¹² M. J. z básně „Stavení“ in *Pastvina*, Vetus Via, 2000, s. 74.
- ¹³ Z básně „Broskve“ (věnované Jiřímu Reynkovi) in *Pastvina*, Vetus Via, 2000, s. 33.
- ¹⁴ M. J., „Boží ruka“ in *Sklepní okénko*, Paseka, 2013, s. 36.
- ¹⁵ M. J., „Oschlý kámen“ in *Sklepní okénko*, Paseka, 2013, s. 27.

Lucie Tučková (1981) je romanistka.

Prostota není možná bez záření

JOSEF MLEJNEK

Březen
(1974)

Sám mezi čtyřmi
stěnami obraznosti

Vlhkem malované
propasti na zdi
tě neděsí

Díváš se oknem
jak tažní ptáci
brázdí
ticho
vztyčené nad lesy

(*Naprosté motivy*, 1998)

Epocha
(1967)

Kdekdo si myslí kdovíjak už se nenachýlil čas
ale zatím žijeme pouze ve vyšinuté době
evangelia jako comics
comics jako evangelium
nafukovací sochy
i esprit-spray
to všechno dnes běžně snáší
kachní žaludek dějà-vu

A vy s mužem až do kina půjdete Diotimo
budu vám hlídat děti
vzpomínat budu na váš labutí na stud
po psím ukojení

(*Pastvina*, 2000)

Odpověď na anketu

Co jsou to nepředmětné věci?
Přece totéž co z druhé strany a výš
bezvěcná slova
Svět je jimi natolik přeplněn
že už ani nemá čím by je přesáhl
k podávané ruce slitovnosti

Jak potom i ti jasnozřivější
si mají nemyslet
že vše už tu bylo

Upřímnost ale ještě není
čistota srdce
a prostota není možná
bez záření

(*Pastvina*, 2000)

Příběh

(zcestymluv)

Dívka s hostiovou pletí dlouho ráda a s vážností
o nevyhladitelné potřebě věčnosti v nás
hovořovala mi u nohou
ale nakonec z toho nebylo nic
jenom kukaččí vejce vhozené zavřeným oknem
zabalené v kuse papíru se vzkazem
strč si ucho za klobouk

Hynku Vincente

Zhubl jsem z toho o deset dní
to aby se i na mně naplnila má vlastní slova
že skutečný pohyb vzhůru v nás vzniká až tehdy
jsme-li tažení zároveň všemi směry

Zůstala sice nesmrtelnost jen si sáhnout
a zvoucí OBSÁHNI SI
ale věčnost sama praví
že na čase už bylo
a vlastně jenom na něm

(Pastvina, 2000)

Mezihra

Zdálo se mi, že jsem vehnán do bezdomovectví!
Jako do odvíjející páry.
O té jsem ostatně také jen slýchal —
od otce, který byl za války na východní frontě.
Jsem tu po léta za herce uvyklého číst ve své roli,
a to i před krokem do tmy,
ale teď mu vzali papír a hodili zpátky hadry,
které si najednou dlouho nedokázal sám obléct.
Klaunská mezihra. A všetko vo slovenčine! —
Viete, prečo tu som? Ale polsky také:
Dłaczego wszedłem...
v nie boski świat?

(Zcestymluv, 2007)

Zápis

Probuzen hlučením předoucího člunku
špatně přemáhané tesknoty v odloučení:
v zahradě už třetí ráno po sobě
titíž ptáci začínají zpěv,
táž stopa zeje z odlišného písku,
táž chvíle utkvěla v jiné hodině!

(Zcestymluv, 2007)

In memoriam

(Karlu Křepelkovi)

Otisknout chodidlo v asfaltu
nebo až v kameni?
Víte, když všechno zavál tu,
teď vírem cepení.

Kam měl bys dojít podle čar,
jež na nebi se klikatí?
V ústrety mhavý žár
už z dálky tyká ti.

(Zcestymluv, 2007)

Klauzura

(samá voda)

Několikeré ruce se ve mně vztahují, aniž věděly ke
komu. V hasnoucí tělesné paměti tane jen vůně lesního
medu a vzlétají roje kobylek. Samoty máme tu na vytí,
ale šlapat vodu a chodit po vodě není totéž.

*Stali jsme se navzájem si průhlednými
bez břemene horka dne i zimy
vstoupit šlo snadno ale teď
budem už jenom kameněť*

(Zcestymluv, 2007)

Strom z kořene

Vyvrátili jsme
strom z kořene. Nenuť ho
mluvit zeleně.

(Zcestymluv, 2007)

* * *

Čelem proti čelu.
Jak vyhojit se mají
horkost a slast?

(Zcestymluv, 2007)

Jazyk za zuby

Jazyk za zuby?
Hůře lze však udržet
srdce za žebry.

(Zcestymluv, 2007)

Lesní cesty

(Miloši Doležalovi)

Měla by poezie smysl,
kdyby byla jen zprávou
o jednom nicotném životě?
(Jedno zda holou
nebo šifrovanou.)

A máme-li něco raději vyslovit,
než aby se to stalo,
co potom stojí za to
zůstat nevyřčeno?

(Zcestymluv, 2007)

Tvá vůně

tvá vůně v brněnském soumraku
tvá vůně v pražském nabíledni
tvá vůně neumím nic
tvá vůně žebrat se nestydím

tvá vůně tůň pro Newtonovo jablko
tvá vůně horký vosk vyhlížející pečetidla
tvá vůně horký kamínek pod mým nemodlářským jazykem
tvá vůně chladivý kámen na mé nemodlené hrudi
tvá vůně hájní hrdličky si s lesními vymezily sporná území
tvá vůně kůže se neprobudím

tvá vůně sen mořská kráva matka olizuje svá telátka
tvá vůně červenová obžerství v kořenech i kmeni
tvá vůně červencová z nosu z uší krvácení
tvá vůně balzám milost v odraženém mase
tvá vůně v nejspolehlivější z všech mých pamětí:
tvá vůně bosé nohy pstruzi mezi kameny
tvá vůně dům se ukryl v převlek plamenný
tvá vůně moje ne mnou rozlomené prokletí

(Zcestymluv, 2007)

Dům

(2002)

Stanul jsem před domem, ale dovnitř
nepůjdu, musel bych říci někomu cizímu.
Najednou však procházím dvorem
do zimní zahrady. Víím, hned proti skleníku
u zdi záhon zlatozravých lilií v hnoji,
spolu s kopřivami a svlačci.

Ještě ve dvoře se ohlédnu, otočím se zpět
a v okně v mezipatře skutečně
zhlédnu sebe sama, před půl věkem
vyběhnuvšího ze spánku, křiče,
že spatřit mám sebe budoucího.

V chlapecké bázni

(Třeskonice, 1957)

Cestou do školy přes les loukami a poli
pozoroval jsem stíny letících oblaků,
jak se promítají ve vlnícím se obilí
pod nimi, ještě zeleném.
Bez potuchy o předurčenosti
byl jsem v pokušení si myslet:
Nebude jinak než tak, jak jinde
již před dávnem
je rozhodnuto předem?

Při odpoledním čekání na autobus
u páchnoucí nádrže se žabincem
v chlapecké bázni srdce namítlo:
Ale proč bychom, potom, někomu
měli stát za to být stvoření?

Local Void

(neděle, 14. června 2015)

Diadém osázený drahokamy galaxií,
usmála se z Leibnizova krasohledu
královna světů.
Není to přesné,
pouze vykouznila úsměv,
stejně nahodilý, jako když skály někdy
připomenou lidské postavy.
I vesmír má svoji pustinnou Sibiř.
Sto milionů a více světelných let.
Nikde černá skládka,
neslyšet žádný Local Void Band.
Pascalův děs?
Možná tam by Dante umístil peklo,
kdyby dnes psal Božskou komedii,
ačkoli s jakou pravděpodobností
by se v oné prázdnotě mohly
jednou srazit dvě osamělosti
vymrznuvší na holobody?

Letní šaty

Obrazy vymýšlet nelze, ale co se sbíhá
na špičce jazyka, nemusí nutně
odporovat tomu, co skutečně seběhlo se.
Z točité horkosti nezůstalo nic,
vlasy na polštáři, chloupky na prostěradle.

Včera jsem zahlédl na nádraží ženu
tolik ti podobnou, že mi na ní vytanuly
letní bílé šaty, v nichž jsi mi jednou
přišla naproti k vlaku a v nichž jsi
zmokla cestou domů.

Pohraničí

(Jindrovi Štreitovi)

Mraky si po zemi hrábly jak prsty
s do černa ukousanými nehty.

V březnu se z tajícího sněhu
vyjevují ohořelé hadrové hračky,
za potokem výrostci
kamenují zdivočelou kočku,
odpočítávajíce sedmero
jejích životů.

Z bláta se zdvihá
rozmlácená hlava.

Pojď, přihod' si,
volají, zvou,
než bude po sedmém.

Tenkrát jsi našťestí
ještě nebyl bez neviny.

Básně, u nichž není uvedena sbírka, dosud nebyly
publikovány.

Daimonión Jána Kudličku

JURAJ KUNIAK

Kto vie, že v Čechách sa nožu hovorí *kudla*, tomu netreba vysvetľovať, že malý nôž, čiže nožíček, sa po česky povie *kudlička*. Ján Kudlička má teóriu, že jeho predkovia prišli na Slovensko z oblasti Českých Budějovic. Túto teóriu podporuje legenda z počiatku osemnásteho storočia o mladom pastierovi kráv, prezývanom podľa šikovného narábania s nožíkom Kudlička. Pastierik vynikal takou fantáziou, že si vystrúhal krídla a s ich pomocou sa odpútal od zeme, dokonca preletel ponad rybník.

Fantázia je škriatok v hodinách. Aj vesmír musí mať fantáziu. Vymyslel si Ján Kudlička. Narodil sa v Ružomberku v máji 1948, v roku, keď bola postulovaná teória Veľkého tresku o pôvode vesmíru, vynájdená dlhohrajúca platňa, Ľudovít Fulla získal Slovenskú národnú cenu Za najlepší obraz a komunistický prevrat v Československu spustil znárodňovanie.

Otcovi Jána Kudličku viaceré pozemky vyvlastnil štát. Jemu a jeho žene, mladým ľuďom, snívajúcim tie najobyčajnejšie ľudské sny, hrozilo, že prídu o poslednú parcelu. Aby ju zachránili, Kudličkov otec sa odhodlal pustiť do stavby domu. Vtedy to bolo ako uviazať si na krk mlynský kameň. Ale dokázal to, práve v tomto dome Ján Kudlička vyrástol, tam žije a tvorí dodnes – na mieste, ktoré patrilo jeho predkom už pred dvesto rokmi: umelec posadnutý archetypom, hľadaním prapodstaty.

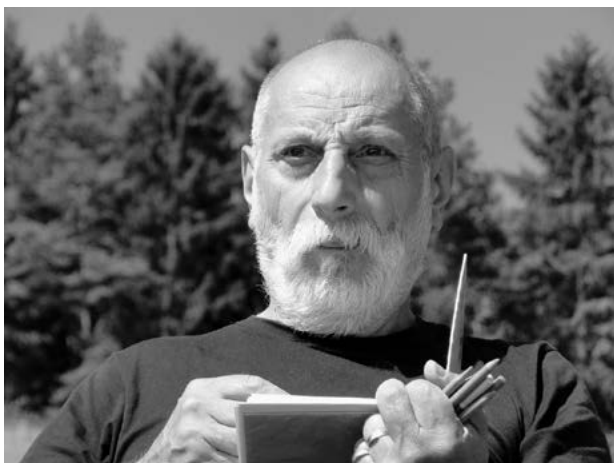
Od detstva tvrdil, že chce byť maliar. Preto vedel, že pôjde do Bratislavy. Lenže toto mesto mu začalo byť tesné. Objavil matku miest a zarezoval s ňou natrvalo. Ak Hemingwaya ťahalo do Paríža a Zrzavého do Benátok, Kudlička nemal srdce na mieste, ak aspoň raz za čas nenavštívil Prahu. Vnímal ju ako prepotrebný rozmer duševnej rovnováhy. Možno preto, že v útlom detstve mu v Prahe zachránili život.

V Jánovi Kudličkovi sa striedajú paradoxné polohy. Nespútaný búrlivák, prekypujúci energiou, od detstva neovládateľný, rebel a provokatér so sklonmi k výstrednosti, sa nezmestí do žiadnej šablóny. Naproti tomu v tvorbe sa paradoxne prejavuje od počiatku svojskou poetickou sémantikou, stíšeným hlasom a meditativným podtónom. Bohém, pre ktorého je kaviareň jedným z najdôležitejších priestorov na zemi, sa utieka do prírody, vníma ju ako symbol čistoty, rovnováhy a súladu, plnú metamorfóz a impresií, je preňho miestom, kde možno nájsť dynamiku i pokoj, ale najmä všeobjímajúcu veličinu – krásu a človeka očisťujúce krásno.

Ján Kudlička je plný kontrastov, ale to neznamená, že by sa v nich strácal alebo umenšoval. To podstatné je totiž mimo nich: v pozorovaní, premýšľaní, vnímaní, v pretváraní rozporuplnosti do celistvosti a v hĺbke citu. Tí, ktorí ho dobre poznajú, predovšetkým manželka Viera, deti Boris, Magdaléna a Janko, vedia, že v paradoxoch je pravda, a práve v nich (spomedzi nich) sa vyjavuje portrét manžela, otca, umelca.

Významnú úlohu v charaktere jeho osobnosti zohráva rytmus. S hyperaktívnou výbavou, ktorú dostal do života, mal Kudlička rytmus v krvi. Striedanie paradoxných polôh „búrlivák a meditácia“ alebo „kaviareň a príroda“ je vlastne žitím rytmizovanej partitúry. V jeho tvorbe dominuje maľba, ale so záľubou si „odskakoval“ k iným spôsobom sebayvyjadrenia, ako je fotografia, interiérové a exteriérové návrhy, detské ihriská, drevené konštrukcie, znakové objekty, svetelné objekty, vitráže, naplaveniny, kolorované plastiky a iné.

Je vzdelaný, rodený pedagóg so zmyslom pre rodinu, ale vie sa stretnúť aj so societou nočného života. Hoci k nej nepatrí, vie sa s ňou porozprávať. Už na vysokej škole to mal na dennom poriadku. Internát Vysokej školy výtvarných umení susedil s Kňazským

Ján Kudlička, foto Juraj Kuniak.

seminárom sv. Cyrila a Metoda. Stretával sa s prostítkami i bohoslovcami. Neustále sa pohyboval a pohybuje v kontrastoch, typických pre povahu blíženca.

Rád strieda introvertnú tvorivú samotu s extrovertnou výukou v škole. Z ateliéru odchádza medzi študentov, aby odovzdával a skusoval. Zo školy sa vracia do ateliéru, aby sa koncentroval a tvoril. Toto striedanie je dlhodobou pravidelným rytmom jeho pracovného dňa.

Miluje mestské prostredie, osobitne veľké mestá a rovnako má rád voľnú krajinu. Nadýcha sa atmosféry veľkomesta a pocíti smäd po krajine. Vráti sa z New Yorku (Káhiry, Paríža) a už ho to ťahá na Oravu: Zázrivá, Sihelné, Mútne...

Maliarova myseľ sa neustále pohybuje medzi pocitom a ráciom. Medzi pocitom z krajiny a ráciom z mesta.

Rytmus vnímame ako pondus veľkých hodín – raz sem, raz tam. Raz do mesta, raz do prírody. Raz emócia, raz ráció.

Mal obdobia pocitové, kedy prevládali farebné škvrny, a potom iné, spojené viac s myslením, ktoré vystihovali prísnejšie línie a skoro až matematická kompozícia.

Dokázali by sme nájsť ďalšie kontrasty a rytmy v živote a mysli Jána Kudličku. Pravdepodobne by sme sa dopracovali až na takú širokú bázu, kde by sa všetky čiastkové rozdiely zotreli a vyniklo by to, čo je jednotné a jednotiace, všetko prekrývajúce, rytmus

rytmov, prapôvod rytmu, neprestajný a pravidelný ako pulz mora, ktorý každou vlnou meria čas, s každou prináša niečo iné, so žiadnou sa nevyčerpá a jeho najhlbšie opodstatnenie je v tom, že trvá.

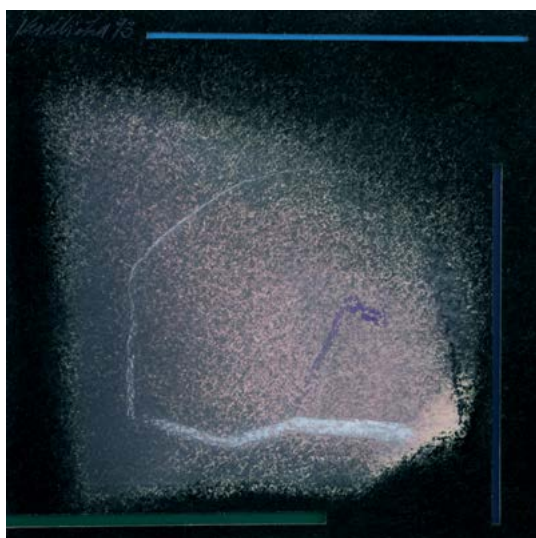
Takto v Jánovi Kudličkovi z celoživotného záujmu o krajinu postupne klíčil, silnel, až ho napokon celkom ovládol záujem o archetyp. Niečo v podvedomí ho smeruje hľadať prapodstatu. Nezaújmajú ho povrchnosti, ale odkrývanie vrstiev.

Tento vývoj podporovali jeho záľuby, najviac zberateľstvo. Najprv zbieral knihy, potom archetypálne kúsky – prvky ľudového umenia z dreva, artefakty, revúcku abstraktnú výšivku, na ktorej Ľudovít Fulla založil svoju tvorbu, starobylé drevené sošky, v ktorých sa dá „čítať“ ako v knihách, ale aj moderné výtvarné prejavy Ksandra, Kompánka, Zrzavého, Fullu i súčasných autorov, ďalej skaly, korene, mušle, koraly... Nasýtený domácimi fragmentami sa potreboval dostať ďalej, do sveta etnickej mnohoversťnatosti, a tak si postupne utvoril zbierku plastík a kameňov z arabských a ďalších vzdialených krajín.

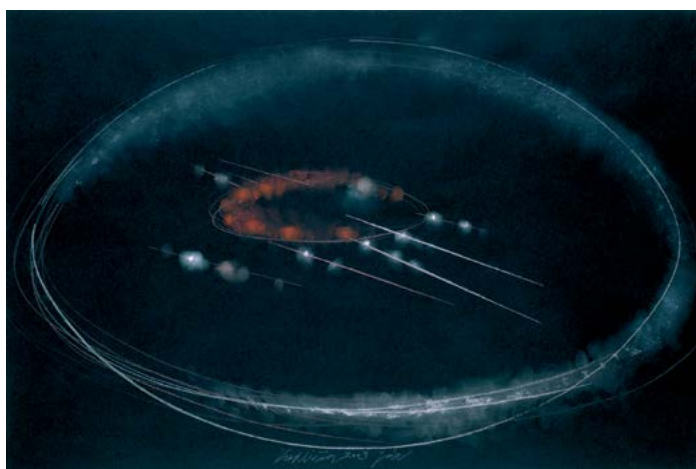
Zberateľ sa mimovoľne posúva do polohy tvorcu. Na jar, keď sa krajinou valia dravé vody, vyťahuje z Liptovskej Mary naplavené drevá, každé z iného potoka, z inej dediny, z iného dvora, každé so svojím individuálnym obrúseným, vyhladeným príbehom. Objavuje tvaroslovie ukryté v dreve a svoje nálezy premieňa tvorivým činom na priestorové znakové objekty. Pritom sa necháva povzbudiť takým umelcom, akým bol Constantin Brancusi, jeden z popredných sochárov 20. storočia, ktorého dielo je založené na veľmi jednoduchom tvare, prechádzajúcom v niektorých momentoch až do dizajnerskej formy.

Protipól inšpirácie z prírody tvoria výrazné osobnosti. Je celý rad autorov, na ktorých Kudlička budoval svoje základné myslenie – povedzme osobnú klasiku – všetkých vospolok vníma ako archetypy. Slovo archetyp používa veľmi rád, ale okamžite dodáva, že je to pre neho vec inšpirácie, nie ulpievania. Chce robiť ináč ako jeho osobnostné archetypy, ale potrebuje prísť na určité miesta do ich magnetických polí, aby našiel kľúč k svojmu vlastnému výrazu. Tak to cíti, akoby vedený intuíciou, že je to tam, nájde to práve tam, a tak ide a hľadá ako archeológ svoju Tróju.

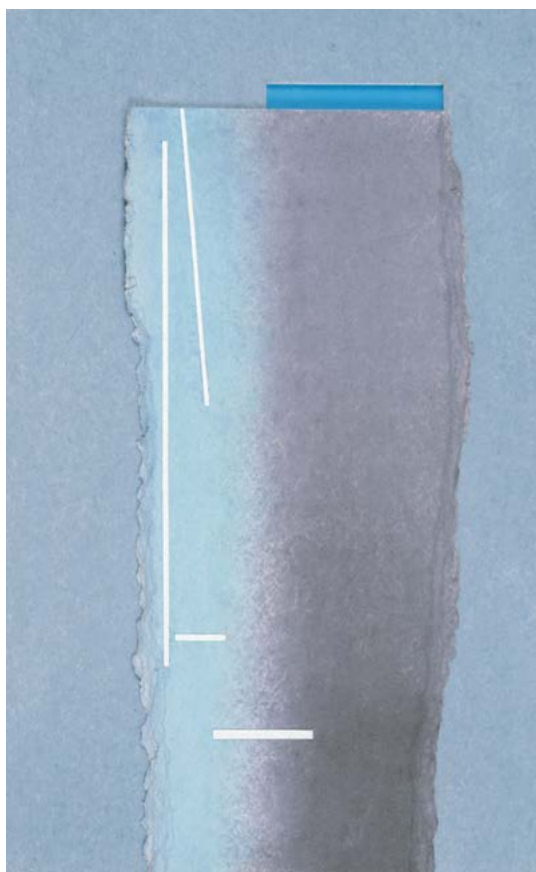
MYSTÉRIUM KRAJINY

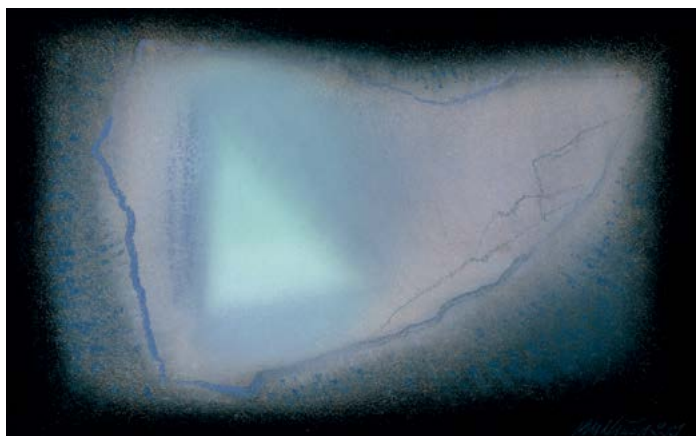
Krajina II, 1993.

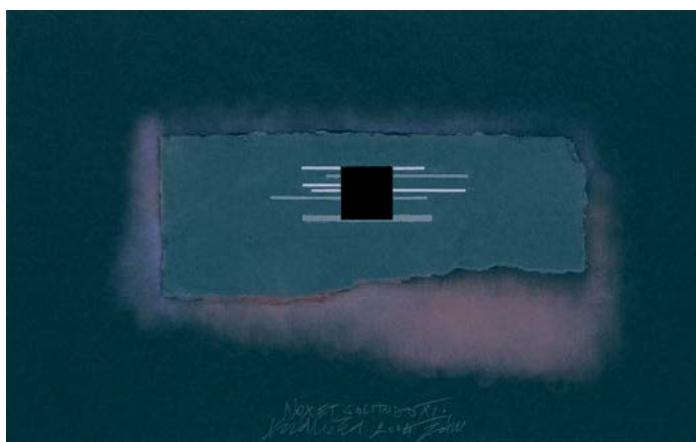
Sférická krajina, 2003.

Stopy v krajine (Predjarie I), 1994.

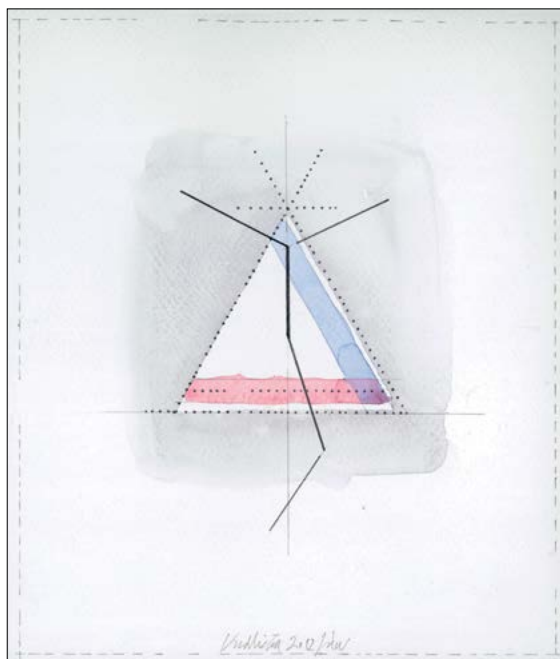

Magická krajina, 1999.

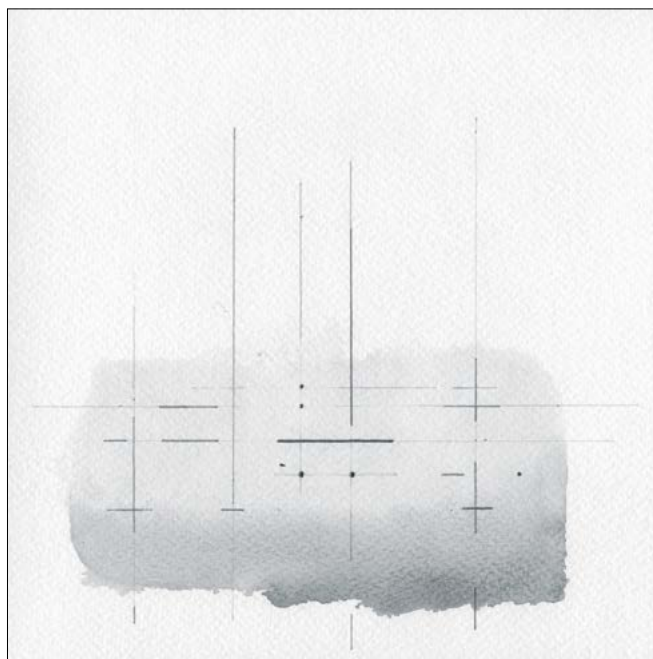

Nox et solitudo XI, 2004.

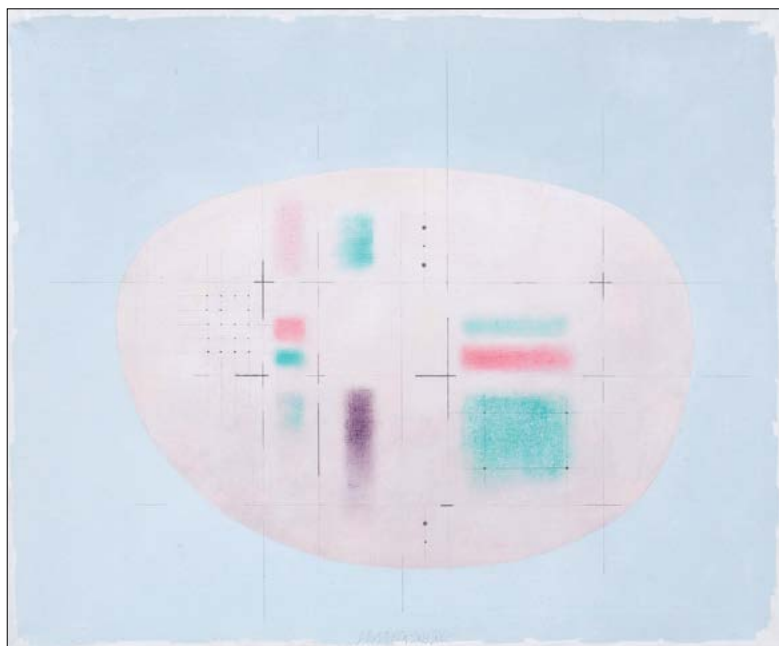
NÁZNAKY

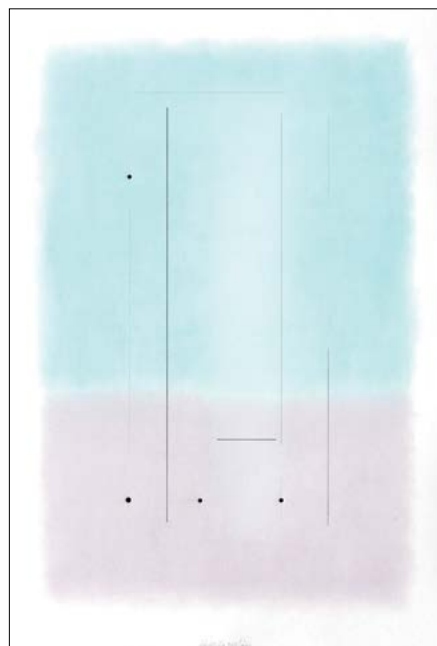
Pieta I, 2012.

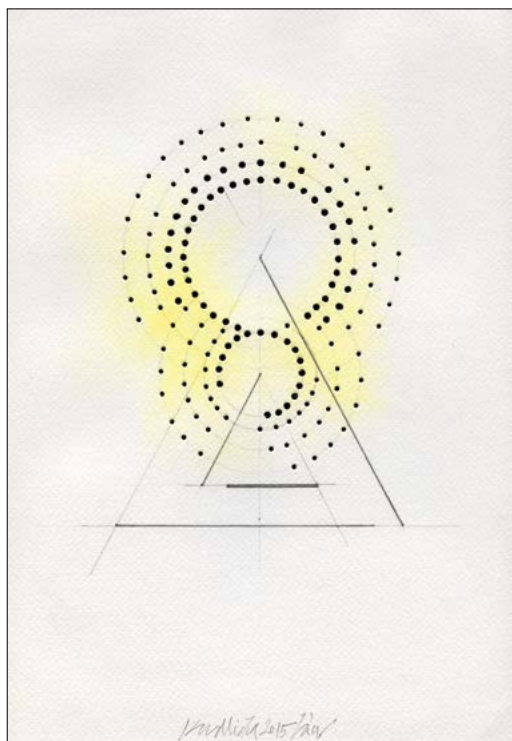
Krajinopartitúra VII, 2013.

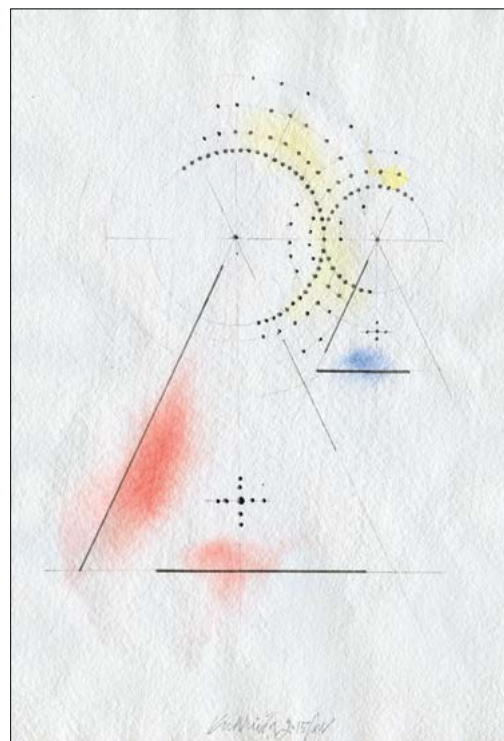
Krajinoznaky III, 2013.

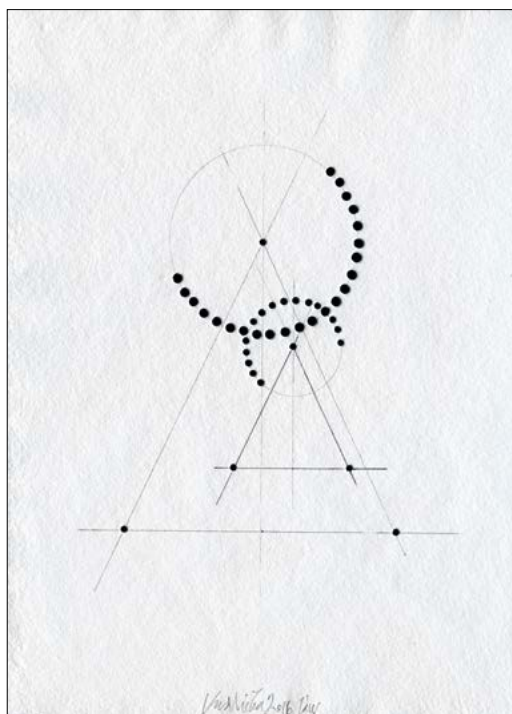
Krajinopriestor 4, 2013.

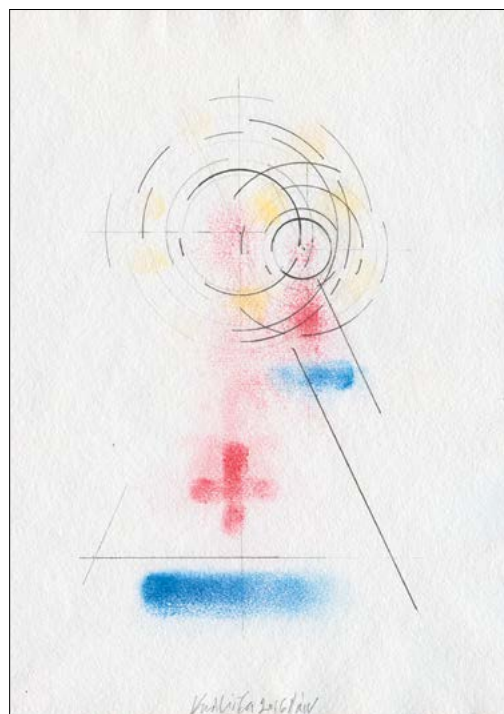
Madona I, 2015.

Madona II, 2015.

Madona IV, 2016.

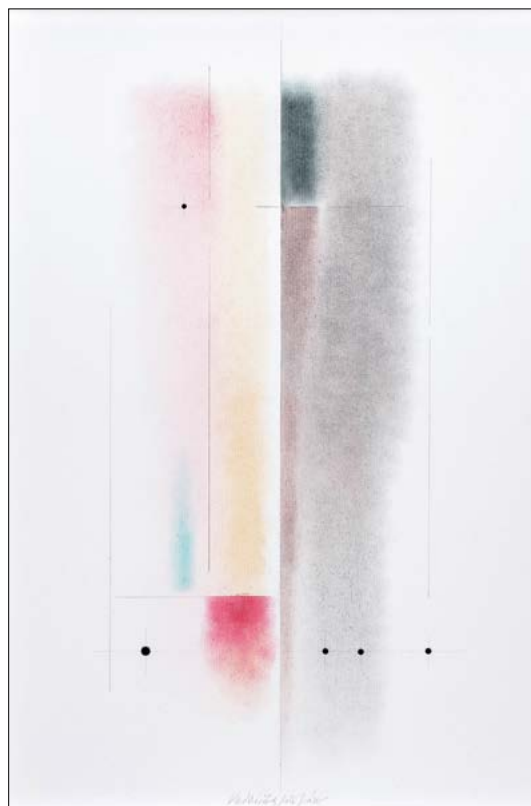

Madona V, 2016.

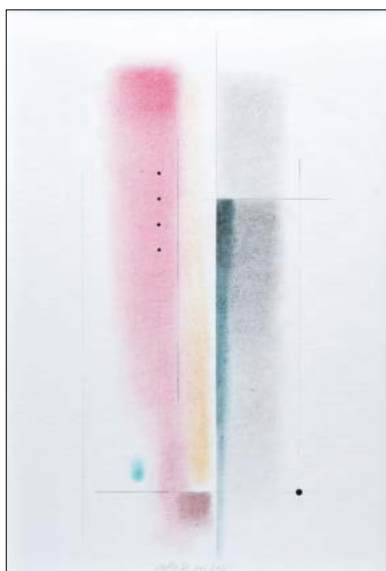
Z NAJNOVŠEJ TVORBY

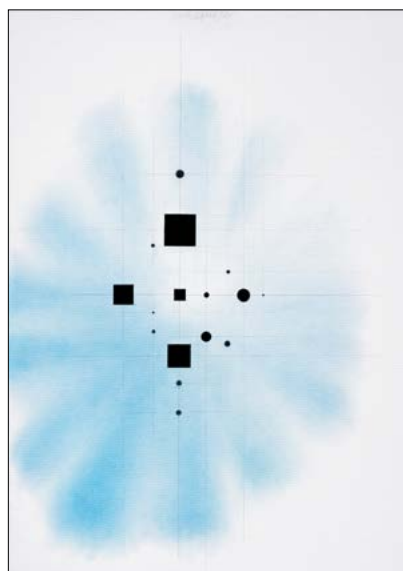
Madona (Biela I), 2016.

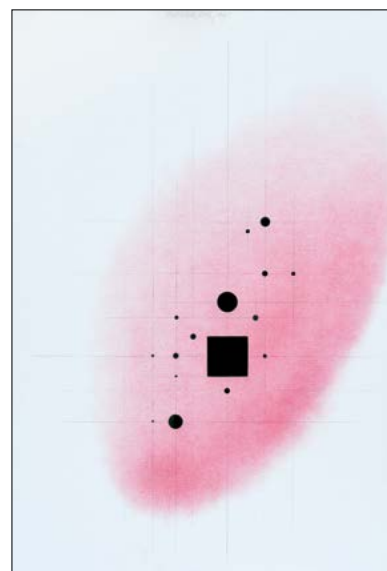
Vertikálna krajínopartitúra II, 2016.

Vertikálna krajínopartitúra I,
2016.

Z môjho herbára
(Cichorium Intybus III), 2016.

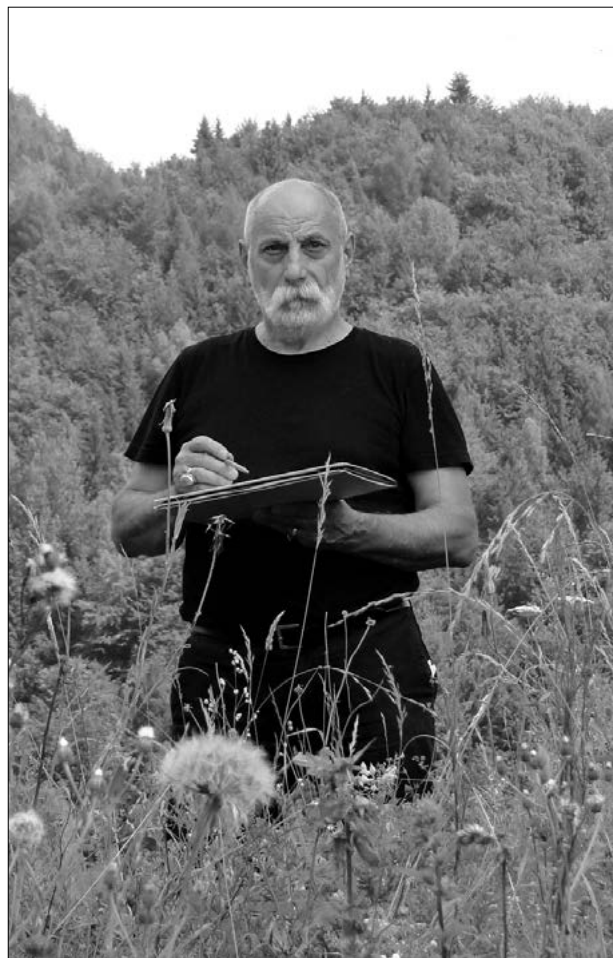
Z môjho herbára
(Papaver Rhoeas III), 2016.

„Otcova myseľ je ako dianie za oponou,“ vyjadril sa syn Boris. „Všeličo sa tam chystá, prenáša z miesta na miesto, občas niečo buchne, ale z vonkajšej pozície nevidno, o čo ide, len keď sa vytiahne opona, zrazu je všetko tam, kde má byť. V otcovej povahe nie je takmer nič celkom jednoznačné, definitívne dané, ku všetkému sa nájde kontrast, vždy je nejaké ‚ale‘. Svojím založením je kozmopolita, ale nemá nič spoločné so svetobežníkom, najradšej je doma. Na exotické ponuky cestovných kancelárií je absolútne inertný. Keď sa však naskytne možnosť ísť niekam pracovať a príležitosť ponúka šancu dostať sa pod kožu danej krajiny, to je niečo iné. Takto sa mu naposledy otvoril Egypt. Veľmi sa teším jeho cestám do arabského sveta. Návratom ku kolíske ľudstva. Keby sa ho však niekto opýtal, či by sa nevybral na sever, určite odpovie: ‚Nie, tam nemusím.‘ To bude jeho okamžitá reakcia. Otec je dosť opatrný, akoby bol uzavretý svojím základným priestorom, má silnú väzbu na krajinu, kde žije. Akoby to bola alfa a omega celého jeho jestvovania.“

Ťažiskom záujmu Jána Kudličku je krajina Liptova a Oravy, v ktorých objavil mužský a ženský princíp. Téma krajiny prešla v jeho tvorbe mnohými vývinovými etapami. Spočiatku to boli konštruktivistické krajiny, zamerané na tvar, líniu, farbu. Neskôr prešiel od širšej koloristiky k monochrómu, od archetypálnej štylizácie cez postmoderné výťažky k minimalistickému výrazu – pre ten je charakteristická práca v cykloch ako stopy v krajine, znaky, krajinoznaky a vodoznaky, neskôr krajinopartitúry a v poslednom období zrkadlá krajiny a pamäte krajiny.

Krajinu od počiatku vnímal hlavne cez pocity, rôzne emotívne situácie. Nikdy nie prvoplánovo iba na základe vizuálneho podnetu. Bola a je to pre neho otázka „zvnútorňovania“ prežitého, transfer *vonkajšej krajiny* do *vnútornej krajiny*. Ide o dlhodobé procesy, v ktorých nenájdeme overené či publikované schémy.

Mágia farieb Kudličkových obrazov ponúka muzikálnosť výtvarna. Nadväzuje na odkaz maliarov, ktorí spievali farbou: František Kupka, Paul Klee, Mark Rothko, Piet Mondrian... Už v začiatkoch bol jeden pól jeho tvorby blízky poetickému koloritu imaginatívnej maľby príbuznej najmä Josefovi Šimovi. Jeho

Ján Kudlička. Foto: Juraj Kuniak.

protipólom bola dynamickejšia a rytmickejšia koncepcia farboplôch a línio-tvarov Ľudovíta Fullu.

Neprekvapuje, že jazzman Pavol Bodnár má nad klavírom zavesený Kudličkov obraz, ktorý ho inšpiruje pri komponovaní hudby. Podobne doktorandi Gabriely Szendzielorz-Jungiewicz na Akademii Muzycznej v Katoviciach hudobne interpretovali niektoré kompozície Kudličkových krajinopartitúr. Aj skladateľ Peter Machajdík pripravil pre spoločnú multimediálnu výstavu Jána Kudličku a jeho syna Borisa v roku 2015 v Tatranskej galérii v Poprade zvukové prostredie, inšpirované krajinopartitúrami.

Za mimoriadne šťastnú okolnosť v rokoch jeho formovania treba považovať blízkosť a priateľstvo

geniálneho Ľudovíta Fullu, s ktorým bývali v Ružomberku na jednej ulici. Rovnako priazeň a priateľstvo prvej dámy slovenského maliarstva Ester Šimerovej-Martinčekovej, ako aj jej manžela, fotografa Martina Martinčka. Pani Ester mu raz napísala: „Milý pán kolega, Vaša výstava zanechala vo mne pocit trvalej radosti. Je to ozajstná maľba, robená novým spôsobom. Jej čistota a pravdivosť mi dávajú istotu, že maliarske umenie u nás žije stále rovnako sviežim a vždy novým životom...“

Dôverne sa poznal s básnikom Ivanom Laučíkom, číta poéziu a udržiava si kontakt so súčasnými poetkami a básnikmi.

Spoločensky otvorený, obkolesený priateľmi, v tvorbe bol vždy solitér. Nezaradil sa do žiadnej vyhranenej skupiny, ani do módných umeleckých prúdov.

Patrí medzi nemnoho výtvarných umelcov, ktorí našli záľubu aj v písaní. Jeho písanie je špecifické, podporuje myslenie, najmä reflektovanie vlastných pocitov.

V knihe *Krajina vo mne* sa teší z veľkolepého panoramatického výhľadu z náhornej plošiny Svorad nad Veľkým Borovým:

„Náhorné plató vytvára akési centrum malého (môjho) vesmíru, stáva sa kontaktným miestom. Prijímam a vysielam signály, som spojený s vesmírom! Nechcem a neviem tie stavy popísať, sú veci medzi zemou a nebom...“

Ako starí Gréci nasleduje svoje *daimonión*, vnútorný hlas. Silná intuícia je jednou z mála istôt v rozporuplnosti prežívaného času, na ktoré sa naozaj spolieha.

Podriaďuje sa princípu vnútornej nevyhnutnosti, tak ako naň upozornil ruský maliar Vasilij Kandinskij.

Ak Rothkova tvorba je založená na farebnej škvrne a farebných plochách, Kudlička k tomu pridáva znak.

Tá jeho permanentná posadnutosť archetypom: „Som x-tý dedič sily, ktorá sa nedá zastaviť.“

Ján Kudlička si kladie tieto zásadné otázky: „Je archetyp to, čo v podvedomí nosíme v sebe celé tisícročia? Sú intuícia a poznanie to, čo nás posúva dopredu? Je objav znaku odmenou za dlhú cestu poznávania, skúmania a tvorenia? Aký je jeho význam v neohrančenom univerze? Sú signály vysielané vo forme znakov naším posolstvom do budúcnosti?“

Pojem kozmos – pri všetkom rozptyle, diferencii, protirečivosti – spája myšlienka všeobjímajúceho poriadku, usporiadania častí a celku, štruktúrovanosti, symetrie a harmónie, rozvážnosti medzi rozpornými faktormi. Einstein videl v kráse model sveta, mal ako Filolaos estetickú predstavu o podstate vesmíru. Aj podľa nobelovca Stephena Weinberga hľadanú *formulu sveta treba priznať kráse*, pretože je dobrá a dobro je krásne: čo drží vesmír pohromade.

Hovorím o kozme, ktorého sme súčasťou, ale to isté si myslím o vnútornom svete Jána Kudličku, umelca-estéta, o jeho živote na princípe krásy. Intuícia ho vedie k archetypu. Z látky v krajine chce vyťažiť znak: svedectvo a zároveň signál do všeobjímajúceho univerza.

Juraj Kuniak (1955) je slovenský básnik a prozaik.

V Praze jsem se podruhé narodil

Rozhovor se slovenským malířem Jánem Kudličkou

JOSEF MLEJNEK

Když jsme se v roce 2014 spolu s básníkem Jurajem Kuniakem vraceli z festivalu Stretnutia v Levoči, zastavili jsme se na skok v Ružomberku u jeho přítele, slovenského malíře Jána Kudličky. V paměti mi kromě umělcova vyprávění o jeho původu i jeho vlastní tvorbě utkvěla zahrada za domem s velkým pohodlně obyvatelným altánem, a především světlem prolnutý ateliér, jímž mě Ján Kudlička provedl. Malíř a básník jsou nejen přáteli, ale spolupracovali na řadě publikací. Pro studium vývoje Kudličkovy tvorby je velice důležitá a v mnoha ohledech přímo výjimečná obsáhlá monografie *Mystérium krajiny / Mystery of Landscape* (2008), jíž se na Slovensku dostalo ocenění Kniha roku. Tématu piety a tématu madony se oba věnují v autorských básnicko-výtvarných publikacích *Lamium album* (2012) a *Rosa mystica* (2016).

Ján Kudlička je jedním ze zakladatelů nakladatelství Skalná ruža, které vede právě Juraj Kuniak, třetím spoluzakladatelem Skalné ruže je básník Rudolf Jurolek. Jejich nejbližším spolupracovníkem je básník a grafik Erik Jakub Groch, s nímž jsem letos v létě navštívil Ružomberok podruhé. Na úvod nás Ján Kudlička svým zasvěceným výkladem provedl Galerii Ludovíta Fully. V rozhovoru, který mi následovně poskytl, jsme zčásti navázali na to, o čem jsme hovořili už před dvěma roky. (jfm)

Co je pravdy na tom, že váš rod má české kořeny?

Manželka se před časem rozhodla zpracovat mi k padesátinám rodokmen, a skutečně jsme nakonec zjistili, že moji předkové z otcovy strany sem přišli před dávnými lety a že pocházejí až někde od Českých Budějovic. Usadili se v obci Černová, která je dnes součástí Ružomberku. Nepamatuji se, že by naši zahradu a vůbec celý pozemek, kde dnes žijeme, měl ve vlastnictví někdo jiný než naše rodina. Když můj otec před třiceti roky umíral, vyslovil jedno přání: Prosím tě, jen to tu neprodávejte! Byl spjat se zdejší půdou, se zahradou, kterou sám vysázel – některé zdejší stromy jsou staré osmdesát a více let.

Vy ale nejste spojen jenom s půdou, ale především s městem, v němž žijete. Vaše město představovalo ještě za první republiky slovenskou špičku. Z jakého důvodu bylo v nedávné minulosti cíleně upozadováno?

Na počátku dvacátého století Ružomberok skutečně patřil mezi pět nebo šest nejvýznamnějších slovenských měst a byl budován jako industriální město. Byly tu velké textilní závody, papírenský kombinát a řada dalších podniků jako cihelny nebo pily. Jsou tu moderní stavby z dvacátých, třicátých nebo čtyřicátých let. Samozřejmě zde fungovaly i významné banky. Měla tu své ústředí Ludová banka založená knězem a prvorepublikovým politikem Andrejem Hlinkou, který se tu narodil. Dodnes je tu při řece Váhu nádherná balustráda, která nemá na Slovensku obdobu. V období komunismu byla církev zcela vytlačena z veřejného prostoru a bolševici nenáviděli v podstatě všechno, co s ní souviselo. Dá se říci, že město začali cílevědomě likvidovat. Když jsem přijel poprvé do Bratislavy, první otázka, již jsem slyšel, zněla: Ty jsi z Ružomberku? Aha, tak to je jasné, Andrej Hlinka. Už sám fakt být odsud představoval handicap. A když

Ján Kudlička s básníkem Rudolfem Jurolekem.

Foto: Juraj Kuniak.

se v roce 1960 měnila československá ústava na socialistickou, rušily se některé okresy, a právě Ružomberok nakonec přestal být i okresním městem. Dá se bez nadsázky říct, že byl po celých čtyřicet let totalitního režimu systematicky likvidován.

Začaly se po pádu komunismu měnit věci k lepšímu?

V posledních letech mám dojem, že město získává znovu status jednoho z významných kulturních center na Slovensku. A mám také pocit, že během několika dalších let nebo desetiletí půjde ještě nahoru. Takové věci se sice dají těžko předpovídat, ale je fakt, že se sem vrací lidé, že je tu špičková nemocnice, že zde vznikla nová univerzita...

Máte na mysli ružomberskou Katolíckou univerzitu?

Ano, v životě města zkrátka začala nová éra. Věci se mění k lepšímu a já věřím, že se Ružomberok postupně stane tím, čím už předtím byl.

Jaká byla vaše cesta k umění?

V mém případě to byla cesta velice složitá. Vzhledem k tomu, že otec byl učitel, jsem se už jako dítě a později i jako středoškolák doma setkával s mnohými knihami, s výtvarnými monografiemi, což bylo pro mě něco nového, objevného. Otec učil výtvarnou výchovu, kromě ní myslím ještě matematiku a sám amatérsky maloval, takže jsem některé geny určitě zdědil po něm. Jako dítě jsem ho sledoval, jak si něco maluje, později, už někdy na konci základní školy, jsem se postupně dostával i k výtvarné literatuře a začal jsem objevovat svět výtvarného umění.

Jak jste se propracoval k vašemu vlastnímu umění? Kdo měl na vás vliv kromě otce?

Na ružomberské Střední průmyslové textilní škole působil od začátku šedesátých let jako pedagog český textilní výtvarník Josef Pospíšil. Učil textilní technice a sám tkal gobelíny. Po roce 1968 emigroval do Švýcarska, ale zanechal tu obrovskou stopu. Učil i na základní umělecké škole, tehdy se tomu říkalo lidová škola umění, kterou jsem navštěvoval. Měl k výtvarnému umění nesmírně hluboký vztah a nás studenty seznamoval také s knihami. V té době se ve mně patrně začala formovat i láska ke knize. Nejen ke knihám jako literatuře, ale ke knize jako objektu, jako něčemu pěknému, obsažnému a trvalému. Josef Pospíšil nás seznamoval s díly umělců jako například Paul Klee, ale i s jinými světovými veličinami. Byl rovněž výjimečným fotografem, měl prochozené široké okolí a udělal tu množství nádherných fotografií, některé z nich mám doma.

Spřátelili jste se?

V roce 1968, ale možná ještě o něco dříve, se vrátil zpátky do Prahy, emigroval až odtud. V Praze jsem ho stihl navštívit, měl na Vinohradech krásný velký byt. Někteří z nás s ním udržovali kontakt i později. V emigraci žil v Bielu nedaleko od Bernu. Po celou dobu jsme si dopisovali, a když se mi asi napodesáté podařilo získat devizový příslib, tak jsem ho ve Švýcarsku navštívil. Tento člověk položil v Ružomberku základy něčemu, co se potom dále nabalovalo. Dnes tu existuje societa v počtu několika desítek skutečně profesionálních a hlavně mladých výtvarníků, a funguje tu také

významná skupina špičkových slovenských architektů. Josef Pospíšil zde něco zasel, na to pak navazovala naše generace, ale i ti nejmladší výtvarníci, kteří nyní dokončují různé umělecké školy v Praze, Brně nebo v Bratislavě, Košicích, Banské Bystrici, ale i v zahraničí, pořád vycházejí ze základu, který zde položil on.

Na které výtvarné škole jste studoval?

V Bratislavě na Vysoké škole výtvarných umění. Josef Pospíšil nás připravoval i na pozdější studium, byl jsem na tu dobu vyspělý kreslíř a byl jsem jím a prostřednictvím knih od něj rovněž dobře informovaný i o různých teoretických otázkách. Po přijetí na VŠVU mě v přípravce vedl profesor Ladislav Čemic-ky, později jsem byl v ateliéru profesora Jána Želibského, někdejšího proděkana pražské AVU. Jemu hodně vděčím za to, že jsem tam, kde jsem.

Proč jste po škole nezůstal v Bratislavě?

Po škole, končil jsem ji v roce 1972, jsem skutečně váhal, nemám-li tam zakotvit. Měl jsem možnost získat ateliér, tehdy se v centru v Michalské ulici prodávaly podkrovní prostory. Dilema zůstat – nezůstat jsem skutečně řešil, ale vnitřní hlas mě nabádal k tomu, abych se vrátil do Ružomberku. I díky tomu, že jsem se už v těch sedmdesátých letech zabýval krajinou, ale pochopitelně ne v tom smyslu, že si malíř postaví stojan a zobrazuje reálné věci; zabýval jsem se transformovanou krajinou. Nikdy jsem nelitoval toho, jak jsem se rozhodl, a myslím si, že to bylo mé nejlepší životní rozhodnutí.

Když jsem poprvé viděl vaše obrazy, vybavil se mi jeden zvláštní zážitek z vesnického nádraží. Přijíždějící lokálka jako by se v organické krajině, která v sobě nemá nikde rovnou čáru, pohybovala po „konceptuální“ přímce. Celý kontrast přitom způsoboval zvláštní harmonickou libost. U vašich krajin nebo madon jsem měl analogický pocit – v ještě kondenzovanější podobě.

U mých kompozic?

Ano, i u vašich kompozic inspirovaných „organickým“ folklórem.

Folklór v nich je v skryté podobě, ale nazval bych to spíš určitou tradicí nebo archetypem, který se snažím

hledat a nalézat. Jde o výsledky cesty krajinou a dělám to už několik desetiletí, od začátku sedmdesátých let, vlastně už od roku 1969, kdy jsem namaloval cyklus *Slovenská krajina*. Nebyla to realistická krajinomalba, ale šlo mi právě o transformaci krajiny založené v podstatě na konstrukci a na barevných plochách. Potom jsem procházel celým obdobím hledání výrazu krajiny, který jsem v posledních letech, v poslední fázi, našel na Oravě. Objevil jsem tam krajinu velice mi blízkou, která je v zásadě určitou strukturou. Nejde mi o krásnou krajinu. Vnímám krajinu i jako přítulnost krajiny a nálady v ní. Ale nejde mi o to vyjádřit obrazem tyto věci, snažím se spíš udělat hloubkovou sondu do krajiny podobně, a občas to tak i říkám, jako archeolog, který musí oddělit určité vrstvy a něco pod nánosy objevuje, ony prapůvodní vrstvy, což se dá velmi dobře vyjádřit současným výtvarným jazykem. Samozřejmě mě zajímá struktura té krajiny, která je právě na Oravě velmi zvláštní, skládá se z mnoha bodů, linií, „farboplôch“, a věcí, které tvoří základní kompozici. A dokonce v ní cítím hudbu, a tím se dostávám ke svému poslednímu období. V něm se všechny mé roviny prolínají. A to i ta literární, protože se snažím tyto věci pojmenovávat i literárním jazykem, a objevuje se tam rovněž cosi, co právě nazývám skrytou hudbou nebo skrytou strukturou určité hudební kompozice. Mladí skladatelé a muzikanti z Hudební akademie v Katovicích se loni inspirovali jednou mojí kompozicí – pokusili se ji na základě těch mých bodů a linií interpretovat jako hudební skladbu.

Možná znáte litevského skladatele a malíře Mikalojuse Čiurlionise. Byl vrstevníkem Františka Kupky, umřel poměrně mladý počátkem dvacátého století. Snažil se malovat hudbu, tj. převádět hudební elementy do barevné škály.

Patrně vycházel z pocitů, z vnímání hudby. Ale neznám ho. U mě jde spíš o to, že se snažím krajinu zaznamenat vizuálně, ale transformovanou v rámci skoro hudební kompozice. O tom jsem také hovořil s mnoha autory. Současného slovenského skladatele Petera Machajdika, který nyní žije v Ružomberku, jsem požádal o to, zda by se mnou nespolečně pracoval a nevytvořil k mým výstavám hudební prostředí.

Vznikla hudba inspirovaná mými kompozicemi nebo doplňující moje krajiny, které vznikly na tomto principu. Nehraji si na žádné módní trendy, ani na žádné směry, nic takového. Vše nějak přirozeně vychází z krajiny, kterou jsem v posledních deseti letech objevoval a která skutečně představuje přepis do hudebních kompozic.

Kdy jste se v Ružomberku seznámil s Ludovítem Fullou? Jaký byl váš vzájemný vztah?

To souvisí s mým návratem sem na Liptov, proto teď trochu odbočím. Získal jsem možnost poznat tu mimořádné, velké osobnosti slovenského umění. Byl to právě Ludovít Fulla, malířka Ester Šimerová-Martinčeková a její manžel, fotograf Martin Martinček, nebo básník Ivan Laučík a další, zcela současní umělci. Po návratu sem jsem se s těmito lidmi sblížil a navázal jsem s nimi úžasná přátelství. Fullu jsem zde potkával. Chodil pravidelně na procházky do Hrabovské doliny, která je v podstatě součástí města. Vždy byl elegantní, v obleku, v kabátě, a pokud bylo chladněji, s deštníkem, a v klobouku. Byla to nezaměnitelná postava s obrovským charismatem a charakterem, každý, kdo ho potkal nebo zahlédl, hned věděl, o koho jde.

Mladý Ján Kudlička s Ludovítem Fullou při příležitosti jeho 75. narozenin v roce 1977 v Ružomberku. Archiv Jána Kudličky.

Asi jako u nás svého času Jan Zrzavý v Okrouhlici na Vysočině nebo v Praze v Nerudovce?

Věděl jsem od začátku, že jde o mistra Fullu, ale netušil jsem, že on něco ví o mně. A nevím ani, jak se k tomu dostal. Ale jednou mě sám na ulici zastavil a řekl mi, že viděl můj obraz v Oravské galerii v Dolném Kubíně. Slovenský kunsthistorik Ladislav Saučín uspořádal někdy v roce 1974 monotematickou výstavu o slovenské krajině, na níž jsem byl zastoupen jedním dílem. Fulla je viděl, a asi na něj zapůsobilo tak, že mi na té ulici k obrazu gratuloval a vyslovil přání spatřit i ostatní moje věci. A mě povzbudilo a přímo nadchlo, že taková osobnost sama od sebe reagovala na moje dílo. Řekl jsem si, že je to nějaká výzva i pro mne, a snažil jsem se přátelství s Fullou udržet. Bylo o něm známo, že si do své blízkosti hned tak někoho nepustil, a to, že u mne tomu tak nebylo, přijímám jako Boží dar, jako určité znamení, jehož se mi dostalo, protože on byl pověstný i tím, že se nerad setkával s neznámými lidmi. Nechce se mi o něm tvrdit, že byl plachý, ale byl natolik silná individualita, že si vystačil sám se sebou a nějakou velkou společnost nepotřeboval. Nebylo ho příliš často vidět v kavárně u kávy, skutečně jen málokdy. Opravdu si vážím toho, že jsem s ním mohl rozmlouvat o určitých problémech výtvarného umění nebo života a občas se s ním projít po Hrabově.

Fulla byl vrstevníkem řady světových umělců – měl podle vás smůlu, že žil právě zde, že se o něm ve světě vědělo nepoměrně méně než o jiných?

Bylo to i tím, že žil v prostředí Československé republiky, ve které vládl komunistický režim, ale i sami komunisté si uvědomovali, že jde o obrovskou osobnost, a bylo vidět, že před ním mají velký respekt.

A když už jeho dílo připustili, tak to bylo s důrazem na sociální nebo folklórní motivy – takto neúplně a zkráceně jsme je po léta vnímali v Čechách.

Ale i tak mohl obesílat světové výstavy a získávat na nich mnohá ocenění. Asi by byl skutečně více známý, kdyby žil někde jinde, ale je otázkou, jestli by jinde než tady dosáhl takových tvůrčích vrcholů. Jeho zdroje, prameny, byly právě zde, nikdy jinde. Kontakty

přes západní svět by se určitě stal stejně známým současníkem osobností jako Miró nebo Vasarely a nebo jiní velikáni, jako byli Chagall nebo Klee. Není o nic horší.

Když jste nás odpoledne prováděl Galerií Ludovíta Fully, s důrazem jste tvrdil, že v jeho díle bylo všechno čisté a ryzí, nekontaminované ideologií.

A také jej zdobila velká kázeň. Byl to člověk s obrovskou tvůrčí potencí, ale zároveň měl nesmírně silnou racionální stránku. Nejvíc je to vidět právě na jeho kompozicích, kde je v postupech znát analogie s postupy ruských konstruktivistů, například přímo Kandinského. Viděl jsem jeho ateliér, měl v něm poskládané lahvičky s pigmenty, které odvažoval jako lékárník. Jeho kompozice dokazují, že Fulla byl něco podobného, nebyl typ spontánního, expresivního umělce, on byl *ratio*, a hlavně *ratio*. Samozřejmě se u něho v barvě prosazovala mimořádná senzibilita, ale *ratio* bylo u něj skutečně úžasné silné.

Vedle podobností s Kandinským jsme mohli u některých Fullových děl ve stálé expozici konstatovat vliv ikonické malby, ale ani ikona není zdaleka dílem pouhých emocí, nebo dokonce improvizace.

Jistě, právě toto umění mělo svůj přísný kánon, své neměnné zásady, a ikona a byzantské umění byly pro Fullu velkým zdrojem, ze kterého čerpal. Ale hlavně a především to u něj bylo slovenské lidové umění, jeho ornament a barevnost. V ornamentu je určitá konstrukce, ale tvoří ho rovněž skladba barev, z níž umělec čerpal ty červené, žluté, modré, zelené plochy, které se tam objevují, a transformoval je do nových poloh, souřadnic.

Váš syn Boris žije v Polsku, kde se věnuje scénografii a patří ke skutečné špičce. Máte se scénografií zkušenost i vy? Máte se synem k sobě blízko?

Boris odešel do Polska někdy před patnácti roky. Tam se prostřednictvím světoznámého polského scénografa Andrzeje Kreütz-Majewského, který žil a působil ve Varšavě a v Krakově, dostal do Evropy a do světa. Majewski jej v podstatě objevil a snažil se ho posouvat dál. A to, že moje vizuální malířské dílo a Borisova

scénografická činnost mají hodně společných bodů, se ukázalo vloni, když jsme spolu vystavovali. Šlo o multimedialní projekt, jehož velice pěkný název vymyslel Juraj Kuniak, kterého jsem o to požádal: *Prostor – krajina otce, jeviště syna*. Bylo to o mém krajinném prostoru a o prostoru divadla nebo filmu či jiných médií, s nimiž pracuje syn. Tam jsme se vlastně sešli a zjistili jsme, že je hodně věcí, které nás nejen sbližují – samozřejmě jsme si blízcí, je to přece můj syn, já jsem jeho otec –, ale jde o to, že jsme našli také společné znaky, které nás přibližují v rámci profese: on vstupuje do prostoru prostřednictvím hudby, skrze pohyb, přes světlo, které na scéně vzniká uměle, neboť divadlo je nasvícené, a u mě je to krajina, kde využívám denního světla, které má tisíce podob, od světla rozptýleného přes světlo směřované, od ranního po světlo podvečerní. Světlo vytváří prostor jak v jeho kompozicích, tak i v těch mých.

Vy sám jste se jako scénograf podílel na filmech?

Ne, s filmem jsem nepracoval, ale můj syn ano. Je nejen divadelním, ale i filmovým scénografem. Ale pracovali jsme spolu na jednom projektu. Někdy kolem roku 2000 oslovil Borise Edoardo Ponti, syn Sophie Lorenové a Carla Pontiho, a nabídl mu spolupráci na velice dobře obsazeném filmu *Between Strangers* (Mezi cizinci), který se natáčel v Kanadě a v němž ztvárnila hlavní postavu Sophia Lorenová. Bylo to několik zfilmovaných příběhů, v jednom z nich šlo o umění jedné sochařky a my jsme pro něj spolu s Borisem a ještě se sochařem Rastislavem Biarincem z Ružomberku vytvářeli plastické objekty, které se použily ve filmu.

*S Jurajem Kuniakem jste spolupracoval na knize *Mystérium krajiny*. Co vám spolupráce s ním přinesla nového v tom smyslu, že jste třeba v sobě odhalil nějaké zasuté věci nebo předtím vědomě neuchopené? V čem tato spolupráce pro vás znamenala přínos?*

Galerie v Liptovském Mikuláši připravovala k mým šedesátinám v roce 2008 výstavu a uvažovali jsme o nějaké monografii. Měl jsem tehdy pocit, že nechci žádnou klasickou monografii, v níž je prezentováno nějaké dílo, ke kterému se vyjadřuje kunsthistorik, v níž je veškerá faktografie, bibliografie, ale že chci

Ján Kudlička se synem Borisem na vernisáži společné výstavy *Prostor – krajina otce, jeviště syna* v Tatranské galerii v Popradu v roce 2015. Archiv Jána Kudličky.

udělat jinou knihu. Řekl bych, že to asi bylo dílem nějakého vnitřního osvícení, když mě napadlo, že požádám o spolupráci Juraje Kuniaka. Juraj si nechal čas na rozmyšlenou a nakonec souhlasil. Měl jsem pocit, že dokážeme napsat příběh, můj příběh, tak, aby to nebylo jenom o mně. Nechtěl jsem sám sebe individualizovat a vytvářet ze sebe nějaký mýtus, absolutně ne. Přál jsem si jen, abychom mým prostřednictvím napsali příběh doby, již jsem prožíval, od roku 1948, kdy jsem se narodil, až do roku 2008, kdy jsme knihu dokončovali. Nebylo to jednoduché už proto, že jsme chtěli něco jiného. Nakonec se nám věc podařila, ale trvalo to dva roky. Absolvovali jsme desítky setkání, protože Juraj žije v Banské Bystrici a já tady. Setkávali jsme se jednou u něj, jednou u mne. Navštívili jsme také některá moje oblíbená místa, například Prahu, kde jsme pobývali několik dní. Byli jsme v Krakově, který je rovněž mým prostorem. Byli jsme v krajině. Zažívali jsme atmosféru míst, která mě v životě ovlivnila a formovala, s cílem, aby je na vlastní kůži zažil i on. Aby vše vnímal přese mě a prostřednictvím konkrétní reálné atmosféry. V podstatě od těch setkání v kavárně až po cesty do krajiny vznikaly příběhy, které potom Juraj zpracoval. Co bylo velice hezké a co vnímám velmi pozitivně, bylo to, že do celku zakomponoval i obraz doby, nejen újeji kulturní, v rovině kultury, ale zároveň se tam odrážel její společenský rozměr, například vědecké objevy a vůbec výjimečné

věci, které se udály v průběhu oněch let. To je určité novum této knihy, nakonec byla také oceněna jako nejkrásnější kniha roku 2008. Dostala také cenu Slovenského literárního fondu za svou textovou stránku. Naši knize bude už osm let a odvažuji se tvrdit, že je stále svěží, že se neopotřebovala a že ji stále objevují noví lidé.

Zmiňujete dvě města, Prahu a Krakov. Určitě ne náhodou. V žádném případě. Obzvlášť na Prahu vzpomínám hodně často.

Žil jste v ní někdy po delší dobu?

Především jsem se v Praze podruhé narodil. To je můj zvláštní příběh. Říkám, že mám jedno rodné město Ružomberok a jako druhé rodné město mám Prahu. Jako tříletý jsem byl velice vitální dítě, rodiče mě patrně nezvládali a snažili se konzultovat s lékaři, co si mají s takovým dítětem počít. Jeden lékař mi předepsal léky, které obsahovaly nějaké rtuťové složky, bylo to na utlumení hyperaktivity. Je třeba mít na paměti, že to bylo v roce 1952, nebo dokonce o rok dřív. Postupně jsem byl natolik utlumený, že jsem nakonec zůstal ležet, nemohl jsem chodit, díval jsem se v postýlce jenom na strop, to si dodnes pamatuji. A když se nakonec rodiče zmobilizovali a zjistili, že se něco děje, vzali mě za specialisty v Ružomberku, potom se mnou byli v Martině, v Bratislavě a nevím, kde ještě. Všude nade mnou dělali kříž – dítě nejspíš do dvou tří měsíců umře. Rodiče z toho byli pochopitelně nešťastní. Maminka před porodem prvního dítěte nešťastnou náhodou upadla, dítě se narodilo, ale záhy po porodu umřelo, a druhé dítě, tedy já, bylo najednou na smrtelné posteli. Dovedu si představit, jaký to musel být psychický otřes, a ještě k tomu strašná padesátá léta. Byla to mimořádně hnusná doba. Ale nakonec se věci pohnuly přes jednu paní z Ružomberku, jejíž dítě leželo v Praze na klinice v Krči s nějakou vážnou poruchou krve, nejspíš to byla rakovina krve. Dítě se nepodařilo zachránit, nakonec zemřelo. A ta paní požádala o pomoc pro mě tamního profesora, primáře, bohužel nevím, kdo to byl. Od matky jsem se nic nedozvěděl. Možná by se něco našlo, kdybych pátral v nemocničních záznamech. Primář tenkrát

odpověděl, ať mě přivezou – cestu z Ružomberka do Prahy si dodnes pamatuji. Tříleté dítě. Velice intenzivně jsem vnímal hlavně tunely. Plno tunelů, kterými jsme projeli. Bylo to pro mě něco neskutečného. Vlak, klepání kol o koleje.

To jste byl přitom v útlu, v polospánku?

Nevím, ale vnímal jsem. Pamatuji si jediné: tunely a cestu do Prahy. Dál si ještě pamatuji, to už bylo v pražské nemocnici, fontánu a rybník, v němž plavaly labutě, které jsem chodil krmit. Nechali si mě tam, rok jsem tam ležel. Rok bez rodičů, sám, ale zachránili mě. Když jsem se vrátil domů, nemluvil jsem slovensky. Mluvil jsem perfektně česky, což mi zůstalo dodnes. Když mluvím česky, nikdo nepozná, že nejsem Čech, protože se mi čeština dostala do krve ve věku, kdy je člověk velice vnímavý. Proto o Praze tvrdím, že je to moje druhé rodné město. Později, začátkem devadesátých let, jsem tam měl přes dvacet let byt-ateliér.

Jaké místo ve vašem srdci zaujímá Krakov?

Krakov je pro mne pro změnu něco, s čím jsem se propojil v době hluboké totality, kdy jsem měl tady v Ružomberku svůj první ateliér, to bylo po roce 1973. Tehdy byla už definitivně rozjetá normalizace, takže to byl ještě další zásek. Naštěstí jsme blízko Krakova, po silnici je to sto šedesát kilometrů, vzdušnou čarou to bude možná míň než sto kilometrů. Bez potíží jsem mohl poslouchat Rádio Krakov. Šlo tehdy o něco pro mě objeveného, protože Poláci byli přece jen trochu někde jinde. Najednou jsem slyšel jinou hudbu, byly tam zajímavé rozhovory atd. Tehdy jsem se podvědomě naučil polsky. Říkal jsem si, že Krakov musí být velmi zajímavé město. Tím, že se syn dostal do Polska, začal jsem se i já s Poláky stále víc kontaktovat.

Kdy to přesně bylo?

Až na samém konci devadesátých let. Krakov jsem si nakonec moc oblíbil a velice často tam jezdím. Pokládám jej za velice krásné, kulturní město, a ne nadarmo se říká, že polská kultura je spojená především s Krakovem. Když si jen vezmeme oba nositele Nobelovy ceny za literaturu, Szymborskou a Miłosze, Kantora v divadle, a dále pak ještě neskutečné množství dalších

osobností, které nelze všechny vyjmenovat. Andrzej Wajda... To město má pro mě něco v sobě, jeho antikvariáty, kavárny, knihkupectví, mám Krakov zkrátka rád.

Říkal jste, že v Ružomberku žije několik desítek výtvarníků, a také jste hovořil o tom, že tu žila řada významných osobností, se kterými jste se stýkal.

Pochází odtud významný architekt Štefan Šlachta, který nedávno zemřel, moje kolegyně a přítelkyně, folková zpěvačka a písničkářka Zuzana Homolová, Milan Adamčiak, významný konceptuální výtvarník a muzikolog, jehož dílo se vyznačuje prolínáním vizuálního a hudebního, ale také například Blaho Uhlár, s nímž je neodlučně spjata významné slovenské divadlo Stoka. Jde o zcela ojedinělý zjev ve slovenském divadle.

Blaho Uhlár žil v Ružomberku?

Žila tady celá jeho rodina, jeho matka zemřela nedávno, žije tu jeho sestra a bratr. Chodili jsme spolu na pivo. Ta kultura se tu vždy odehrávala a byla tady v oněch lidech, kteří se bohužel museli vždy prosadit v jiném prostředí než v našem městě.

Nebojoval jste tu někdy s pocitem provinčnosti?

Tím jsem nikdy netrpěl. Měl jsem zde naopak silný pocit svobody, neboť když jsem chtěl tvořit, tak jsem tvořil. Mám zde svoji nádhernou krajinu, která pro mne byla vždy určitou inspirací, a to celou svou existencí a strukturou. A obklopoval jsem se, jak říkala Ester Šimerová, když zdůvodňovala, proč přišla z Bratislavy na Liptov, lidmi, uměním a knihami. Stejně jako ona hovořil i její muž Martin Martinček, oba byli významné osobnosti slovenského a světového umění. Ona říkala, přišla jsem sem ráda, neboť jsem, původem z horizontální roviny (Bratislava), tady objevila vertikálu, a zároveň, to aby člověk v tom prostředí nezvlčil nebo úplně nezdivočel, jsem se obklopila buď lidmi, kteří mi byli blízcí, kteří mi duchovně odpovídali, nebo knihami. Měla obrovskou knihovnu, přátele, kteří ji navštěvovali. Měla neustálý kontakt s Paříží. Něco podobného jsem se snažil dělat i já. A proto když mám pocit, že chci zažít něco víc, jedu do Prahy. Měl jsem tam dlouhé roky i svůj byt, dodnes v ní žije mladší syn Ján.

Co dělá, nepotatil se?

Vystudoval herectví, pracuje u jisté německé firmy. Pomáhá mi při realizaci děl do architektury. Žije v Praze už deset let. Já jsem s Prahou neustále spojený, a jak říkám, když mám pocit, že potřebuji akumulovat něco nového, tak jedu do Prahy, nebo do Krakova a do Varšavy za druhým synem.

Plánujete něco, nebo všechno vychází z vás bez vnějšího impulsu a bez racionálního rozvrhu?

Řeknu to takhle. Nejsem ten typ, neplánuji si ani dovolené, vůbec nic v životě. Ale mám určitou koncepci, kterou si udržuji, a samozřejmě v tom posunu, v krajině i ve věcech, které dělám, stále přemýšlím o tom, jak to udělat jinak, jak v díle vše inovovat, abych neupadl do nějakého klišé. Ale samozřejmě i toto místo, tento altán, ve kterém sedíme, je pro mě úžasným prostorem, tady si píšu, čtu si tu, odsud se kontaktuji se světem, tady připravuji nové koncepce věcí, které chci dělat. Tady domýšlím výstavy, nebo i literární věci, které potom píšu. Dá se tedy vše shrnout a na závěr říci, že neplánuji, ale neustále rozvíjím určité věci,

které potřebuji rozvíjet, je to potřeba. Není to u mě ani tak, že bych cokoli *musel* dělat.

Je to imanentní proces.

Mám pocit, že to takto přichází nevnučeně, ono to přichází samo.

Vystavujete teď někde?

Momentálně ne, ale loni jsme měli velké výstavy. Účastním se samozřejmě kolektivních výstav v zahraničí a nějaké další své výstavy budu připravovat na příští rok. Pokud se toho dožiji, měl bych mít v roce 2018 sedmdesát let, tak snad dospěji k něčemu analytickému. Ale retrospektivy dělám nerad, protože si myslím, jak jsem již naznačil, že patří už nežijícím umělcům, jejichž dílo se jednou provždy završilo. Dávám přednost tomu ukázat to poslední, nejnovější z toho, co dělám, takže asi v tomto smyslu.

Ružomberok, 3. července 2016

Josef Mlejnek, básník, kritik a překladatel.

Časopis *Kontexty* vychází i online

Časopis *Kontexty* je nyní dostupný i v elektronické podobě na portálu **Alza.cz**.

Můžete zakoupit kterákoli čísla od roku 2009 i celoroční předplatné.

Celoroční předplatné aktuálního ročníku (6 čísel)	300 Kč
Cena jednotlivého čísla aktuálního ročníku	60 Kč
Cena jednotlivého čísla archivního ročníku	40 Kč
Cena celého archivního ročníku (6 čísel)	200 Kč

Předplatitelé tištěných *Kontextů* mají přístup ke všem číslovům aktuálního ročníku i k celému archivu zdarma. Unikátní kód je možné získat na adrese: **objednavky@cdk.cz**

a alza media

www.alza.cz

Z nových knih

PETER POMERANTSEV

NIC NENÍ PRAVDA A VŠECHNO JE MOŽNÉ

Surreálné srdce nového Ruska

Dokořán, váz., s přebal., 260 s., 299 Kč

Peter Pomerantsev strávil počátkem jednadvacátého století takřka deset let v Rusku. Jeho britsko-ruský původ mu otevřel dveře do jedné tamější komerční

televize, kde produkoval dokumentární filmy a reality show. A díky tomu získal i přístup do soukromí mnoha lidí, Rusů z nejrůznějších prostředí a nejrůznějších koutů země – od sibiřského gangstera-filmaře přes topmodelku v zajetí sekty až po nahodile uvězněnou bezúhonnou podnikatelku. Na všech těchto postavách ukazuje současnou ruskou mentalitu a její proměny. Pomerantsev byl fascinován zemí, která přišla o starou vládnoucí ideologii, aby ji následně ustavičně nahrazovala nějakou ideologií novou, a to se stejnou rychlostí, s jakou mrakodrapy mění panorama současné Moskvy. V knize *Nic není pravda a všechno je možné* ukazuje současně Rusko s pochopením, ale zároveň s obavami, které tato zcela nová civilizační mutace vzbuzuje.

Dokořán

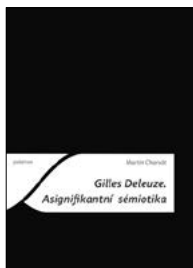
Holečkova 9, 150 00 Praha 5 - Smíchov
tel.: 257 320 803, dokoran@dokoran.cz
www.dokoran.cz

MARTIN CHARVÁT

GILLES DELEUZE

Asignifikantní sémiotika

Togga, brož., 202 s., 190 Kč

Pojem civilizace dávno není jen odborným termínem. V posledních letech se z něj stal výraz hojně užívaný ve veřejných diskusích zabývajících

se střetem civilizací, civilizačními kolapsy atp. Tato kniha se však chce vrátit zpět k jeho kořenům. Obrací se proto k dějinám takzvané civilizační analýzy, v jejichž rámci se zaměřuje na jednu specifickou epizodu: příspěvek českého filosofa Jana Patočky. Právě Patočka totiž navázal na některé klasiky, v čele s Maxem Weberem, a na jejich základě rozvinul vlastní výklad modernity – koncept racionální civilizace. Doposud spíše přehlížený příspěvek však není jen historickou kuriozitou. Patočka totiž v mnohém předznamenal dnes rozvíjený přístup, který v moderním světě nehledá střety či kolapsy, nýbrž se jej snaží uchopit jako novou civilizaci.

Togga, spol. s r. o.
Radlická 48
150 00 Praha 5
tel.: 603 551 179
www.eshop.togga.cz
togga@togga.cz

FRANTIŠEK ZICH,
PETRA ANÝŽOVÁ A KOL.

KONFRONTACE HODNOT V POZDNÍ MODERNITĚ Česko a Hlučínsko v evropském kontextu

SLON, brož., 302 s. a vložené CD
s daty, 319 Kč

Kniha se zabývá působením modernizačních a globalizačních trendů na hodnotové orientace, normy a klíčové aspekty životního způsobu české a hlučín-

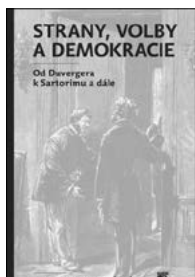
ské populace v evropském kontextu. Autoři vycházejí z teoretické koncepce S. H. Schwartze a analyzují rozsáhlé empirické zdroje vlastního šetření (2014) a mezinárodních šetření (European Social Survey 2012, European Values Study 2008). Práce je zaměřena především na projevy modernizace dotýkající se hodnotové orientace obyvatel a způsobu jejich myšlení ve vztahu k sekularizaci současné společnosti, uspořádání mezilidských vztahů v rodině, podobě sociálního kapitálu a proměnám způsobu života.

Poznatky z lokálního výzkumu na Hlučínsku jsou porovnávány s modernizací v ČR i dalších evropských zemích a umožňují autorům klást otázky po povaze univerzalizace současného způsobu života. Autoři a autorky se snaží hlouběji pochopit

také roli regionálních společenství v průběhu modernizačních a globalizačních procesů.

MIROSLAV NOVÁK (ED.)

STRANY, VOLBY A DEMOKRACIE
Od Duvergera k Sartorimu a dále
SLON, brož., 516 s., 499 Kč

Kniha se s důrazem na dílo a odkaz tří světově významných politologů – Maurice Duvergera, Giovanniho Sartorima a Arenda Lijpharta – zaměřuje na

důkladnou analýzu vývoje organizace stran, typů stranických systémů, jejich vztahů s volebními systémy a s nimi úzce spjatými modely demokracie. Díky tomu čtenář této kolektivní monografie pochopí, jak se moderní demokracie vyvíjejí a jak politická věda k různým alternativám vývoje přistupuje. Přesvědčivě se zde vyvrací řada mýtů, které nekriticky opakuje mnoho současných politologů.

Sociologické nakladatelství (SLON)
Jilská 1, 110 00 Praha 1
tel.: 222 220 025, fax: 222 220 045
www.slon-knihy.cz, slon@slon-knihy.cz

JONATHAN LEAR

ARISTOTELÉS. TOUHA ROZUMĚT
OIKOYMENH, váz., 367 s., 388 Kč

Filosofický úvod do Aristotelova myšlení. Jeho autor si volí stejné východisko jako sám Aristotelés, který v první větě své *Metafyziky* tvrdí, že všechny lidské bytosti touží

svoji přirozeností po porozumění. Avšak co pro nás znamená, že jsme v tomto světě vedeni touto touhou? Co znamená, že nějaký tvor má svoji přirozenost? Co je naše, lidská, přirozenost? Jaký musí být svět, je-li poznáván rozumem, a jací musíme být my, máme-li mu systematicky porozumět? Zkoumáním těchto otázek nás Jonathan Lear uvádí do podstaty Aristotelovy filosofie a provází nás ústředními pasážemi jeho *Fyziky*, *Metafyziky*, *Etiky*, *Politiky*, jeho biologických a logických spisů. Kniha je psána jasným stylem, jímž chce autor přimět čtenáře k aktivní účasti. Může se stát podnětným úvodem pro všechny studenty filosofie a pro široký okruh zájemců o Aristotela.

JOHN STUART MILL

VYBRANÉ SPISY O ETICE, SPOLEČNOSTI A POLITICE I
OIKOYMENH, váz., 229 s., 338 Kč

První díl rozsáhlého výběru z Millova díla představuje Milla především v kritické návaznosti na zakladatele utilitarismu Jeremyho Benthamu: svazek obsahuje

Millovu klasickou stať „Utilitarismus“ a jeho rozsáhlé intelektuální portréty Benthamu a Coleridge jakožto nejvýznamnějších reprezentantů obou proudů dobového britského myšlení, reformního a konzervativního. Dodatek svazku tvoří úvodních pět kapitol z Benthamova klasického spisu *Úvod k principům morálky a zákonodárství*.

OIKOYMENH

Černá 3, 110 00 Praha 1

tel./fax: 224 930 310/212

Prodej pro veřejnost každý čtvrtek mezi 9:30 a 16:30

15% sleva, 20% sleva pro studenty

www.oikoymenh.cz

distribuce@oikoymenh.cz

Rejstřík ročníku 2016

Příjmení, jméno: název článku, číslo/strany

Editorial

Fiala, Petr: Editorial, 5/1
Hanuš, Jiří: Editorial, 1/1
Hanuš, Jiří: Editorial, 2/1
Hanuš, Jiří: Editorial, 6/1
Mikš, František: Editorial, 3/1
Mikš, František: Editorial, 4/1

Texty

Balík, Stanislav, Fiala, Petr, Hanuš, Jiří, Mikš, František: Josef Mlejnek – další jubilant Kontextů, tak trochu předzakladatelský, 6/70–71
Balík, Stanislav, Fiala, Petr, Hanuš, Jiří, Mikš, František: O potřebě věčnosti i věčnosti. Editoři Kontextů nad texty Pavla Švandy, 3/11–15
Balík, Stanislav, Fiala, Petr, Hanuš, Jiří, Mikš, František: Politické strany jsou pro všechny!, 4/3–9
Balík, Stanislav, Fiala, Petr, Hanuš, Jiří, Mikš, František: Stát nesmí člověka pást jako ovci. Problémy současného etatismu, 1/3–7
Balík, Stanislav, Fiala, Petr, Hanuš, Jiří, Mikš, František: Škola, vzdělání, výchova – to nejhorší místo pro experimenty, 6/3–9
Balík, Stanislav, Fiala, Petr, Hanuš, Jiří, Mikš, František: Začíná být disidentství znovu aktuální? Zdravý rozum versus politická korektnost, 2/3–10
Balík, Stanislav, Pokus o uzdravení Ameriky?, 6/57–59
Balík, Stanislav: Krajské volby 2016: nejasné zprávy, 5/3–4
Baroš, Jiří: Američtí katolíci intelektuálové proti liberalismu, 2/53–58
Besançon, Alain: Mimofádné dílo Thierryho Woltona: *Světové dějiny komunismu*, 5/95–98

Besançon, Alain: Rozum v latinské církvi, 3/62–71
Břicháček, Tomáš: Evropský federalismus a migrační krize, 3/27–32
Cichocki, Marek: Hliněné skořápky starého Říma, 1/19–23
Čep, Jan, Pourrat, Henri: Úryvky z korespondence, 5/64–66
Deml, Jakub: Přátelství Jakuba Demla. Z korespondence Jakuba Demla Františku Chudobovi, 6/68–69
Doležal, Miloš: V nitru Jonášovy velryby aneb Cesty do Petrkovy, 2/88–97
Dvořák, Petr: Bernard Lewis a návrat islámu, 4/23–29
Dvořák, Petr: Jak americkou Demokratickou stranu ovládla nová levice. Tichá revoluce Scotta Powella v ozvěnách dlouhého pochodu institucemi Helmuta Schelského, 3/20–26
Dyba, Karel: Má, či nemá být Číně udělen statut tržní ekonomiky?, 4/14–15
Dyba, Karel: V pasti eura. Nad knihou vlivného německého ekonoma Hanse-Wernera Sinna, 2/17–18
Fadingerová, Hana: Askeze pohledu a plnost významu v malbě Milivoje Husáka, 4/58–65
Fiala, Petr, Nekolný, Bohumil, Švanda, Pavel, Oslzlý, Petr, Štědroň, Miloš: Milane Uhde, přejeme dobré dny!, 4/42–57
Fiala, Petr: Trumpovo kyvadlo. Kacířské poznámky ke zvolení Donalda Trumpa americkým prezidentem, 6/42–47
Filip, Aleš: Blízký Jadran. Istrie a Dalmácie ve výtvarných dílech vídeňských a pražských umělců, 3/50–61
Filip, Aleš: Přitažlivá místa kontemplace. Sakrální umění a umění paměti v díle Milivoje Husáka, 4/66–75

Fumaroli, Marc: Od *Žertu* ke *Slavnosti bezvýznamnosti*, 4/88–90
Hanuš, Jiří: František Chudoba (1878–1941), 6/60–62
Hanuš, Jiří: Kdyby se raději rakouský filosof mýlil..., 1/93–96
Hanuš, Jiří: Mé zoufalství chutná jako výtažek z jistot... Portrét Rio Preisnera, 1/49–50
Hanuš, Jiří: Politická náboženství Erica Voegelina, 4/91–93
Hirsi Ali, Ayaan: Z područí islámu, 4/32–35
Hloušek, Vít: Evropa: přirozený prostor našich hodnot, 6/19–24
Hloušková, Kateřina: „Člověk ve stavu myšlení“ Pavel Švanda osmdesátiletý, 3/3–10
Hloušková, Kateřina: „Musíme tvořit vlastní život, stejně jako tvoříme umělecké dílo.“ Gabriele D'Annunzio, 5/31–47
Chudoba, Bohdan: Jak se narodila, žila a zemřela jedna řeka, 5/60–63
Chudoba, Bohdan: Starověký Blízký východ: kult života a boje v Egyptě. Ukázka z připravované knihy Bohdana Chudoby, 5/52–59
Chudoba, František: Tajemství kolem Shakespeara, 6/63–67
Jeřábek, Mojmír: *Slavnost bezvýznamnosti* a její (možná překvapivý) globální úspěch, 4/86–87
Joch, Roman: Rio Preisner jako americký i evropský myslitel, 1/60–61
Jonáková, Ivana: Kronikář nových časů. Malíř a kreslíř Hugo Boettinger (1880–1934), 6/25–35
Koloušek, Martin: Zemřel soudce Scalia, 2/29–31
Kuniak, Juraj: Daimonión Jána Kudličku, 6/79–82
Lisicki, Paweł: Ježíš a Mohamed – poslední okamžiky, 2/47–52

- Longchamps de Brier, Franciszek: Císař a in vitro. Právo versus morálka a politika v polské debatě o bioetice, 6/36–41
- Loužek, Marek: Cesta do pekla je dlážděna dobrými úmysly. Ke knize Thilo Sarrazina *Terror ctnosti*, 2/98–101
- Med, Jaroslav, Uhde, Milan, Komárek, Karel, Hanuš, Jiří, Mlejnek, Josef: Od přátel..., 3/16–17
- Mikš, František: Legenda Bauhaus I. Výmar – umění a technika, utopie a realita, 2/32–46
- Mikš, František: Legenda Bauhaus II. Politické turbulence – Desava a Berlín, 3/33–49
- Mlejnek, Josef jr.: Krkolomná jízda barokního machiavelisty. Proč Ivan Mazepa pořád rozděluje Rusy a Ukrajince, 5/67–76
- Mlejnek, Josef jr.: Papír, plátno, maso, krev. *Ohněm a mečem* Henryka Sienkiewicze a polsko-ukrajinské vztahy, 2/75–87
- Mlejnek, Josef jr.: Ukrajina v šestnácti trailerech aneb Ukrajinská čítanka na ČT art, 4/97–98
- Mlejnek, Josef: Klíma neboli Žízeň po životě po životě, 3/104–105
- Mlejnek, Vít: Nomádka Ayaan Hirsi Ali, 4/30–31
- Ondračka, Pavel: Sláva Oskara Brázdy, 1/27–42
- Preisner, Rio: Evropa, Rusko, světovláda a opuštěnost křesťana, 1/62–69
- Rabušic, Ladislav: Sociologie jako umění Možného. Zemřel významný český sociolog Ivo Možný, 5/48–51
- Rojek, Paweł: Antikrist, nebo katechón? Rusko v myšlení současné polské pravice, 2/65–74
- Roreček, Eduard: Rilke a jeho dílo v kontextu evropské duchovní tradice, 5/77–84
- Ryčlová, Ivana: Básnířka Anna Achmatovová, 3/81–96
- Ryčlová, Ivana: Nejen *Kufr* Sergeje Dovolatova, 1/72–86
- Scruton, Roger: Islamisté a Západ, 4/16–22
- Sinn, Hans-Werner: Politické zájmy, ekonomické zákony a euro. Ukázka z knihy *V pasti eura*, 2/19–28
- Šulc, Jan: S Rio Preisnerem, 1/51–54
- Švanda, Pavel: Český voják? Kdo je to?, 6/15–18
- Švanda, Pavel: Milý pane Izope. Debata o rozumu a politice mezi Josefem Šafaříkem a Ferdinandem Peroutkou, 1/8–14
- Tierney, Dominic, Drutman, Lee, Acemoglu, Daron, Liddle, Rod: Potřebuje Amerika nepřítele? Amerika se vyrovnává s výsledky prezidentských voleb, 6/52–56
- Tomský, Alexander: Anglických konzervativců trnitá cesta ke svobodě, 4/10–13
- Tomský, Alexander: Kontury evropské politické krize, 2/11–13
- Tomský, Alexander: Prezident demagog a vzteklá, rozpolcená Amerika, 6/48–51
- Tomský, Alexander: Rio Preisner – svědek katastrofy a prorok zhroucení Západu, 1/55–59
- Tučková, Lucie: Na sám kraj světa. Náčrt k básnické tvorbě Josefa Mlejnka, 6/72–74
- Tučková, Lucie: Přesnost je básnivost, 4/94–96
- Tučková, Lucie: Vášn jmenem Dostojevský. Ke knize Leonida Cypkina *Léto v Baden-Badenu*, 1/90–92
- Vácha, Jiří: Naděje tomismu v zemích českých Tradiční tomismus se osudově rozešel se zkušeností vědy, 3/72–80
- Valenta, Aleš: Sociální prevenci k prevenci svobody, 5/19–24
- Volf, Zdeněk: Krátká báseň. Pokus o doménu... s příklonem k pozdní poezii Víta Slívy, 5/92–94
- Volf, Zdeněk: Magor a moucha. Aneb Magorův bestiář a jiné tlaky..., 1/87–89
- Zrno, Matyáš: Význam kultury v časech migrace. Zamyšlení nad skupinovou identitou, 2/14–16
- Rozhovory**
- Bonavitová, Marie-Laetitia: „Ne všichni muslimové jsou islamisté, ale všichni islamisté jsou muslimy“. Rozhovor s RÉMIM BRAGUEM, 1/24–26
- Dvořák, Petr: „Není čeho se bát.“ Rozhovor s DANIELEM HANNANEM o britském referendu, o podstatě krize Evropské unie a o iluzi neměnnosti, 5/25–30
- Górny, Grzegorz: Němci žijí s faustovským komplexem. Rozhovor s MARKEM CICHOCKÝM, 1/15–18
- Hanuš, Jiří: Henry Kissinger: Mezi reálpolitikou a idealismem. Rozhovor s VÍTEM HLOUŠKEM, ROMANEM JOCHEM A ALEXANDREM VONDROU, 5/5–18
- Hanuš, Jiří: Hrát na mne, to nesvedete... Rozhovor s MILANEM UHDEM (a pro něho), 4/36–41
- Mlejnek, Josef: Čtyři roky prázdnin, a co bylo potom. Rozhovor s básníkem ERIKEM J. GROCHEM (1. část), 4/76–82
- Mlejnek, Josef: Čtyři roky prázdnin, a co bylo potom. Rozhovor s básníkem ERIKEM GROCHEM (2. část), 5/85–91
- Mlejnek, Josef: Nejtěžší je najít se všemi společný jazyk. Rozhovor s režisérkou HANOU BUREŠOVOU, 3/97–103
- Mlejnek, Josef: Nemáš nějaké fotografie s bezdomovci? Rozhovor s JINDŘICHEM ŠTREITEM, 1/43–48
- Mlejnek, Josef: Poláci nemusejí vymýšlet nové politické modely. Rozhovor s filosofem PAWŁEM ROJKEM, 2/59–64
- Mlejnek, Josef: V Praze jsem se podruhé narodil. Rozhovor se slovenským malířem JÁNEM KUDLIČKOU, 6/83–90
- Płociński, Michał: Lid ztratil vliv na politiku. Rozhovor s DARIUSZEM KARŁOWICZEM, 6/10–14
- Poezie**
- Daníček, Jiří: Smůla v kartách. Z nových básní, 2/93–97
- Groch, Erik Jakub: Z nových básní, 4/83–85
- Mlejnek, Josef: Prostota není možná bez záření, 6/75–78
- Preisner, Rio: Z básní, 1/70–71

Vzestup a pád české pravice: 25 let ODS

ve vybraných historických dokumentech, textech, projevech a dnešních názorech

Václav Klaus, Miroslav Macek, Ivo Strejček
Boris Štátník, Jan Skopeček

Publikace č. 29/2016

institut
VÁCLAVA
KLAUSE

institut
VÁCLAVA
KLAUSE

25 let české transformace

Václav Klaus, Karel Dyba, Jana Furstová
Ladislav Minčík, Dušan Tříška
Jiří Weigl, Karel Zeman

Publikace č. 30/2016

institut
VÁCLAVA
KLAUSE

Institut Václava Klause nabízí sborník „**Vzestup a pád české pravice: 25 let ODS**“, která mapuje výročí vzniku Občanské demokratické strany. Publikace obsahuje významné projevy Václava Klause z doby, kdy byl předsedou ODS, i doby následující. Do sborníku přispěli **Václav Klaus, Miroslav Macek, Jan Skopeček, Boris Štátník a Ivo Strejček** (editor sborníku).

94 stran, 100 Kč.

K základním kamenům české ekonomické transformace patřila vedle makroekonomické stabilizace i liberalizace cen a zahraničního obchodu a privatizace. Sborník připomíná 25. výročí liberalizace cen a spuštění kuponové privatizace. Do sborníku přispěli **Václav Klaus, Jiří Weigl, Jana Furstová, Ladislav Minčík, Dušan Tříška, Karel Dyba a Karel Zeman**. Předmluvu napsal **Jiří Weigl**.

160 stran, 100 Kč.

objednávky na: www.institutvk.cz

NOVÁ PUBLIKACE CDK:

Z podzemí ke slunci

Ladislav Vrchovský

LADISLAV VRCHOVSKÝ

Z podzemí ke slunci

Čtivý román Vladimíra Vrchovského je unikátním svědectvím o zdánlivě obyčejném lidském životě v tíživých kulisách let 1948–1989. Autor prostřednictvím hlavní postavy – Vladimíra Horského – provede čtenáře dětstvím, dospíváním i životem zralého muže, který navzdory nepřízní osudu nikdy neztratil víru v sebe sama a v naplnění svých snů. Jeho příběh se odehrává na pozadí zdařile vykresleného prostředí, ať již se jedná o téměř idyllické momenty spjaté s valašskou přírodou a životem v souladu s ní, nebo naopak o apokalyptickou krajinu hutí a dolů ostravsko-karvinského revíru, kde je lidská existence zredukována na pouhé přežívání. Autor velmi přesvědčivě popisuje jednotlivé postavy, motivace a osudy horníků, chlapů lákaných vidinou výdělků, režimních prominentů, idealistických disidentů, přesvědčených estébáků, drobných prospěchářů, ale i těch, kteří chtěli jen normálně žít. Síla románu spočívá v jeho autentičnosti. Skutečné i smyšlené příběhy věrně zachycují absurditu let pod diktátem komunistické strany, krutost, beznaděj i „jen“ ubíjející stereotypní každodennost, ale také nehasnoucí naději. Vrchovský tak zúročil zkušenosti, které nedobrovolně nabyl jako řadový horník OKD i jako nadšený amatérský kulturní organizátor, a předkládá tak plastický a živý obraz české periferie let reálného socialismu.

Brož, 316 stran, 248 Kč

Objednávky na adrese:

CDK, Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, e-mail: objednavky@cdk.cz, www.cdk.cz

PODPOŘTE VYDÁNÍ AUDIOKNIHY ŽALMŮ

V CDK chceme vydat audioknihu, která bude obsahovat všech 150 biblických žalmů. Abychom si to mohli dovolit, vyhlásili jsme crowdfundingovou sbírku, která běží od začátku letošního prosince do 28. ledna 2017. Přispět do ní je možné buď částkou 100 Kč prostřednictvím dárcovské SMS (text: **START 7633**, číslo: **90211**), anebo vyšší částkou na webové stránce projektu www.startovac.cz/projekty/zalmy, kde si můžete za svou účast ve sbírce vybrat zajímavé odměny, mimo jiné třeba předplatné časopisu *Kontexty* nebo poukaz na nákup knih v e-shopu CDK.

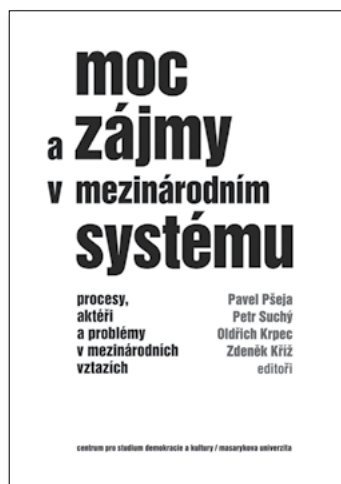
Podpořte nás, je to oboustranně výhodné!

NOVÁ PUBLIKACE CDK:

PAVEL PŠEJA, PETR SUCHÝ, OLDŘICH KRPEC, ZDENĚK KRÍŽ (EDS.)

Moc a zájmy v mezinárodním systému

Procesy, aktéři a problémy v mezinárodních vztazích

Kniha kolektivu autorů z Katedry mezinárodních vztahů a evropských studií Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity je v českém prostředí unikátní publikací, která nabízí souborný vhled do hlavních oblastí oboru mezinárodní vztahy. V celkem devíti kapitolách čtenářům předkládá komplexní přehled hlavních konceptů, typů aktérů a témat, jež jsou určující jak pro reálné dění ve světě, tak i pro odborné studium současného mezinárodního systému. Autoři se zejména snažili podchytit mocenskou podstatu mezinárodních vztahů a na rozboru všech jejich klíčových aspektů ukázat, jak fungují politické a ekonomické procesy v mezinárodním prostředí. Publikace se tedy zabývá nejen tradičními oblastmi mezinárodních vztahů, jako jsou bezpečnost či konflikty, ale věnuje velkou pozornost také mezinárodní politické ekonomii a hlavním globálním problémům dnešního světa. Činí tak navíc s ohledem na teoretické perspektivy, které se v oboru používají, a nabízí i vysvětlení logiky oboru jako takového. Kniha má ambice být zásadní pomůckou jak pro všechny odborníky i studenty, kteří se mezinárodními vztahy zabývají, tak i pro širší veřejnost se zájmem o mezinárodní dění.

Formát B5, brož, 372 stran, 398 Kč

Objednávky na adrese:

CDK, Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, e-mail: objednavky@cdk.cz, www.cdk.cz

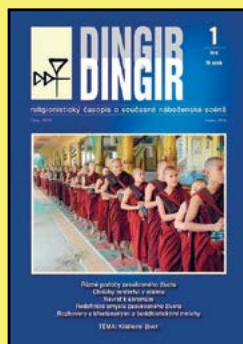
prestižní revue
s dlouholetou tradicí

Rozhovory s autory
Česká i překladová beletrie
Recenze knižních novinek
Eseje o kultuře a literatuře
Tematické bloky
Aktuální reflexe a reportáže
Literární historie
Nezavedená literatura

využijte klasické
či elektronické předplatné

www.hostbrno.cz

religionistický časopis o současné náboženské scéně,
vychází čtvrtletně od roku 1998.

Nové číslo **4/2016** (vyšlo v prosinci 2016) má téma
POPULÁRNÍ KULTURA A NÁBOŽENSTVÍ

Další články z domova i zahraničí o současném duchovním životě, rozhovor, události, informační servis, recenze, reflexe a dopisy. Zásadní články jsou odborně recenzovány.

Cena: 49,- Kč.

Objednávky: <http://www.send.cz> v sekci kulturních časopisů.

Číslo na ukázkou rádi pošleme zdarma.

Starší čísla v redakci (e-mail: dingir@dingir.cz).

Předchozí čísla měla např. tato témata:

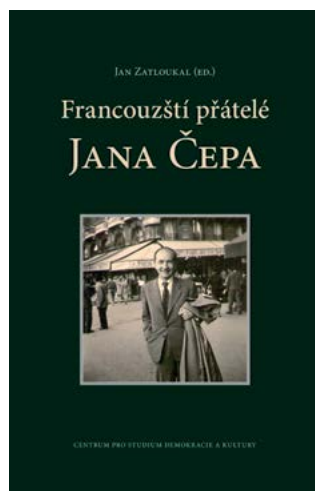
Konspirační teorie a náboženství

Kláštevní život

Náboženství v současné Africe

Zenový buddhismus v Česku

Rejstřík, témata, články a mnoho jiného na www.dingir.cz.

JAN ZATLOUKAL (ED.)

Francouzští přátelé Jana Čepa

Právě vydávaná kniha má dvě části. V úvodní *studii* editor svazku Jan Zatloukal líčí historii česko-francouzských kulturních vztahů, které byly na vrcholu v období československé první republiky. Právě tehdy se v nich začal významně angažovat svými překlady i redakční činností Jan Čep. Navázal přitom mnohé kontakty, které pak pokračovaly po roce 1948 v jeho francouzském exilu. Druhá část publikace, nazvaná *Dopisy, texty, dokumenty*, je věnována jednotlivým Čepovým francouzským přátelům. Obsahuje především dopisy, ale i stati, které napsal Jan Čep o svých korespondenčních partnerech, nebo naopak oni o něm. Korespondence je ve většině případů jednostranná, Čepova pozůstalost se bohužel nezachovala. Jan Zatloukal však objevil mnohé jeho dopisy ve francouzských archivech, a díky tomu můžeme dnes číst Čepovy dopisy nejvýznamnějším francouzským osobnostem katolické orientace poloviny 20. století, jakými byli Paul Claudel, Georges Bernanos, Gabriel Marcel, Emmanuel Mounier, Henri Queffélec, Julien Green aj. Výjimečná je vzájemná korespondence s Henrim Pourratem, která se našťastí uchovala téměř kompletní. Čepovo exilové působení dosud nebylo u nás podrobněji zmapováno, tato publikace naše znalosti podstatným způsobem rozšiřuje.

Vázané, 372 stran, 398 Kč

Objednávky na adrese:

CDK, Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, e-mail: objednavky@cdk.cz, www.cdk.cz

Informace o předplatném časopisu *Kontexty* na rok 2017

Všem zájemcům o časopis *Kontexty* doporučujeme předplatné. Je to nejspolehlivější a nejlevnější způsob jeho pravidelného odběru.

Roční předplatné (6 čísel včetně poštovného): 500 Kč

Sponzorské předplatné: 1 000 Kč

Objednávky předplatného

- vyplněním objednávkového formuláře na: www.cdk.cz/casopisy/kontexty
- **e-mailem** na adrese: objednavky@cdk.cz
- případně **telefonicky** na čísle: 545 213 862 nebo **písemně** na adrese: CDK, Venhudova 17, 614 00 Brno

Způsob úhrady předplatného

- **bankovním převodem** na účet č. 120 402 514 / 0600 (variabilní symbol = číslo objednávky)
- **platební kartou** (pouze při objednání prostřednictvím objednávkového formuláře na www.cdk.cz, viz výše)
- **hotově** v redakci časopisu (Venhudova 17, Brno)
- **příloženou složenkou typu C** (do zprávy pro adresáta uveďte „Kontexty“)

Upozornění:

Předplatitelé *Kontextů* mají **25% slevu** při nákupu knih CDK v internetovém knihkupectví www.cdk.cz a **neomezený přístup** do elektronického archivu časopisu *Kontexty* na stránkách www.alza.cz/kupon (kód na vyžádání v redakci: objednavky@cdk.cz).

